

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Život na středověkém dvoře

Komparace dvora Karla IV. a Jiřího z Poděbrad

Vedoucí práce: PhDr. Roman Zaoral

Vypracovala: Marie Hykešová

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s užitím uvedené a řádně citované literatury a souhlasím s jejím zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě. Práce nebyla použita k získání jiného nebo stejného titulu v minulosti.

V Praze 22. 6. 2011

Marie Hykešová

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Romanu Zaoralovi za užitečné rady a připomínky, které mi při psaní této práce poskytl.

OBSAH:

1. Vymezení tématu a výzkumného cíle.....	5
1. 1. Metodologie.....	7
2. Stav bádání a hodnocení literatury a pramenů.....	9
2. 1. Hodnocení pramenů.....	9
2. 2. Hodnocení literatury.....	10
3. Panovnický dvůr.....	12
4. Dvůr Karla IV.....	23
5. Dvůr Jiřího z Poděbrad.....	44
6. Komparace dvorů Karla IV. a Jiřího z Poděbrad.....	67
7. Závěr.....	75
8. Seznam použitých pramenů a literatury.....	77
8. 1. Prameny.....	77
8. 2. Literatura.....	78
9. Obrazová příloha.....	80

1. VYMEZENÍ TÉMATU A VÝZKUMNÉHO CÍLE

Tématem této bakalářské práce je každodenní život na středověkém dvoře. Panovnicko-dvorské prostředí bylo ovlivněno jednak osobou panovníka, jednak mocensko-politickou situací i např. finančními možnostmi jednotlivých vladařů. Na panovnický dvůr lze pohlížet ze tří aspektů. Prvním je personální aspekt, jenž zahrnuje osoby, které se na dvoře vyskytovaly. Tzv. užší dvůr zajišťoval každodenní chod panovnickovy domácnosti, jeho běžné potřeby a podílel se na vládní agendě. Tento užší dvůr byl stabilnější než tzv. širší dvůr, který se scházel nepravidelně buď kvůli správě země, nebo při slavnostních okamžicích. Při obzvlášť významných příležitostech se scházel tzv. slavnostní dvůr, kdy počet osob vyskytujících se u dvora mohl několikanásobně vzrůst. Osoby na dvoře bylo možné rozdělit na složku administrativní a reprezentativní (tvořenou dvořany a úředníky) a služební personál.

Druhým úhlem pohledu na středověký panovnický dvůr je dějové hledisko, které se týkalo společenského a kulturního života. Panovník musel neustále demonstrovat svou pozici, tudíž život na dvoře podléhal určité ceremonii, všichni příslušníci dvora měli vymezené svoje místo a museli svým chováním či oblečením respektovat určitá pravidla. Dvůr byl také správním centrem, místem výkonu vlády i správy i centrem kultury či výchovy šlechty. Byl tak vzorem pro zbytek země.

Třetí perspektivou zkoumání středověkého dvora je prostorové hledisko, jež zahrnuje rezidence, soukromé i veřejné prostory, včetně hospodářských budov, ale také celé rezidenční město.

Tato práce se zabývá fungováním středověkého dvora a zejména personálním hlediskem, tj. lidmi, kteří se na dvoře vyskytovali, ať již se jednalo o úředníky, hodnostáře, panovnickovy spolupracovníky, důvěrníky, ale i služebníky, bez nichž by fungování dvora nebylo možné. Konkrétními dvory, jež byly předmětem výzkumu, jsou dvory Karla IV. a Jiřího z Poděbrad a jejich shodné či rozdílné rysy. Cílem práce bylo uvést osoby, které se podílely na chodu dvora, na zajištění královy domácnosti, identifikovat panovnickovy důvěrníky, rádce a spolupracovníky. Kteří úředníci a které úřady se vyskytovaly na dvoře Karla IV., který byl nejen českým králem, ale zároveň i králem římským a císařem? Jak Karel IV. spravoval svou říši, které úřady na jeho dvoře fungovaly, a kteří úředníci či spolupracovníci mu byli nápomocni? Jaká byla atmosféra dvora, jaké měl panovník a jeho dvořané zájmy?

Jaký byl dvůr zvoleného husitského krále, který byl považován za kacíře? Došlo k nějakým změnám ve fungování dvora? Vyskytly se některé nové úřady? Vládl husitský král sám nebo se musel o vládu dělit s úřady? Kdo byli jeho nejbližší spolupracovníci, důvěrníci a přátelé? Jaká byla atmosféra na husitském královském dvoře, existovalo na něm dvorské umění

jako na Karlově dvoře? Jiří z Poděbrad vládl za jiných politických podmínek než Karel IV. Odrazily se husitské války nějak ve fungování dvora, ovlivnily personální složení, byl dvůr skromnější, změnily se úřady nebo zábava dvořanů?

Při této komparaci je nutné vzít v úvahu osobnosti obou monarchů, neboť Karel IV. pocházel z vládnoucí dynastie, zatímco Jiří z Poděbrad byl zvoleným králem. Navíc doba vlády Karla IV. a Jiřího z Poděbrad byla odlišná. Husitská revoluce změnila situaci v zemi, dala stavům možnost podílet se na správě země, což se odrazilo na fungování dvora. Vliv na chod panovnického dvora měla i dvojí víra v Českém království, rozděleném na katolíky a kališníky. Které spolupracovníky Jiří z Poděbrad preferoval? Kališníky či katolíky? Domácí pány nebo cizince?

Práce je rozdělena do devíti kapitol. První vymezuje výzkumné téma a cíl, pokládá některé otázky, na něž bude odpovídat závěr práce. Součástí první kapitoly je metodologie a stručná definice studia každodennosti.

Druhá kapitola hodnotí prameny a literaturu, která se fenoménem středověkého dvora zabývá. Jsou v ní zmíněny prameny a literatura, z nichž bylo při bakalářské práci čerpáno.

Třetí kapitola definuje panovnický dvůr z obecného hlediska. Zabývá se vymezením jeho funkcí a analýzou jeho běžného života, představuje základní členění na užší, širší a slavnostní dvůr, představuje úřady i služebníky a zabývá se i cestováním, stravováním či zábavou na dvoře.

Čtvrtá kapitola již konkrétně vykresluje dvůr Karla IV., jeho fungování, personální složení, Karlovy spolupracovníky, přátele a důvěrníky. Na Karlově dvoře je patrný vliv francouzské výchovy, Karlova mimořádného vzdělání a nadání i styků s učením.

Pátá kapitola se zabývá dvorem Jiřího z Poděbrad, který byl charakteristický svým praktickým zaměřením a zejména diplomacií. Ukazuje, jak fungoval královský dvůr po husitských válkách, tj. byl skromnější, některé úřady zanikly či byly sloučeny, jiné vznikly, ale těch byla menšina. Král se o svou moc musel dělit se stavy.

Šestá kapitola srovnává oba dvory, přičemž je třeba vyjít z rozdílného původu obou vladařů, jejich výchovy a vzdělání, zohlednit politickou situaci i dobu, v níž oba vladaři panovali. Kapitola je zaměřena na shodné a rozdílné rysy obou dvorů a ukazuje, jak se za dobu, jež uplynula od vlády Karla IV., dvůr změnil, jak se lišil dvůr krále a císaře pocházejícího ze starobylého vládnoucího rodu a husitského krále, který byl na trůn zvolen a jehož situaci komplikovala dvojí víra v království.

Sedmá kapitola je závěrem bakalářské práce a shrnutím základních zjištěných údajů o obou dvorech a obsahuje odpovědi na otázky položené v kapitole první. Osmá kapitola pre-

zentuje seznam použitých pramenů a literatury. Kapitola devátá obsahuje obrazovou přílohu, jež má dokreslit atmosféru života na středověkém dvoře, případně „představit“ některé osobnosti, jež na dvorech žily.

1. 1. METODOLOGIE

Analýza života na středověkém dvoře se zabývá jeho každodenností. Dějiny každodennosti zkoumá např. francouzská historiografická škola Annales, za jejíž zakladatele jsou považováni Marc Bloch a Lucien Lefebvre. Pro tuto školu je typická spolupráce s jinými obory, např. antropologií, sociologií, statistikou, geografii či demografií. Primárním cílem školy Annales je historie pokrývající všechny oblasti lidské činnosti. Otevřeně se postavila proti historiografii, jež kladla důraz na politické a diplomatické dějiny a na historii jako vyprávění příběhu bez hlubšího pochopení společnosti. Annalisté se tedy zabývají rovněž hospodářskými a sociálními dějinami, dějinami každodennosti, mentalitami, ideologiemi a jevy či strukturami, které se vyvíjely po staletí. K první generaci školy Annales patřili zmínění Marc Bloch a Lucien Lefebvre, ke druhé např. Fernand Braudel či Ernest Labrousse a ke třetí generaci např. Georges Duby a Jacques Le Goff.

Dvorské prostředí lze poznat z několika zdrojů¹:

Dvorské řády jsou klíčovými prameny k poznání struktury a fungování rezidenčních dvorů, ovšem pro prostředí české středověké šlechty je postrádáme. Podle R. Šimůnka v prostředí českých šlechtických rezidenčních dvorů texty tohoto typu nevznikaly; důležitou roli na těchto dvorech hrály písmem nefixované zvyklosti, stereotypy a tradice.

Materiál účetní povahy je bezpečně doložen, ale nedostatečně dochován. Tyto prameny evidovaly výplaty mezd či naturálií dvorskému personálu.

Prameny narativní, literární a didaktické povahy (tj. rady otce synovi) přinášejí jen omezené informace. Určité poznatky poskytují **cestopisy**, v nichž cestovatelé srovnávají poměry v cizině s domovinou.

Korespondence je těžištěm pramenné základny, neboť z různých úhlů pohledu ilustruje dvorské prostředí a jeho život.

Svědectvé řady listin, vydávaných dvorskými kanceláři sice evidují osoby přítomné v určitý den na královském dvoře, ovšem o délce pobytu, jeho účelu či vztazích osob ke dvoru nevypovídají skoro nic.

¹Šimůnek, Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku, str. 287- 289 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka (ed) Dvory a rezidence ve středověku II., Skladba a kultura dvorské společnosti

Šlechtické testamenty obsahují nahodilé, ale leckdy velmi cenné údaje, neboť se v nich často objevují odkazy úředníkům a služebníkům. **Nekrologia kostelů a klášterů** uvádějí zejména neurozené služebníky jen křestními jmény, ale identifikují je právě příslušností ke šlechtickému rezidenčnímu dvoru.

Při studiu dobových pramenů jsem využila metodu přímou, tj. analyzovala jsem např. dobovou korespondenci krále Jiřího z Poděbrad nebo královny Johany, z níž lze vysledovat jména úředníků i úmysly pisatelů. Z korespondence vyplynula politická angažovanost královny Johany i oddanost Ctibora Tovačovského z Cimburka králi, když vytýkal Tasovi z Boskovic, že přešel na stranu katolické opozice. Metodou přímou jsem studovala i *Deník českého poselstva ku králi Francouzskému r. 1464* uložený v Českém archivu. Přímou metodu jsem použila zejména při hledání údajů o dvoře Jiřího z Poděbrad, neboť literatury, která by přímo prezentovala personální složení dvora, je málo. V podstatě jen Rudolf Urbánek a František Palacký se podrobně zabývali touto stránkou dvora. Tudíž jsem jejich informace doplnila studiem dobových pramenů uložených v Českém archivu.

Při srovnání dvorů obou panovníků jsem využila komparativní metodu², přičemž předmětem komparace byla personální složka dvora, tj. změny v úřadech a jejich personální obsazení, porovnání spolupracovníků obou vládců. Zda to byli duchovní či světské osoby, zda byli příslušníky vyšší nebo nižší šlechty, kališníci či katolíci, domácí páni nebo cizinci. Jací dvořané se vyskytovali na Karlově dvoře a jací na Poděbradově dvoře. Jednalo se o umělce, diplomaty, literáty? Existovalo na zmíněných dvorech dvorské umění? Čím se dvořané bavili?

Při srovnání obou dvorů je třeba vzít v úvahu osoby obou vládců. Karel IV. byl římský a český král, od roku 1355 i římský císař, což se samozřejmě do fungování jeho dvora promítlo. Karlův dvůr byl považován za špičku v Evropě a podíl na nádheře jeho dvora měla také Karlova výchova, vzdělanost, zcestovalost i styky s předními učiteli. Karel IV. sám byl literát a svou tvorbou chtěl působit na dvořany i své potomky. Jiřímu z Poděbrad se nedostalo tak skvělého vzdělání, na rozdíl od Karla neznal cizí jazyky, čili byl odkázán na překladatele a tlumočníky. Jiří byl spíše praktického založení, což souviselo i s tím, že byl většinou svých současníků považován za kacíře, takže svoje postavení musel nestále hájit, k čemuž mu měla dopomoci právě jeho diplomacie.

² Hroch, Úvod do studia dějepisu, str. 234- 238

2. STAV BĀDÁNĪ A HODNOCENĪ PRAMENŮ A LITERATURY

Obecných údajů o fungování středověkého dvora, o úřadech, které se na něm vyskytovaly, o osobách, jež se podílely na jeho chodu, je celkem dost. Konkrétních údajů o fungování dvora Karla IV. je rovněž dostatek. Život Karla IV., jeho vláda, jeho literární činnost, styky s učenci a vzdělanci či jeho umělecké zakázky jsou dobře zmapované. Problém nastává u analýzy dvora Jiřího z Poděbrad. Ač jsou Jiříkův život, jeho vláda a jeho diplomatické snahy poměrně dobře zpracované, chybí podrobnosti o fungování jeho dvora. V mnohých knihách se vyskytují jména diplomatů a údaje o královně Johaně i Jiříkově první manželce Kunhutě ze Šternberka či jeho potomcích, ovšem konkrétní podoba dvora, jeho atmosféra a fungování se vyskytují jen v náznacích, pokud vůbec.

2. 1. HODNOCENĪ PRAMENŮ

Informací o životě, vládě, osobnosti a reprezentaci Karla IV. je dostatek. Pro informace o životě Karla IV. jsem využila *Čtení o Karlu IV. a jeho době z pramenů*, vydané roku 1958. Z ní jsem čerpala např. údaje o Karlově cestě do Francie roku 1377.

Některé údaje o Jiřím z Poděbrad, zejména o poselstvu českého krále do Říma, pocházejí z edice *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, vydané roku 1959. Ovšem takto knižně vydaných pramenů o Jiřím z Poděbrad je málo, např. P. Čornej zpracoval dobovou korespondenci v knize *Království dvojího lidu. České dějiny let 1436- 1528 v soudobé korespondenci*, vydané roku 1989, tudíž jsem byla odkázaná na studium pramenů uložených v Archivu českém. Konkrétně jsem vycházela z *Psaní Jiřího krále českého*³, kde je např. doloženo, že v době své nepřítomnosti král svěřoval správu země královně Johaně. Z dobové korespondence lze spolehlivě vydedukovat jména některých úředníků i např. atmosféru doby.

Rovněž jsem čerpala *Deníku českého poselstva ku králi Francouzskému r. 1464*⁴, a z *Poselství krále Jiřího do Říma k papeži roku 1462*⁵, kde lze zjistit jména diplomatů, kteří se těchto misí účastnili i jejich vztah ke králi. Jména některých úředníků působících na dvoře krále Jiřího z Poděbrad či královy Johany jsem získala z dokumentů *Wýtahy z listin*

³ Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl pátý, A XX, z archivů domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1862

⁴ Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, dílu VII. sešit šestý, redaktor Josef Kalousek, Praha 1887

⁵ Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích, díl osm D XIV, redaktor Josef Kalousek, Praha 1888

rozličných od r. 1371 do r. 1471⁶. Zajímavým pramenem o fungování Jiříkova dvora je Žídkova *Správovna*, neboť Žídek uděloval královi rady o tom, jak má podle jeho názoru vypadat královský dvůr, kdo by měl být členem královské rady; Žídek také protestoval proti hraní v kostky nebo proti hře v šachy. Tyto postřehy jsou vesměs kritické a dokládají, že Poděbradův dvůr se svým personálním složením poněkud odlišoval od zaběhnutého předhusitského zvyku.

2. 2. HODNOCENÍ LITERATURY

Domnívám se, že obecných informací o životě na středověkém dvoře je dostatek. Při práci jsem čerpala informace ze sborníků *Dvory a rezidence ve středověku I- III*, které uspořádali D. Dvořáčková- Malá a J. Zelenka v letech 2006, 2008 a 2009. Vyskytují se v nich základní informace o fungování dvora, o možných úhlech pohledu na tehdejší dvorský život i zcela konkrétní studie o jednotlivých dvorech a panovnicích. Dalším cenným zdrojem informací byla kniha M. Nodla a F. Šmahela *Člověk českého středověku* z roku 2002, která srozumitelně a podrobně popisuje život diplomatů či dam na středověkém dvoře. Z *Encyklopedie středověku* J. Le Goffa a J. C. Schmitta z roku 2002 pochází definice panovnického dvora či údaje o stravování; některé údaje o stolním nádobí mi poskytla kniha Františka Šmahela *Cesta Karla IV. do Francie* z roku 2006. Informace o kultuře, dvorském chování a pravidlech při stolování pocházejí z knihy N. Eliase *O procesu civilizace I.*, z roku 2007.

Život, vládu a dobu Karla IV. zpracovalo několik historiků. Cenné informace o konkrétním fungování Karlova dvora, o úřednících, služebném personálu či zařízení domova poskytuje kniha F. Kavky *Život na dvoře Karla IV.* z roku 1993. Informace o Karlových spolupracovnících, rádcích a reprezentaci při různých příležitostech přináší i J. Čechura v knize *České země v letech 1310- 1378. Lucemburkové na českém trůně I.*, z roku 1999. Zajímavý pohled na Karlův život přináší F. Seibt v knize *Karel IV. – císař v Evropě 1346- 1378*, vydané u nás roku 1999, neboť prezentuje německý pohled na Karla IV. a jeho vládu, který se od českého pohledu na tohoto výjimečného panovníka liší. Pro českou historii je Karel IV. „Otcem vlasti“, Němci ho však považují za „Otčíma Říše.“⁷ Údaje o Karlově rádcích a spolupracovnících je možné nalézt rovněž v knize J. Šusty *Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355* z roku 1948. Informace o Karlově pocitu vyvolení k vládě i o pohledu na jeho vládu jsem načerpala z knihy M. Nodla *Tři studie o době Karla IV.* z roku 2006. Velmi cenným zdrojem

⁶ Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, E IV, z archivů českých i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

⁷ Seibt, Karel IV. -císař v Evropě 1346- 1378, str. 301

informací je kniha F. Šmahela *Cesta Karla IV. do Francie* z roku 2006, kde je vykresleno fungování středověkého dvora, např. hostiny včetně jídelníčku, nádobí či darů a samozřejmě podrobného rozboru cesty Karla IV. za francouzským králem.

Jak jsem zmínila výše, doba Jiřího z Poděbrad, jeho vlády, potíže, s nimiž se díky dvojvěří v království potýkal i diplomatické mise jsou v literatuře zpracovány dobře např. v knize P. Čorneje a M. Bartlové *Velké dějiny země koruny české*, z roku 2007. Podobným tématem se zabývá i kniha J. Čechury *České země v letech 1437- 1526, I. díl, Mezi Zikmundem a Jiřím z Poděbrad (1437- 1471)* z roku 2010. Rod Poděbradů popisuje kniha O Felcmana, R. Fukaly a kol. *Poděbradové, Rod českých pánů, kladských hrabat a slezských knížat* z roku 2008, kde lze vyčíst i osudy Jiříkových potomků. Poděbradovu diplomacii, návrhy Martina Maira či nápady Antonia Mariniho přináší F. Palacký v knize *Dějiny národu českého IV.* z roku 1968. Ovšem největším zdrojem informací při této práci mi bylo dílo R. Urbánka, který se zabýval dobou husitskou a Jiřím z Poděbrad. V jeho knihách *Věk poděbradský III/3* z roku 1930 a zejména *Věk poděbradský III/4* z roku 1962 se vyskytují podrobnosti o dvoře Jiřího z Poděbrad i mnoho zajímavých odkazů na další literaturu či dokumenty uložené nejen v Archivu českém. Některé doplňující informace pocházejí z Urbánkovy knihy *O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458* z roku 1958 a informace o „Kanceláři“ Jiřího z Poděbrad z Urbánkovy knihy *Z husitského věku, výbor historických úvah a studií* z roku 1957.

3. PANOVNICKÝ DVŮR

Pojem dvůr značí souhrn všech osob, které obklopují vládce⁸. Každý vládce měl pochopitelně svůj vlastní dvůr, jehož podoba závisela na postavení vladaře, na jeho politických zdarech, případně nezdarech, na jeho finančních možnostech i osobních dispozicích. Svět panovnického dvora tak byl velmi proměnlivý. Vždy však panovnicko-dvorské prostředí vycházelo z mocensko-politické situace.

K panovníkovým povinnostem patřila služba církvi, která vycházela z teorie „vlády z Boží moci“ a ze sakrálního příděchu královské moci. Další povinností vládce byla obrana státu před útočníkem a dohled nad dodržováním míru a spravedlnosti uvnitř země. Vládní cíle byly konzervativní, čili se zachovávalo to, co se osvědčilo, a předcházelo se všemu, co by tento stav mohlo ohrozit⁹.

Dvůr lze vymezit ze tří hledisek: personálního, které tvoří osoby na dvoře přítomné a struktury i hierarchie, jež vytvářejí. Druhé hledisko je dějové a týká se společenského a kulturního života. Třetí hledisko je prostorové a zahrnuje reprezentativní a soukromé prostory, prostory pro hosty, úřednictvo a personál, hospodářský areál ale také rezidenční město.¹⁰

Dvůr byl rovněž souhrnem všech příbuzných, přátel či vazalů, kteří přicházeli vzdát vládci čest, těšit se jeho přízni a účastnit se jeho zábav. Každého provázela jeho paní a služebnictvo, tudíž se mohl počet lidí u dvora vyšplhat až na tisíce osob. Kromě nich se na dvoře vyskytovalo i mnoho koní¹¹. Moc totiž vyžadovala velkolepou nádheru, která byla otázkou množství.

Český panovnický dvůr se utvářel od počátku českého státu; jeho existenci lze periodizovat podle vládnoucích dynastií s přestávkou za husitské revoluce, kdy byl stát bez uznávaného panovníka, a iniciativy se ujaly husitské svazy. Během těchto let sílila úloha univerzitních mistrů nebo absolventů pražské univerzity, a to zejména díky konfliktům s papežskou kurií. Nejdlejší epochy existence dvora na českém území byly za vlády Přemyslovců, kdy důležitým milníkem bylo dědičné získání královské koruny, a za vlády Lucemburků, s významným mezníkem- zvolením moravského markraběte Karla římským králem. V této éře tak byl český královský dvůr i římským královským dvorem, od roku 1355 pak ještě císařským.

⁸ Guenée, Dvůr, str. 136 in: Le Goff, Schmitt, Encyklopedie středověku

⁹ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 34

¹⁰ Šimůnek, Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku, str. 288 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

¹¹ Guenée, Dvůr, str. 142 in: Le Goff, Schmitt, Encyklopedie středověku

O blaho panovníka se staral tzv. užší dvůr, který byl pravděpodobně časově a funkčně stabilní a měl pevnější strukturu. Označoval se jako *familia*. Na hranicích užšího dvora stáli dvorští úředníci, kteří zajišťovali a kontrolovali jeho chod a také určovali, kdo a za jakých podmínek smí přijít do panovníkovy blízkosti.¹² Menší (užší) dvůr tedy znamenal domácnost i každodenní dvůr a lze do něj započítat rádce a nositele dvorských hodností, členy královské kanceláře, kaplany, zpovědníky i jednotlivce stojící v pozadí, kteří byli téměř denně v kontaktu s králem. V jádru tohoto menšího dvora se vyskytovali osobní důvěrníci, kteří ho mohli v podstatě řídit. Menší dvůr tvořený světskou a duchovní šlechtou byl středem moci výkonné, správní a soudní a spolu se sloužícími tvořil dvorskou domácnost panovníka a jeho rodiny.¹³ Širší dvůr se scházel nepravidelně buď kvůli správě země, nebo při slavnostních příležitostech. Jeho součástí byli také církevní preláti či stálí hosté dvora, kteří mohli přesahovat i do menšího dvora jako rádci nebo společníci.¹⁴

Již od svého počátku měl dvůr dvě základní složky s rozdílnými úkoly- složku duchovní a světskou. Dvůr byl hospodářskou, politickou, správní a vojenskou jednotkou, čímž plnil světskou funkci, druhá funkce byla duchovní či kulturní. K realizaci těchto činností byly potřeba různé předpoklady a znalosti, proto se na každém dvoře vyskytovaly hierarchizované funkce těchto složek s osobami různého původu.

Osoby přítomné na dvoře se dělily na dvě skupiny: úředníci a dvořané tvořili složku administrativní a reprezentativní, zatímco služební personál a hospodářská čeleď zajišťovali chod po technické stránce. Úřednická a reprezentativní část dvora se skládala z osob, které se podílely na správních strukturách, i z osob či skupin lidí, kteří nepatřili k úřednické či služební složce, např. představitelé reprezentativních dvorských úřadů (které byly v pozdním středověku již na ústupu) a fraucimor. Od doby vlády knížete Soběslava I. a zejména Vladislava II. vznikaly základní úřady. Ve světské sféře se jednalo o úřad maršálka, podkoního, číšníka a komorníka, k nimž se později přidal dvorský sudí. Z duchovních úřadů byl klíčový post kancléře, jenž byl jakýmsi ministrem zahraničí, a zastávali ho probošt pražský, litoměřický či vyšehradský, od roku 1255 pak trvale vyšehradský probošt. V pozdním 14. století existovaly dva kancléřské úřady- ten původní se stal čestným zemským úřadem, zatímco ten druhý byl výkonným úřadem při panovníkové kanceláři. V polovině 15. století přešel tento úřad do světských rukou. Díky intenzivním mezinárodním kontaktům a správnímu životu českých králů,

¹² Žalud, Tzv. užší dvůr Jana Lucemburského a markrabího Karla, str. 127 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

¹³ Dvořáčková-Malá, panovnícký dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace, str. 22- 23 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

¹⁴ Dvořáčková-Malá, panovnícký dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace, str. 27 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

kteří bývali i římskými králi či císaři, vzrůstaly nároky na přední členy kanceláře, proto byli např. protonotáři kvůli své kvalifikaci odbornými členy různých poselstev nebo jejich vůdčími činiteli.¹⁵

V čele úřednictva stál purkrabí, na rozsáhlých dominiích se mohl vyskytovat i místopurkrabí a hejtman. Kancelář se zabývala administrativou- vyhotovováním listin, účetní evidencí, ale mohla být i intelektuálním ohniskem. Počet personálu byl určen objemem agendy k vyřízení. V čele kanceláře stál kancléř; ve 13. a 14. století bývali kancléři zároveň i kaplany, přičemž tento trend mizel v 15. století díky laicizaci kancelářského personálu.

Elitní skupinou osob u dvora byli členové rady, která byla poradním sborem a v níž mohli zasedat úředníci i kaplan či lékař nebo osoby, jež na dvoře dlouhodobě působily bez konkrétní funkce.

Úřad maršálka existoval v několika rovinách: jako maršálek králova a královnina dvora; v pohusitské době se tento úřad objevil i v prostředí Starého Města pražského. Komorník značil dvě různé funkce: komorníka náležejícího ke služebnému dvorskému personálu nebo úředníka finanční správy.¹⁶ Komorníci se kromě financí starali o soukromé prostory rezidence a o garderobu. Jejich titul byl odvozen od pojmu komory jako centrálního příjmového zařízení vladaře i od obytné místnosti. Komora tedy zasahovala do oblasti finanční správy i do sféry soukromí. Jako privátní obytný celek se komora prostorově vymezovala vůči veřejnému reprezentativnímu sálu. Komorníci byli rovněž součástí zemského soudu. Komorník řídil finanční toky ve prospěch svého pána a zároveň střežil vybavení jeho domácnosti¹⁷.

Vedle držitelů dvorských zemských úřadů se rozšiřovala skupina prostých dvořanů, kteří si panovníkovu přízeň vysloužili svými schopnostmi a mohli se tak stát členy panovníkova užšího okruhu, který se přetvářel v královskou radu. Ta však v české zemi neměla pevný a uzavřený charakter s jasnými pravidly. Osoby tohoto užšího okruhu tak mohly mít vliv na politiku.

Od 12. století jsou v našich zemích dokumentovány podúřady, neboť dvorský aparát narůstal a došlo k překročení rámce menšího-každodenního dvora, což souviselo s tím, že se během 13. a 14. století vývoj dvorských úřadů ustálil v zemských a dvorských hodnostech. Staré úřady- číšník, stolník a maršálek se staly dědičnými; úřad nejvyššího maršálka drželi páni z Lipé, nejvyšší číšnictví patřilo pánům z Vartemberka a úřad nejvyššího stolníka Zají-

¹⁵ Hlaváček, Dvořan-diplomat, str. 128 in: Nodl, Šmahel, Člověk českého středověku

¹⁶ Šimůnek, Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku, str. 298 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

¹⁷ Žalud, Královští komorníci, dveřníci a vrátní v lucemburských Čechách (s výhledem do 15. století), str. 463 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku III. Všední sváteční život na středověkých dvorech

cům z Hazmburka. Tyto čestné úřady se vykonávaly jen při slavnostních příležitostech širšího-velkého dvora, zatímco každodenní výkon úřadu zajišťovali dvorští úředníci.¹⁸ Počet členů panovnického domu se měnil podle finančních možností vladaře, stále však rostl. Jednou z příčin nárůstu osob u dvora bylo právě zdvojení funkcí. Za Václava IV. již byly dvorské a zemské úřady zcela oddělené.

Od 13. století se stal dvůr základem moderního státu. Na novém dvoře vznikl královský dům, jenž zajišťoval službu pro panovníkovy potřeby a který závisel na královské pokladně, jež hradila většinu výdajů. Kromě toho vznikly instituce pro správu státu. Dvůr byl nejen místem výkonu moci, ale také zbožnosti. Jeho duchovním centrem byla kaple, avšak kaplani měli jen zřídka politickou roli. Nejvlivnějšími duchovními na dvoře byli králův almužník a zpovědník.¹⁹

Služební složku na dvoře tvořily osoby, které svou každodenní prací zajišťovaly chod rezidence- od vojenského zabezpečení hradu, zásobování potravinami a ostatním zbožím, přes kuchyni, komorníky, kojné, pradleny, po osazenstvo hospodářského dvora, správu koníren, podkoní, psáře či sokolníky. Na každém hradě se vyskytovala hradní posádka, která dbala o bezpečnost a měla ho bránit; její členové se nazývali pověžní, hlásní, podbranní či střelci.

Stelař stlal pánovo lože, rozmísťoval nástěnné koberce, křesla a dvorské zástěny v pánových sálech, přičemž je také v ochranných pouzdrech přepravoval. Dveřník střežil dveře královny komnaty a nepouštěl dovnitř nikoho, kdo to neměl přikázáno od pána či komorníka. Byl rovněž královou osobní stráží, která mu dovedla fyzicky pomoci, popřípadě mu zatopit či s ním konverzovat. Počet dveřníků narůstal spolu s počtem dveří. Dveřníci se přesouvali s pánem, zatímco vrátní se zdržovali u své brány a podléhali správci objektu. Svíčkař se staral o svíce (z vosku či loje) a osvětlení. Výběrčí peněz vybíral peníze na chod dvora a vedle komořího se touto činností zabýval ještě podkomoří a za vlády Karla IV. i několik mistrů komory.²⁰ V pohusitské době se postavení komorníků, dveřníků a vrátných výrazně nezměnilo.

Komorné byly zřejmě ženskými protějšky komorníků a staraly se o paní domu. O děti se staraly kojné, přičemž ideálně měly být dvě. Pradleny a služky se staraly o čistotu jednotlivých místností a praní prádla.

V hospodářské části hradního areálu se nacházely konírny, psince a prostory pro chov hospodářských zvířat. O koně pečoval maštalář. Lovčí a další lidé zajišťovali lov, zásobovali

¹⁸ Dvořáčková-Malá, panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace, str. 26 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

¹⁹ Guenée, Dvůr, str. 141- 142 in: Le Goff, Schmitt, Encyklopedie středověku

²⁰ Žalud, Královští komorníci, dveřníci a vrátní v lucemburských Čechách (s výhledem do 15. století), str. 463 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku III. Všední sváteční život na středověkých dvorech

kuchyň ptactvem a zvěřinou a vykonávali i jiné práce týkající se lesní správy. Vedle lovčích se u dvora vyskytovali i psáři a sokolníci. Kotce pro psy a voliéry pro lovecké ptáky se nacházely v hospodářském zázemí rezidence. Oswald von Wolkenstein a Ulrich von Hutten popisovali zápach ze zvířat a štěkot s vytím.²¹

Specifickým služebníkem na dvoře byl almužník, který ztělesňoval panovníkovu velkorysost a milosrdenství. Nedílnou součástí dvora byl rovněž šašek, který si jako blázen mohl dovolit být upřímný a sdělovat pravdu, aniž by za to byl potrestán. Chod dvora by se neobešel bez poslů. Přepřavu zboží zajišťovaly najímané síly nebo samotní obchodníci.

Počet lidí vyskytujících se u dvora lze odhadnout jen podle nepřímých údajů konfrontovaných se zahraničními analogiemi; počet dvořanů na českých předních dvorech býval okolo stovky lidí. Provoz dvora byl finančně nákladný, bylo nutné zajistit platy, stravu a ostatní potřeby osob vyskytujících se u dvora, což bylo nejspíš příčinou snah o zefektivnění jeho chodu buď kumulací funkcí v rukou méně vytižených dvořanů, nebo snižováním jejich počtu, eventuelně eliminací čestných, ale nerentabilních funkcí.

Kromě stabilního osazenstva dvora existovaly i osoby, které s ním byly spjaty nárazově, např. obchodníci, kteří zajišťovali pro dvůr potraviny, víno, látky a ostatní zboží. Dalšími ad hoc sjednávanými „externisty“ byli umělci a řemeslníci, kteří pro dvůr pracovali na základě smlouvy o dílo. I když ke dvoru nepatřili, mohli být najímáni opakovaně, takže se dvorem udržovali dlouhodobý vztah.

Pro dvořana byla důležitá panovníkova důvěra, která se odvíjela od užitečnosti osob. Duchovní osoby měly jazykové znalosti, mezinárodní rozhled i kontakty, proto se uplatňovaly při jednáních s cizími představiteli na pražském dvoře nebo byli členy poselstev či rádci panovníka při jeho cestách. Většina českých panovníků byla schopna hovořit alespoň německy, někteří vládci hovořili i dalšími jazyky, např. Karel IV. a jeho syn Zikmund znali pět jazyků a uměli také číst a psát.²² V panovníkových službách nalézali uplatnění i zahraniční dvořané, z nichž někteří v zemi zdomácněli a jiní se po skončení poslání vraceli zpět.

Král se před dvorem objevoval v celém svém majestátu; stál na vrcholu přísně uspořádaného hierarchického žebříku s detailně propracovaným právem přednosti. Postupem času se vzdálenost mezi vladařem a jeho okolím zvětšovala. Každý okamžik vládcova života byl stále

²¹ Šimůnek, *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku*, str. 307 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, *Dvory a rezidence ve středověku II*

²² Hlaváček, *Dvořan-diplomat*, str. 126 in: Nodl, Šmahel, *Člověk českého středověku*

pečlivěji organizován a každý u dvora musel hrát svou roli podle svého postavení a dodržovat etiketu.²³

V 11. a ve 12. století se na dvorech zrodila dvornost jako určitý způsob života. Dvořan se musel umět dobře chovat a svým oděvem i chováním respektovat zvyklosti a módu dvora. Musel umět správně jíst, pít, hovořit, hrát šachy, bojovat dřevcem a chovat se dvorně k ženám.²⁴ Ideál společenského chování se nazýval courtoisie nebo courtesy a světská vládnoucí vrstva jeho prostřednictvím vyjadřovala své sebevědomí a sebepojetí. V tomto společensky přiměřeném chování měla zvláštní roli pravidla chování při jídle, např. lokty nepatřily na stůl, nemělo se při jídle příliš mluvit, strážníci se neměli vrhat na jídlo moc dychtivě... „*nečisti si zuby ubrusem, nenabízej ostatním zbytek své polévky nebo chléb, ze kterého jsi již ukousl, nesmrkej hlasitě, neusínej u stolu...*“²⁵

Dvůr byl rovněž centrem výchovy šlechty. Mladí šlechtici si u dvora tříbili vzdělání a mravy. Vynikající dvorskou výchovu představovala např. báseň od Tannhäusera:

*„Toho považují za dobře vychovaného muže,
kdo zná pravidla dvorného chování,
kdo se proti nim neprohřešil,
a kdo se vždy choval vznešeně.
Žádný vznešený muž nemá
srkat z jedné lžice společně s někým jiným.
Tak se patří pro dvorné lidi,
po nichž se často žádá toto nevznešené chování“*²⁶

Dvůr byl stále v pohybu a přemísťoval se z jedné rezidence do druhé. Cestovní dvůr tvořil kaplan, členové rady, komorníci a další služebníci. Složení cestovního dvora muselo představovat kompromis mezi reprezentativností a praktičností i finančními možnostmi. Např. roku 1459 se vypravil Jiří z Poděbrad se synem Viktorinem a předními českými pány do Chebu s doprovodem devíti set jezdců a stovkou vozů.²⁷ Roku 1462 pak Jiří navštívil Budyšín a Zhořelec se dvěma tisíci koňmi a stovkou vozů.²⁸

Cestovní dvůr nebyl stabilně určen, ale byl sestavován podle aktuální potřeby. Toto cestování bylo velmi drahé. Jedním z hlavních důvodů zahraničních cest byla politická jedná-

²³ Guenée, Dvůr, str. 143 in: Le Goff, Schmitt, Encyklopedie středověku

²⁴ Guenée, Dvůr, str. 139 in: Le Goff, Schmitt, Encyklopedie středověku

²⁵ Elias, O procesu civilizace, str. 135

²⁶ Elias, O procesu civilizace, str. 155

²⁷ Urbánek, Věk Poděbradský III/3, str. 502

²⁸ Bobková, Českému králi a koruně chceme zachovávat věrnost. Lenní a holdovací přísahy v zemích Koruny české v pozdním středověku na příkladu Slezska a Horní Lužice, str. 61 in: Nodl, Šmahel, Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století

ní, zejména o navázání příbuzenství. Poselstva na vyšší úrovni se musela vyrovnat s požadavky na reprezentaci, ať již šlo o složení či dary, které byly součástí rituálů a byly předpokládány panovníkem i jeho okolím, přičemž jejich hodnota se neustále zvyšovala²⁹. Dary byly rovněž součástí slavnostních panovnických vjezdů; jednalo se o klenoty, zdobené poháry naplněné mincemi, relikvie či luxusní předměty, jež mohly být ozdobeny erby města, do kterého panovník vjížděl.³⁰ Častým darem bylo víno, které se při pobytu spotřebovalo, ovšem darem mohly být třeba i lasiččí kožichy, které obdržel Jiří z Poděbrad s královnou Johanou od poselstva, jež přijelo z Vratislavi v lednu 1460; poslové od krále obdrželi víno, zvěřinu a ryby.³¹

Slavnostní vjezdy do měst byly velkou událostí pro široké obecenstvo; panovník při něm reprezentoval svůj majestát, přičemž lesk a sílu jeho moci demonstrovalo i složení a počet jeho doprovodu. Pro město však byla panovníkova návštěva velmi nákladná. Např. čtrnáctidenní návštěva Karla IV. v Brně v květnu 1348 kvůli oficiálnímu holdu zástupců markrabství stál město 232 hřiven grošů, Karel IV. byl uctěn sukem, vínem, 20 hřivnami grošů, přičemž vydal ještě dalších 7, které rovněž zaplatilo město³².

Pro ilustraci náročnosti pobytu panovníka a jeho dvora ve městě lze uvést příklad holdovací cesty Ladislava Pohrobka do Horní Lužice roku 1454. Zhořelečtí zajistili některým dvořanům dary: dva komoří dostali sukno za 12 kop 28 pražských grošů, nastupující hornolužický fojt Jindřich z Rožmberka dostal dva stříbrné koflíky s 24 zlatými, což město vyšlo na 27 kop grošů, po 9 kopách grošů dostali hofmistr a nejvyšší maršálek. Drobné spropitné obdrželi i lidé na nižším společenském žebříčku, např. kuchaři, heroldi, trubači, pištci či šašci. Město zajistilo dva obědy a dvě večeře pro 1000 osob a snědlo se 930 kaprů, dále rejnoci, štiky a herinci, 89 kusů skopového, 9 a půl vola a 304 slepic. Dále se konzumovaly pochutiny jako hrách, kroupy, zelenina (cibule, zelí, křen), ovoce (jablka, hrušky, mišpule, ořechy). Jen za potraviny a nápoje město Zhořelec vydalo přes 173 kop grošů.³³ Ovšem když navštívil Karel IV. roku 1348 Vratislav, vydalo město na uctění českého krále, saského vévody, jejich

²⁹ Hlaváček, Dvořan-diplomat, str. 131 in: Nodl, Šmahel, Člověk českého středověku

³⁰ Antonín, Borovský, Cena rituálu. Náklady, dary a jejich funkce při panovnických vjezdech na Moravě, str. 14 in: Nodl, Šmahel, Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století

³¹ Urbánek, Věk poděbradský III/3, str. 588

³² Antonín, Borovský, Cena rituálu. Náklady, dary a jejich funkce při panovnických vjezdech na Moravě, str. 20 in: Nodl, Šmahel, Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století

³³ Bobková, Přivítat a pohostit. Holdovací cesta krále Ladislava do Horní Lužice 1454, str. 260- 261 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku III

písařů, slezských knížat, vratislavského a lebušského biskupa i vratislavských radních částku přesahující 372 hřiven.³⁴

Místa pro slavnostní události nebyla přesně vymezená, záleželo na okolnostech. Často bylo pro slavnost vybudováno místo, které po jejím skončení zaniklo. K těmto účelům se využívalo přenosných staveb nebo textilií. Životu laiků i kléru udávaly rytmus církevní svátky a sakrální prostory byly dějištěm liturgických obřadů i politických jednání či společenských setkání a úřadování. Slavnosti pořádané panovníkem nebo ty, kterých se vladař účastnil, patřily k nejhonosnějším.

Dočasné přístřešky, sály, obydlí i sakrální prostory se stavěly pro významné obřady, na něž bylo pozváno velké množství hostů, které bylo třeba ubytovat. Čím byla slavnost větší a nákladnější, tím větší lesk dopadal na majestát jejího královského pořadatele. Pravděpodobně nejmonumentálnější dřevěné podium bylo postaveno v Praze na Staroměstském náměstí roku 1457 pro chystanou svatbu Ladislava Pohrobka s francouzskou princeznou Magdalenou. Byl srouben tzv. tanchauz na vysokých podpěrách, aby se pod ním dalo jezdit s koňmi a povozy. Schody vedly na podium a i do jednotlivých domů kolem náměstí.

Při válečných taženích se zase užívaly jako přenosné příbytky stany. Od starověku byl symbolem královského majestátu baldachýn, který se v 14. a 15. století zobrazoval nad trůnem. Samozřejmě, že čím byla použitá textilie drahocennější, tím více se násobil lesk králova majestátu.

Vladař byl mecenášem umění, podporoval kulturu a panovnický dvůr byl vzorem pro zbytek země. Znakem společenské prestiže a ušlechtilosti bylo také konzumování velkého množství potravy, neboť středověká společnost žila v neustálém strachu z hladu. Základem stravy nižších vrstev byly obilniny a zelenina, zatímco maso bylo znakem prestiže vznešených.³⁵

Mezi 13. a 14. stoletím se zrodil nový literární žánr- kuchařské knihy určené pro kuchaře u dvora či u bohatých městských rodin. Přinášejí informace o chutích a gastronomických zvycích, např. o míchání chutí- hořké se sladkou či sladkou se slanou. Ve středověku se hojně kořenilo, např. zázvorem, skořicí či hřebíčkem, čili středověká kuchyně byla pikantní, a navíc drahé koření bylo rovněž znakem bohatství a moci. Užívalo se do všech typů jídla: do masa, moučných kaší, ryb a zeleniny. Doplnkem masa byly omáčky z vína, vinného octa či citrusů. Koncem středověku tak sloužila kvalita stravy za měřítko prestiže; každý měl jíst

³⁴ Holá, Pobyty Karla IV. a jeho dvora ve Vratislavi v letech 1348-1372 in: Dvořáčková-Malá, Dvory a rezidence ve středověku

³⁵ Montanari, Stravování, str. 723 in: Le Goff, Schmitt, Encyklopedie středověku

v souladu se svým postavením. Lékařská pojednání „vědecky“ zdůvodňovala odlišné stravovací návyky venkovanů a šlechty. Ušlechtilějšími potravinami byly ty, jež se nacházely na vrcholcích stromů (ovoce) nebo ve vzduchu (ptáci), zatímco potraviny pro lid se nalézaly na zemi či pod zemí.³⁶

Přisluhování u stolu bylo obřadnou a velmi odpovědnou činností, neboť nápoje i pokrmy musely být nejen vybraně předkládány, ale také musely být zdravotně nezávadné, aby nedošlo k otravě, nad čímž bděli zvláštní dvorští úředníci- stolník a číšník, kteří vše předem ochutnávali. Když se tyto úřady staly čestnými posty, převzali jejich úlohu předkrajecí a šenkové. K lesku soukromé tabule přispívala přítomnost pážat z předních šlechtických rodin. Přepych, bohatství a štědrost byly demonstrovány zejména cenností stolního nádobí, zejména mís a pohárů, o které pečoval šišlér. Nejcennějším stolním nádobím byly zlaté, zlacené či stříbrné stolní ložky, které se jako jeden z prestižních znaků objevují na mnoha středověkých zobrazeních; mohly sloužit jako slánky, obsahovat talířky nebo drahé kameny k indikaci jedů, případně drahé koření, pamlsky nebo konfety. Na stole se umísťovaly blízko hostitele, neboť byly jedním ze znaků jeho postavení. Mělká miska na pití se nazývala *hanap* a mohla být použita i na polévku či omáčku nebo maso. V závěru slavnostních hostin se na stůl umístila *fontaine*- kovová stolní kašna na víno s jedním či více kohoutky. Stejnou funkci plnily i *flacons*- láhve různých tvarů s korkovými nebo šroubovacími uzávěry.³⁷

Z účtů za kuchyňské výdaje za rok 1370 se dozvídáme, že se pila rakouská i francouzská vína, malvaz a pivo. Jedly se telecí i hovězí pečeně, kuřata, koroptve, ptáčci, zajíci, veverky, čerstvé ryby i slanečci či raci. Podával se chléb či housky- „brezlen.“ Konzumovaly se sýry, jablka, hrušky a hrozny.³⁸

Zatímco panovníkův dvůr zastával hlavně politicko-správní, reprezentativní a obrannou úlohu, na dvoře jeho manželky, případně dcery, převažovaly úřady uspokojující jejich osobní potřeby, tudíž se tam nalézaly pradleny, komorné, krejčí a švec, personál kuchyně, sklepů či stájí. Významné byly na těchto dvorech také úřady, jež měly demonstrovat významné společenské postavení dané paní, tj. dvorní dámy, služebníci u tabule, pážata a další, kteří všichni pocházeli z vyšší šlechty³⁹.

Fraucimor je na královském dvoře doložen od 13. století. Tvořily ho dívky a ženy, které dělaly společnost královně. Urozenou středověkou ženu bylo možné poznat na první pohled

³⁶ Montanari, Stravování, str. 726- 727 in: Le Goff, Schmitt, Encyklopedie středověku

³⁷ Šmahel, Cesta Karla IV. do Francie, str. 320- 323

³⁸ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 33

³⁹ Hausenblasová, Soukromí jako obřad. Rituály a ceremoniál na dvoře Anny Jagellonské, str. 99 in: Nodl, Šmahel, Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století

podle honosného oděvu z drahých látek i podle šperků (gombíků, náušnic). Od vrcholného středověku se vznešené dámy pyšily barvenými a nakadeřenými vlasy, nalíčenými tvářemi a rty a také vůněmi. Počet dvorních dam nejspíše narůstal spolu s reprezentativní funkcí českých panovnic, např. za Alžběty Pomořanské jich bylo kolem stovky. S veřejnou činností královen či s vyřizováním jejich majetkoprávních a osobních záležitostí se pojilo vyhotovování listin a psaní korespondence, což měli na starost kvalifikovaní notáři. Údaje o nich se objevují od poloviny 13. století, ale listiny českých kněžen se dochovaly již z poslední třetiny 12. století. Královny zprvu jen příležitostně využívaly notáře z panovníkovy kanceláře nebo vyšehradské kapituly, ovšem od dob Kunhuty Uherské se začala prosazovat kancelář královny, jež později zaměstnávala stálé notáře. S listinami souviselo právo pečetní; pečeť měla funkci identifikační, ověřovací a uzavírací. Nepřetržitou řadu pečetí českých královen zahájila Konstancie Uherská. Vrcholu dosáhla organizace královniny kanceláře v době lucemburské, avšak nepřekonala funkci písárny. Vedle titulárního kancléře a skutečně výkonného kancléře v ní působili notáři.⁴⁰

S kanceláři byli v úředním spojení někteří královniní dvořané, z nichž předním byl hofmistr, popřípadě hofmistryně, podkomoří, maršálek, komorníci, mistr kuchyně, písař kuchyně, lékař a kaplan. Chod královniny kanceláře a dvora byl velmi nákladný, přičemž některé královny vedly náročný životní styl, např. Alžběta Pomořanská. Některé královny byly dotovány z královské pokladny, např. Blanka z Valois, jiné z věnných měst a důchodů z propůjčených mýt a cel. Věnná města obhospodařoval královnin komoří.⁴¹

Dvory královen byly menší než dvory králů, ale byly koncipovány tak, aby žena byla v běžném životě soběstačná. Formálně byl ženský dvůr samostatný, ale jeho zřizovatelem a alespoň zčásti i plátcem byl panovník, s jehož dvorem byly v některých úřadech personálně propojené.⁴²

Panovnický dvůr byl dějištěm šlechtické reprezentace, při níž se demonstrovaly příbuzenské a společenské vazby i stavovsky adekvátní životní styl. Dvůr, rezidenční město i jeho okolí byly jevištěm svateb, turnajů, lovů, hostin, hudební či literární produkce. K nejvýznamnějším ceremoniálům patřily svatby a pohřby.

Od počátku 13. století vstoupila na půdu českého panovnického dvora rytířsko-dvorská kultura minnesängerů, např. Reinmara von Zwettera či Friedricha von Sunnburga, která kultivovala vztahy mezi pohlavími. Rytíř- kavalír měl setrvávat ve službě lásky ke vzne-

⁴⁰ Kopiczková, Urozená paní, str. 75- 76 in: Nodl, Šmahel, Člověk českého středověku

⁴¹ Kopiczková, Urozená paní, str. 76 in: Nodl, Šmahel, Člověk českého středověku

⁴² Hausenblasová, Soukromí jako obřad. Rituály a ceremoniál na dvoře Anny Jagellonské, str. 99 in: Nodl, Šmahel, Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století

šené paní. Mnozí kavalíři a dámy však nerozuměli cizojazyčnému projevu, později se však vedle němčiny uplatnil ve dvorských literárních produkcích i český jazyk⁴³.

Běžnou součástí dvorských slavností byly turnaje. Rytířství provázelo šlechtice od dětství, což dokládají hliněné figurky rytířů, které patřily od 13. století k dětským hračkám. Rozšíření turnaje v prostředí české šlechty dokládají její znalosti dobových formalit, např. role heroldů či vyvěšování praporců jako znamení výzvy k turnaji, jak vysvítá z Šaškova deníku z mise Lva z Rožmitálu (1465- 1467)⁴⁴.

Turnajů se účastnily rovněž ženy a podněcovaly soupeřící rytíře. V řadě písemností z doby Václava IV. jsou nejen zmínky o turnajích, ale i jejich zákazy. V době poděbradské již tento druh kultury neexistoval⁴⁵.

V knížecích dobách měl dvůr omezený rozsah, tudíž i rezidence- Pražský hrad- mohla být skromná. Až postupně bylo budováno větší sídlo, přičemž vrchol nastal za vlády Karla IV. Do rezidence se rozhodně nemohli vejít všichni dvořané, část z nich žila poblíž a do služby docházela.

Paláce a hrady měly zajistit bezpečnost vládce i jeho dvora a umožnit jejich každodenní život. Klíčovým jevištěm dvorského života byly prostorné místnosti- velké jízdny, ale také hradní kaple. Reprezentativní prostory byly luxusně vyzdobené, neboť luxus a symbolika demonstrovaly mocenské postavení pána, legitimovaly jeho rod i jeho osobu, hlásaly jeho příbuzenské i společenské vazby a politické či konfesní přesvědčení. Luxus a symbolika interiérů byly určeny jen hostům, ovšem vnější podoba rezidence ukazovala majitelovo sebevědomí i sociální statut všem okolo⁴⁶.

Panovnický dvůr byl vzorem pro společenský a soukromý život světské i duchovní nobility, určoval dění v rámci správy země, aplikace práva, zahraniční politiky či rozvoje umění. Kdo se tedy chtěl podílet na správě země či se těšit z panovnickovy přízně, musel zde být.⁴⁷

⁴³ Kopiczková, Urozená paní, str. 88 in: Nodl, Šmahel, Člověk českého středověku

⁴⁴ Šimůnek, Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku, str. 311 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

⁴⁵ Kopiczková, Urozená paní, str. 88 in: Nodl, Šmahel, Člověk českého středověku

⁴⁶ Šimůnek, Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku, str. 322 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

⁴⁷ Dvořáčková-Malá, panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace, str. 31 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka, Dvory a rezidence ve středověku II

4. DVŮR KARLA IV.

Když byl moravský markrabě Karel roku 1346 zvolen římským králem, stal se jeho dvůr jedním ze špičkových dvorů v Evropě, čemuž se samozřejmě přizpůsobil jeho rozsah, etiketa i aktivity.⁴⁸

Karlův dvůr byl považován za snad nejskvělejší v tehdejší latinské Evropě po papežském dvoře v Avignonu⁴⁹. Karel IV. toužil po vědění, čímž se jeho dvůr lišil od ostatních evropských dvorů; to se projevovalo např. jeho nechtí k tradicím rytířského bratrství účastníků Artušova stolu.⁵⁰

Nejpočetnější skupinou u dvora byly osoby označené jako *familiaris*, případně s dodatkem *domesticus*, tj. domácí služebník. Tato skupina byla velmi pestrá a zahrnovala i drobné šlechtice a měšťany. Mezi dvořany byli jmenováni i přední malíři Karlova dvora Dětrich Pražský či Mikuláš Wurmster Štrasburský, přičemž od Karla IV. obdrželi i zemské statky.⁵¹ Dvorní malíři byli členy malířského cechu Starého Města a vedoucí mistři měli titul dvořana. Dvorním malířem byl rovněž Mistr Theodorik, který vyzdobil kapli Utrpení Páně na Karlštejně, za což byl osvobozen od berně z dvora, který mu císař daroval již dříve ve vsi Mořině poblíž Karlštejna; měl jen každoročně dodat do hradní kaple 30 liber včelího vosku na svíce. Ve stejné vsi vlastnil dvůr i jeho předchůdce M. Mikuláš Wurmster Štrasburský. V pramenech jsou uvedena i jména dvorských zlatníků- mistr Hanuš z Kolína nad Rýnem, Gerhard z Dortmundu, Kubín, Jiří a Jindřich, kteří provedli úpravu svatováclavské koruny. Velké vážnosti se u císaře těšili i Matyáš z Arrasu, po jehož smrti nastoupil do čela pražské hradní huti roku 1356 Petr Parlér, původem z Gmündu ve Švábsku, který však v Čechách zapustil kořeny. Kromě velkého sochařského díla navrhoval i zlatnické práce.⁵²

Do Karlových služeb se mohli dostat i zvláště vyvolení oblíbenci, např. oblíbenec Balduina Trevírského Rudolf Losse či Francouz Mikuláš Sortes. Zástupci většiny českých panských rodů byli Karlovými dvořany, ovšem jako poradci se uplatnily jen některé rody: páni z Velhartic, z Vartemberka, z Hazmburku, z Oseka, z Pardubic, z Vlašimi či z Jenštejna⁵³. Jen málo dvořanů neslo označení nejvyššího stupně dvořanství- *consiliarius*, *secretarius*- dvorní rada, sekretář; jednalo se hlavně o osoby se vztahem ke kanceláři. Takto označení dvořané patřili ke špičkám urozené společnosti či k vyšším církevním hodnostářům. Titulem *familiaris* bývali odměňováni měšťané jako zasloužilí služebníci; mohl být rovněž projevem vladařovy

⁴⁸ Hlaváček, Dvořan- diplomat, str. 136 in. Nodl, Šmahel, Člověk českého středověku

⁴⁹ Bláhová, Královský majestát Karla IV., str. 17 in Bobková, Holá, Lesk královského majestátu ve středověku

⁵⁰ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 212

⁵¹ Palacký, Dějiny národu českého II., str. 387

⁵² Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 45- 48

⁵³ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 51

pozornosti vůči jiným vládcům nebo církevním knížatům. Evropští monarchové se snažili ke svému dvoru přitáhnout co nejvíce pozoruhodných osob. Karlovými dvořany bývali i významní cizinci, např. na cestě z císařské korunovace roku 1355 přijal Karel IV. v Pise poselstvo z Perugia, jehož člena, právníka B. da Sassoferrata, jmenoval dvorním radou a povýšil ho do šlechtického stavu⁵⁴.

Ve jmenovacích dekretch dvořanů byly uvedeny i záruky jejich práv a nároků na úhradu nákladů spojených s pobytem u dvora, a to i pro jejich doprovod, včetně píce pro čtyři koně. Kupříkladu kolínský kurfiřt arcibiskup Fridrich III. měl na týden pobytu u dvora 100 zlatých rýnských pro sebe a doprovod. Dvořané z říše měli na cestu ke dvoru zaručený svobodný průchod různými územími, ti vznešenější dokonce i doprovod. Pro laiky znamenalo dvořanství osvobození od daní a dávek, examinování z řádných soudů a příkázání k panovníkovu soudu. Roku 1347 Karel IV. získal od papeže dispens pro své spolupracovníky, kteří mohli držet církevní obročí, aniž by tyto úřady sami vykonávali; k tomu delegovali své zástupce. Právě ze svých nejbystřejších rádců Karel činil biskupy a arcibiskupy⁵⁵.

S dvorským prostředím byla volněji spojena dvorní falckrabata, vykonávající některá práva, jež náležela panovníkům římské říše. Často se však jednalo jen o čestný titul pro měšťany, kteří na dvoře působili delší dobu. Někdy tento titul získala i církevní knížata či světští vladaři. Karel IV. měl úzký vztah ke staroměstskému a norimberskému patriciátu, který mu mohl půjčovat peníze a uplatňoval se i ve finanční správě země, např. staroměstský patricijský rod Velfů⁵⁶.

Karel IV. vytvořil vikariát- dočasnou zástupnou formu královské vlády. Vikář měl rozšířit vliv královské vlády, která byla ve středověku vázána na panovníkovu osobu. V západních částech říše za Karla IV. vládl osm let jeho prastrýc Balduin, po jeho smrti pak postupně falckrabě Rudolf, vévoda Václav Lucemburský, kolínský arcibiskup Fridrich a Karlův syn Václav. V horní Itálii tento post zastávali příslušníci rodu Viscontiů, vládu v Itálii vykonával augsburský biskup Markvart z Randeggu, pozdější aquilejský patriarcha. V úřadech říšských vikářů působila ve svých mocenských oblastech řada šlechticů a městských vlád. Roku 1337 obdrželi purkmistři Lübecku neomezená práva vikariátu, jež platila v celé říši a byla speciálně zaměřená na boj proti škodným lidem, udržování landfrýdu a péči a volný provoz na lübeckých obchodních cestách.⁵⁷

⁵⁴ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 27- 29

⁵⁵ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 317

⁵⁶ Čechura, Karel IV. na dvořím trůně, str. 159- 160

⁵⁷ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 310

Finanční efekt z propůjčování vikariátu je však nejasný, podle listin byli zřejmě vikáři oprávněni vybírat říšské dávky jako kompenzaci vlastních výdajů, někdy jim bylo odškodnění slíbeno dodatečně. Všichni vikáři byli s Karlem IV. nějak spřízněni: Balduin byl jeho prastrýc, Rudolf tchán, vévoda Václav nevlastní bratr, Václav IV. syn. Kolínský arcibiskup byl osloven *consaguineus*, tj. spřízněný krví. V této příbuzenské tradici pak pokračoval i Václav IV., který učinil generálním vikářem moravského markraběte Jošta, svého bratrance.⁵⁸

Karel IV. se snažil připoutávat k sobě lidi a tyto vazby měnil v institucionální konstrukci, která tvořila jeho dvůr, jenž se proměnil v rezidenci, neboť právě v té době se začala prosazovat stálá sídla- rezidence.⁵⁹ Karel IV. si uvědomoval, že potřebuje reprezentativní sídlo, přičemž si za rezidenci vybral Pražský hrad, tradiční sídlo českých králů i knížat, který však koncem vlády Václava II. vyhořel a potřeboval opravit, tudíž se Karel IV. v polovině roku 1334 pustil do jeho přestavby. Podle Františka Pražského budoval „*královský dům hodný obdivu jakého nebylo v tomto království dříve nikdy vidět. Vybudoval ho značně vysokými náklady podle domu krále francouzského*“.⁶⁰ V době rekonstrukce bydlel Karel IV. na Starém Městě pražském, který zdědil po matce, zřejmě se jednalo o dům poblíž kostela sv. Jakuba; podle luxusního vybavení se dal za jeho sídlo považovat dům „U bílého zvonu“ na Staroměstském náměstí. Na jaře roku 1334 se pak přestěhoval do Purkrabského domu a začal budovat nový královský palác.⁶¹

Reprezentaci mělo sloužit celé rezidenční město. Karel IV. považoval Prahu za své hlavní město, za „*caput regni*“, hlavu říše, ovšem týkalo se to jen Českého království; Karel IV. nikdy nevztahoval tento pojem k německé říši. Hlavní město totiž muselo být rezidencí, správním ústředím i náboženským centrem, což vše platilo v plném slova smyslu jen ve vztahu k zemím Koruny české. Správní orgány německého krále, tj. kancelář a říšský dvorský soud, sice sídlily u královského dvora, ale putovaly s ním ve starém smyslu německého putovního království.⁶² Karel IV. učinil z Prahy posvátné město⁶³. Roku 1399 Umberto Decembrio řekl: „*Co učinil Augustus pro Řím, učinil Karel IV. pro hlavní město Čech*“.⁶⁴

Panovníkův byt tvořily dvě velké komnaty: obývací místnost s krbem a ložnice s prěvetem. Do nich se vestavovaly dřevěné konstrukce vyložené závěsnými látkami, které je tak rozdělily na menší kabinety. Nábytku bylo málo, hlavním úložným prostorem byly truhly,

⁵⁸ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 312

⁵⁹ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 318

⁶⁰ Bláhová, Královský majestát Karla IV., str. 19 in: Lesk královského majestátu ve středověku

⁶¹ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 72

⁶² Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 178

⁶³ Kuthan, Šmied (ed.), Korunovační řád českých králů, str. 94

⁶⁴ Kuthan, Šmied (ed.), Korunovační řád českých králů, str. 101

na nichž se i sedalo, stejně jako na kamenných sedátkách ve výklencích oken. U jídelního stolu se sedělo na lavicích. Jiné stoly (např. na vyšívací práce) a židle byly vzácné. Běžné byly pulty na knihy, často otočné; o postelích nemáme přesnější představu⁶⁵.

Chod dvora by byl nemyslitelný bez rozmanitého služebnictva, jehož základem byli ti, kdo se starali o kuchyň, pekárnu, spižírnu, sklep a stáje. O stáje se starali maštalíři; pícníci měli na starost zásoby píce, obroku a vody; koně a jejich postroje udržovali štolbové neboli podkoní. Válečné či turnajové oře měli na starost speciální podkoní, s nimiž spolupracovali řemeslníci udržující brnění a zbraně. Kočárové koně obstarávali kočí. O údržbu kočárů se starali koláři a kováři. Ostrahu paláce vně i uvnitř zajišťovali vrátní palácových bran a osobní stráž, která byla rozmístěna na nádvoří, pavlačích i palácových chodbách. Ve sklepech a v přízemí paláce měli působiště sklepmistři, kuchaři a pekaři s pomocníky. Spižírníci dbali o zásoby potravin, hlavně masa, ryb a raků. Zvěřinu dodávali myslivci z královských honiteb. Služebníci pečující o královu i královninu ložnici připravovali lože, starali se o oblékání a hygienu, vyhledávali oděvy v truhlách a čistili je. Opravy a šití měli na starost krejčí a ševci. Bradýři, lazebníci a lazebnice připravovali koupel a pečovali o vlasy i vousy. Údržbu komnat a jejich mobiliářů i budovy měli na starost domovníci, kteří měli k ruce řemeslníky. Jména návštěvníků vyvolávali z palácové pavlače heroldi, kteří se vyznali v erbech a také často vyhlašovali panovnická rozhodnutí⁶⁶.

Dveřníci a osobní strážci byli často urození, někdy příslušníci starobylých českých rodů nebo zámožní pražští občané. Ovšem existovaly i výjimky, např. roku 1360 uložil Karel IV. proboštovi konventu křižovníků- božehrobců na Zderazi, aby se postarali o jeho dveřníka Dětvína, který již nemohl zastávat svou funkci. Jinak mezi služebníky převažovali měšťané, hlavně z pražských měst. Kromě titulu dvořana dostávali za odměnu několik lánů osvobozených od berní nebo dokonce dvůr. Méně často pobírali stálý plat, např. Karlův komorník Fric z Chebu dostával čtvrt hřivny stříbra týdně. Pokud měli služebníci domy v pražských městech, byli za odměnu osvobozeni od berní. Kuchaři, sklepmistři a šenkové mívali ve městech i své živnosti, které byly zvýhodňovány. Např. kuchař Budík s titulem *familiaris* dostal od panovníka dědičnou krčmu u sv. Petra na Poříčí, byl osvobozen od berně a získal rovněž právo vařit a prodávat pivo. Prameny neposkytují údaj o počtu služebníků na pražském dvoře, udávají jen, že při Karlově pohřbu kráčelo za rakví 114 služebníků, ovšem údaj se vztahuje jen na muže.⁶⁷

⁶⁵ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 32

⁶⁶ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 30- 32

⁶⁷ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 35

Panovník neměl moc soukromí, narození, zdraví i smrt nebyly v jeho rodině soukromou záležitostí, protože se dotýkaly státně dynastických zájmů. Karel IV. třikrát ovdověl, čtyřikrát se oženil a pět z jeho jedenácti dětí zemřelo ještě během jeho života. Jeho děti trávily dětství na královských hradech, které je chránily před epidemiemi, vyskytujícími se v přelidněných městech. Karel IV. měl nemanželského syna; roku 1365 prožil při své cestě do Avignonu milostné dobrodružství, po kterém se narodil jeho syn Guillaume. Karel IV. si pro něj u papeže vyžádal dispens ze čtvrtého stupně příbuzenství, pro případný sňatek s urozenou dámou. Více informací o tomto nemanželském dítěti není, jen to, že se k němu otec hlásil a chtěl ho do budoucna zajistit výhodným sňatkem.⁶⁸

Kromě „každodenního“ dvora existoval „sváteční“ dvůr, tj. společnost, která trávila s panovníkem hlavní křesťanské svátky. Při mimořádných příležitostech- svatbách, křtinách, pohřbech či návštěvách cizího vladaře se sešel velký dvůr, který mohl trvat i několik týdnů a tvořilo ho minimálně 350 osob.⁶⁹ Českou šlechtickou část velkého dvora ukazuje erbovní sál hradu Laufu u Norimberka, jejíž koncepci určil sám Karel IV. a která snad měla zvěčnit českou účast na dvorském sjezdu v Norimberku roku 1361 na počest narozenin a křtin Karlova syna Václava. Je zde sto českých šlechtických rodů, slezská složka chybí a moravská šlechta je zastoupena jen skromně, ovšem ta se Karlova dvorského života téměř neúčastnila. Z toho lze usuzovat na laickou účast asi 120 osob z rodových zemí, přičemž říšská složka určitě nebyla menší. Navíc musíme připočítat i dvořany z řad duchovenstva a patriciátu⁷⁰. V 60. letech 14. století měl Karel IV. asi 120 dvořanů. Trvale na dvoře žil však jen určitý počet dvořanů, k nimž se připojovali hosté.

Karel IV. byl velmi obratný sňatkový politik; oženil se čtyřikrát. Poprvé roku 1323 s Blankou z Valois, sestrou francouzského následníka trůnu, která zemřela roku 1348. Sňatkem s Annou Falckou roku 1349 získal Horní Falc; manželka mu zemřela roku 1353. Karel IV. se snažil připoutat slezská knížectví lenními závazky, přičemž to poslední- Svidnicko, získal roku 1353 sňatkem s Annou Svidnickou, s níž se původně počítalo jako s nevěstou pro Karlova synka Václava, jenž zemřel roku 1351⁷¹. Anna byla matkou následníka trůnu Václava IV. a zemřela roku 1362. Poslední Karlovou ženou se roku 1363 stala Alžběta Pomořanská, matka Zikmunda a Jana Zhořeleckého. Z Karlových čtyř manželek byla nejvýraznější osobností Alžběta Pomořanská, jež sdílela manželovu vášeň pro sbírání ostatků, ale také se snažila, na rozdíl od svých předchůdkyň, občas zasáhnout do politických záležitostí, např. při

⁶⁸ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 249

⁶⁹ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 243- 244

⁷⁰ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 30

⁷¹ Čtení o Karlu IV. a jeho době z pramenů, str. 25

vyjednávání zasnub syna Zikmunda s Marií Uherskou nebo při ochraně církevních hodnostářů.⁷² Když Karel IV. vážně ochořel roku 1371, vykonala zoufalá císařovna Alžběta za jeho uzdravení pouť pěšky z Karlštejna do Prahy a sv. Zikmundovi věnovala za manželovo uzdravení osm misek zlata na výzdobu jeho oltáře v katedrále sv. Víta⁷³.

Když přišel roku 1368 na svět syn Zikmund; ještě než ho otec uviděl, už ho oženil s dcerou Fridricha z Hohenzollernu. Karel IV. dokonce zasnoubil i dosud nenarozenou dceru, s jejímž narozením počítal do pěti let, s budoucím (též ještě nenarozeným) Fridrichovým synem. Zikmundova svatba se však nekonala, jen sňatek Karlovy dcery Markéty.⁷⁴

Zprávy o výchově Karlových dětí jsou útržkovité a týkají se hlavně Václava. Důležitá byla výuka jazyků; sám Karel IV. ovládal francouzštinu, němčinu, češtinu, italštinu a latinu. Znalost češtiny a němčiny byla běžná i u princezen, princové se učili i latinsky. Václav se cvičil v lovu, turnajových hrách i ovládnutí sečných zbraní, ovšem Karel IV. ho zřejmě ze strachu o život na bojiště nepustil a nejsou zprávy ani o jeho pasování na rytíře. Ke dvorské výuce patřila rovněž četba knížecích zrcadel, ze kterých si měli princové osvojit představu o ideálních vlastnostech panovníka⁷⁵.

Karel IV. byl vychován na francouzském královském dvoře. Ve Francii se seznámil s fécampským opatem Pierrem de Rosières, od něhož získal znalosti Písma. Celý život pak měl zálibu v kontemplaci a exegezi Písma, přičemž si oblíbil zejména alegorické výklady. Ani jeho princovská výchova nebyla zanedbána, o čemž svědčí zprávy o jeho turnajových výkonech i pozdější aktivní válečnická činnost. Součástí výchovy mladého následníka trůnu byl také tanec, dvorský mrav a konverzace a Karel IV. vynikal i v těchto dovednostech.⁷⁶

Ještě za pobytu ve Francii si Karel IV. navykl na vlastní sídlo. Později kupoval domy pro knížata, např. saský vévoda Rudolf dostal dům pod hradem na Malé Straně, podobně jako dánský král Waldemar. Fridrich Míšeňský obdržel stálé sídlo na Starém Městě. I jiní urození páni si kupovali v Praze rezidence, aby byli králi blízko, např. mohučský arcibiskup Ludvík, modenský biskup Dětrich, biskupové z Litomyšle a Olomouce, slezští vévodové z Olešnice či Těšína. Stejně se chovala i domácí šlechta, např. Šternberkové, Vartemberkové, Rožmberkové, Rýzmburkové, páni z Lipé či z Landštejna.⁷⁷

Všichni Karlovi lékaři (bylo jich 16) měli titul dvořana. Lékaři byli většinou osoby duchovní a Karel IV. je odměňoval kanonikáty. Dva lékaři pocházeli z Itálie, šest jich bylo

⁷² Kopiczková, Urozená paní, str. 70 in: Nodl, Šmahel, Člověk českého středověku

⁷³ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 37

⁷⁴ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 258- 259

⁷⁵ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 42

⁷⁶ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 32- 34

⁷⁷ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 319

profesory na pražské lékařské fakultě; posledním Karlovým lékařem byl syn Petra Parlěře Mikuláš. Kromě stálých lékařů u dvora byli příležitostně povoláváni specialisté, hlavně italsí. Jediným Karlovým lékárníkem byl Florent'an Angelo, který měl na Novém Městě pražském velkou botanickou zahradu⁷⁸. Karlův i Arnoštův osobní lékař, mistr Bartoloměj z Chlumce, se zřejmě podílel na vytvoření slovníkových pomůcek, které byly pomůckou při překladatelské činnosti. Kromě učenců z okruhu Arnošta z Pardubic se na jejich sestavení podílel i sám Karel IV., který zpracoval hesla o církevních svátcích. Jan ze Středy zase přeložil základní díla náboženské literatury do němčiny⁷⁹.

Jednotliví dvořané zadávali zakázky iluminátorům rukopisů a rádi vyjadřovali příslušnost ke Karlovu dvoru tím, že dávali do iniciál rukopisů vkládat obraz krále či královny; zvláště důvěrní dvořané se nechávali zobrazovat s panovníkem v adoračních scénách votivních obrazů⁸⁰.

Součástí dvorského života byly hostiny a panovníkova pověst se měřila jejich okázalostí, počtem stolovníků, délkou trvání či množstvím, kvalitou a rozmanitostí jídla. Byť jen náznak šetrnosti by vedl k pomluvám. Ráz hostin byl veřejný, neboť tak velký počet strážníků se do paláce nevešel, tudíž se na náměstích stavěly dřevěné přístěnky. Diváků bylo mnoho a dostalo se na každého; zbytky ze stolu zkonsumovala chudina. Hostiny doprovázela vystoupení šašků, kejklířů či herců. Pro tyto příležitosti byly zřejmě najímány kočovné společnosti. Kronikář Beneš Krabice z Weitmile popsal hostinu konanou u příležitosti zahájení sněmu v Metách 24. 12. 1356. Bylo přítomno všech sedm kurfiřtů, Karel IV. zasedl k hostině na zvýšeném místě a říšští úředníci přijeli vykonávat své povinnosti. Nejprve se dostavili arcibiskupové s císařskými pečeti, neboť to byli kancléři. Pak před stůl předjel arcimarsálek na koni, ve stříbrné nádobě měl oves pro císařovy koně a usadil knížata na jejich místa. Po něm přijel arcikomorník, markrabě braniborský, se zlatou mísou a krásnými ručníky a podal císaři vodu. Poté se dostavil falckrabě rýnský a na zlatých mísách nesl lahůdky, které po ochutnání předložil císaři. Po něm přistoupil lucemburský a brabantický vévoda Václav, který jako císařův bratr zastupoval českého krále; ve zlatých číších přinesl víno, ochutnal ho a podal císaři. Nakonec přijela knížata a arcilovčí s kancem a jelenem⁸¹.

Dvůr bylo nutné bavit a oblíbenou zábavou byl turnaj, kterého se někdy účastnil sám Karel IV., i když pod cizím jménem. Za tuto zábavu býval kárán a dokonce byl vážně zraněn; jako důsledek zranění mu zůstala sražená postava a hlava nachýlená vlevo. Poté na tuto zába-

⁷⁸ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 37

⁷⁹ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 240

⁸⁰ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 48

⁸¹ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 249

vu zanevřel, i když při slavnostech turnaje trpěl. Často trvaly několik týdnů a za jeviště jim obvykle sloužilo Staroměstské náměstí. Společnost se bavila i zápasy v tahu či tlaku, kterých se v úzkém kruhu účastnila sama Alžběta Pomořanská⁸². V oborách Pražského hradu se lovílo, podívanou skýtal zvěřinec, a jelikož exotická zvířata zvyšovala panovnickou prestiž, bývala častými dary. Od konce 14. století, možná ještě dříve, byli na Pražském hradě chováni lvi.⁸³

Zábavu obstarávali také hudebníci hrající na šalmaj, trubku, bubínek, roh, triangl, loutnové nástroje či dudy. Karel IV. měl rád pištce, z nichž dva dokonce známe jménem: Svah zvaný Zlatá ruka a jeho bratr Maršík; velkého uznání se dočkali trubači Jan a Vlk, kteří roku 1360 získali roční důchod 20 kop grošů a titul dvořana. Součástí dvorské každodennosti byli i šašci, Karel svého šaška povýšil na „hraběte v údolí bláznů“ a při návštěvě Avignonu roku 1365 měl s sebou vlastní šašky, kteří bavili papeže a kardinály, tudíž museli znát latinu i francouzštinu. Papež Urban V. jim zaplatil 100 zlatých, aby vyvdali své dcery⁸⁴.

Karel IV. nebyl mecenášem básníků ani hudebníků, jeho dvorním básníkem byl Heinrich von Mügel, který byl pokládán za jednoho ze zakladatelů učené poezie- meistersgesangu. Studoval filosofii po starém způsobu a byl schopen rozvíjet alegorická pojednání s učeným záměrem.⁸⁵ Karel IV. a jeho rádci vybízeli k překládání do národních jazyků; významným průkopnickým činem byl český a německý překlad bible. Dobrou pověst pražského dvora šířili i umělci. Duchovní zájmy dvora se vztahovaly ke zniternění náboženského života a ke kultu krásna. Zájem o kontemplativní literaturu spojoval dvůr s hnutím „nové zbožnosti“ (devotio moderna). Praha se tak stala dalším centrem úsilí o církevní reformu a zduchovnění náboženského života. Tato Karlova orientace měla spolu s univerzitou vliv na české aristokratické prostředí. Literární a kulturní aktivity vladaře tak překročily hranici dvora a spolupodílely se na kulturním rozvoji země.⁸⁶

S Lucemburky se v Českém království objevil francouzský způsob odívání, který si oblíbil i Karel IV., čímž vzbuzoval pohoršení u papežské kurie, např. roku 1365 mu papež Urban V. vytýkal, že je oděn do příliš krátkého kabátce. Beneš Krabice z Weitmile popisuje např. vycpávky na hrudi či zobákovité střevíce s předlouhými nosci, v nichž se špatně chodilo.⁸⁷ Roku 1334 přijela do Prahy Blanka z Valois se svým francouzským doprovodem a jejich oděvy i mravy vzbudily v Praze podiv, neboť dvůr posledních Přemyslovců měl blíže k prostředí německých dvorů. Karel IV. se však podvolil tlaku českých pánů a princezny

⁸² Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 75

⁸³ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 249

⁸⁴ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 34- 35

⁸⁵ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346-1378, str. 365

⁸⁶ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 218

⁸⁷ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 247

dvořany poslal domů. Ustoupil i dalším jejich požadavkům, takže se Vilém z Landštejna stal podkomořím, Petr z Rožmberka nejvyšším komorníkem, Jan Volek olomouckým biskupem a post vyšehradského probošta získal jeden z nejmladších synů Jindřicha z Lipé- Pertold⁸⁸.

První kancelář si Karel IV. vytvořil již během svého pobytu v Itálii a tato instituce ho provázela jako moravského markraběte, přičemž za jeho římského a českého králování se personálně rozrostla. Vedl ji kancléř, který byl královým důvěrníkem; personál tvořili notáři, korektoři a registrátoři. V praxi kancelář fungovala tak, že císař či někdo z jeho blízkého okolí vydal příkaz k vyhotovení písemnosti; notář vytvořil koncept, k čemuž mohl využít formulářové sbírky, kde byly návody pro psaní listin odrážející starší (zejména štaufské) tradice. Korektor se staral o čistopis a registrátor měl zachytit veškerá úřední jednání. Listiny byly velmi důležité, neboť kopie se téměř nevyskytovaly, tudíž kdo měl listinu, měl také právní nárok. Z Karlovy kanceláře vyšlo 7500 písemností; jen do roku 1358 vydala kancelář nejméně 3200 listin (většinou potvrzení privilegií bezprostředně po králově korunovaci). Kancelář se věnovala písemné stabilizaci mocenských a vlastnických poměrů. Záležitosti Českého a Římského království nebyly odděleny, tudíž se zde příležitostně vyřizovaly i záležitosti říšského dvorského soudu. Do kompetence kanceláře patřily i důležité státní akty a královy osobní listy, potvrzování starých a vydávání nových privilegií i starosti obyčejných lidí, jimiž se Karel IV. zabýval. Kancelář také vyhotovovala udílení erbovnic listin, což bylo nové císařské právo odvozené od francouzského dvora, zakládací listiny univerzit a klášterů, duchovenská obročí či městské trhy. Notáři pocházeli z norimberských, pražských a brněnských patricijských rodin.⁸⁹

Osvědčené rádce Karel IV. jmenoval svými *commensalibus* a *consiliaris* (spolustolovníky a stálými rádci). Více jak polovina z nich již nebyla duchovního stavu, čtvrtina rádců pocházela z bohatého měšťanstva, zbytek z řad šlechty; jednalo se o říšská hrabata ze středního Porýní, Frank a Švábska. Mezi duchovními převažovali právníci. Mezi Karlovými poradci nebylo mnoho profesorů z vysokého učení a z právnické fakulty dokonce nikdo. Karlovi postačovali kanonisté, kteří se osvědčili v arcibiskupových službách. Dvorská služba byla totiž pro duchovní osoby snadnou cestou k vyšším církevním obročím.⁹⁰

Karlovi spolupracovníci mu byli bezvýhradně oddáni, do nejužšího kruhu patřili Arnošt z Pardubic, Jan Očko z Vlašimi, Jan ze Středy, Bušek z Velhartic starší i mladší, Vilém z Landštejna, Těma z Koldic, Ondřej z Dubé, Zbyněk z Hazmburka, Boreš z Rýzmburka, Ha-

⁸⁸ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 74

⁸⁹ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 314- 315

⁹⁰ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 315- 316

šek ze Zvířetic, Karlův bratr Jan Jindřich, některá slezská knížata, z říšských kurfiřtů pak Balduin Trevírský, věrní saští vévodové či norimberští purkrabí. Z nich a některých jiných šlechticů se skládala jakási císařská rada, která však neměla pevnou personální, funkční ani kompetenční základnu. Bylo to jen volné uskupení Karlových blízkých přátel a rádců, kteří ale neměli žádnou pravomoc, což svědčí o Karlově silném postavení, neboť se nedělil o moc s žádným orgánem. Většina rádců a sekretářů pocházela ze zemí České koruny (54%), ostatní (41%) ze zemí a oblastí císaři blízkých (z Frank, Švábska středního Porýní, z povodí Sály a středního Labe), na ostatní části země spadalo jen 5%. Mnozí rádcí a sekretáři však působili v Karlových službách jen krátce.⁹¹

Někteří duchovní měli v kruhu královské rady a kanceláře tak významné místo, že je král využíval i ke státnickému dílu či misím do ciziny, např. Petr z Lomu, pozdější probošt ve Vratislavi, nebo zderazský probošt Jindřich, syn dřívějšího kancléře Petra Andělova. S rodilými Čechy soupeřili duchovní z říše, např. Dětmár z Meckenbachu, pozdější kancléř vratislavského vévodství, Jindřich z Seselu od Dolního Rýna, Jindřich zvaný Thesauri z Norimberka či štrasburský probošt Jan z Lichtenberga. Tito muži s výnosnými církevními obročími zosobňovali v královských službách vrcholnou vrstvu ústřední byrokracie, a to díky svému vzdělání a zkušenostem ve správních otázkách.⁹²

Karlova vláda přinesla změny v říšské i v české kancelářské agendě; říšští arcikancléři za Německo, Burgundsko i Itálii, jimiž byli tři porýnští kancléři, ani nejvyšší český kancléř, kterým byl podle zvyku vyšehradský probošt, neměli na agendu velký vliv, neboť ležela v rukou královského kancléře, u něhož se sbíhala péče o říšské záležitosti i pro záležitosti lucemburské.⁹³

Pro české i římské záležitosti měl Karel jen jednu radu, která zasedala zřejmě každý den a čítala asi deset osob. Neformálním předsedou královské rady byl pražský arcibiskup; zvláště Arnošt z Pardubic měl císařovu neobyčejnou důvěru, vyjednával např. v Avignonu s papežem o zřízení pražské univerzity (kde byl jejím prvním kancléřem) a zasloužil se o vytvoření farní organizace v Čechách⁹⁴. Zastupoval Karla IV. jako správce Království českého během jeho nepřítomnosti v zemi. Roku 1368 ustanovil Karel IV. správcem země po dobu své nepřítomnosti Jana Očka z Vlašimi.⁹⁵

⁹¹ Spěvák, Karel IV. Život a dílo (1316- 1378), str. 561

⁹² Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355, str. 219

⁹³ Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355, str. 216

⁹⁴ Čechura, Karel IV. na dvojím trůně, str. 161

⁹⁵ Šmahel, Cesta Karla IV. do Francie, str. 122

I když se Karel IV. zrovna nenacházel v Říši, byli členy jeho rady i říšská knížata, např. Rudolf Saský. Leckdy pobývali dlouhodobě u dvora a pro říšské záležitosti měl Karel IV. i trvalé poradce světského stavu; např. pro italské záležitosti to byl *referendarius regius* Cino di Castellione. Pro vládu v českých zemích stáli po Karlově boku čeští páni, o které se panovník opíral při komorní správě, jež byla zřejmě nejlépe byrokraticky řízenou větví dvorské vlády. V čele tohoto uskupení stál počátkem 50. let podkomoří Rus z Litic, vedle něj pak vrchní mistr komory Zbyněk Zajíc z Hazmburka, Hašek ze Zvířetic a Bušek z Velhartic. Vlastnictví římské koruny přivádělo do Karlovy blízkosti mnoho urozených osob z Říše, o něž bylo nutné pečovat, navíc Karel IV. převzal otcův závazek nechat výkon tří předních dvorských úřadů- nejvyššího maršálka, stolníka a číšníka v dědičném držení rodů z Lipé, Valdeka a Vartemberka. Po jejich boku si pak Karel IV. vytvořil dvorské úřady, které svěřil důvěryhodným mužům. Např. po boku nejvyššího maršálka Čeňka z Lipé stál jako králův hofmistr Bernard z Cimburka. Po roce 1353, kdy Karel IV. více pobýval mimo Čechy, ho zastínil magdeburský purkrabí Burchard. Vedle dědičného nejvyššího číšníka Vaňka z Vartemberka stál zvláštní „mistr dvorských číšníků“ Boček z Kunštátu, označovaný králem jako *familiaris domesticus*, tj. člověk přízně a důvěry. Nevíme, zda po boku nejvyššího stolníka stál dvorský úředník, J. Šusta se domnívá, že asi ne, neboť tento post zastával Zbyněk z Hazmburka, jenž měl královi plnou důvěru a byl činný v komorní správě⁹⁶.

Klíčový post v královské radě zastával kancléř, zasvěcený i do nejtajnějších mocenských a finančních záměrů. V letech 1353- 1374 jím byl Jan ze Středy. Tento slezský Němec a biskup naumburský a později litomyšlský se obklopil schopnými notáři a písaři a celých dvacet let byl Karlovým nejdůležitějším diplomatickým radcem. Byl milovníkem knih a do Karlových služeb vstoupil roku 1347. Ovšem již za vlády Jana Lucemburského byl zdatnou silou královské kanceláře. Roku 1352 byl jmenován na biskupský stolec v Naumburku, ale odpor kapituly mu znemožnil se ujmout této hodnosti, tudíž mu Karel IV. vymohl litomyšlské biskupství.⁹⁷ Byl vůdčí osobností náboženského života u dvora; jeho sbírka vzorových textů listin byla učebnicí pro kancelářské úředníky. Dopisoval si rovněž s Petrarkou.⁹⁸ Jana ze Středy pojila s Karlem IV. potřeba vyšší intelektuality, kancléř toužil po zdokonalené formě, snažil se dosáhnout vrcholu ve vznošeném vyjadřování, ať se jednalo o úřední agendu či o jiné latinské i německé písemnické pokusy. S nadšením uvítal nové výrazové a umělecké možnos-

⁹⁶ Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355, str. 220- 221

⁹⁷ Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355, str. 217

⁹⁸ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 367

ti raného humanismu.⁹⁹ Po odchodu Jana ze Středy vykonával neobsazenou funkci kancléře protonotář Mikuláš z Riesenburku¹⁰⁰. Kromě Jana ze Středy se do popředí královského dvora dostal Jan Očko z Vlašimi, který se po smrti Jana Volka roku 1351 stal biskupem olomouckým, avšak pobýval soustavně u Karlova dvora. Spolu s pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic byli tito muži sehranou trojicí obratných politiků, které bylo možné pověřit čímkoli¹⁰¹.

Po smrti Arnošta z Pardubic v červnu 1364 se stal jeho nástupcem Jan Očko z Vlašimi. Možným kandidátem mohl být i Jan ze Středy, což by však česká šlechta nejspíš špatně snášela, neboť jí vadilo, že proboštem vyšehradským byl od roku 1363 cizinec- Karlův hofmistr v letech 1354- 1368 Burchard, hrabě z Hardeggu a Retze. Jan ze Středy byl přeložen na olomoucké biskupství a litomyšlským biskupem se stal Albrecht ze Šternberka.¹⁰²

Vlivným a důležitým členem rady byl rovněž maršálek, jenž dozíral nad životem dvora i jeho vnějšími styky, a hofmistr, jenž řídil služebnictvo v císařských rezidencích. Oba měli též soudní pravomoc nad svými podřízenými. Úřad maršálka byl jen čestným úřadem a vykonáván byl jen při slavnostních chvílích; v Českém království ho zastávali páni z Lipé. Skutečný výkon pak připadal dvorskému maršálkovi, což byl po dlouhou dobu Bušek ml. z Velhartic, syn Karlova věrného průvodce Buška z Velhartic. Kromě Buška mladšího byl Karlovým důvěrníkem později rovněž Zbyněk Zajíc z Valdeka.¹⁰³

Finanční správu měla na starosti komora, jež evidovala důchody z různých zdrojů i výdaje. Agendu vedli mistři komory, v jejichž čele stál nejvyšší mistr komory, který byl také pravidelným členem rady; v letech 1351- 1360 náležel tento post Zbyňku Zajícovi z Hazmburka, pak ho zastával do roku 1383 Těma z Koldic¹⁰⁴.

Za Karlovy vlády se opět rozvinul dvorský soud, neboť vzrůstal vliv písemného úřadování.¹⁰⁵ Nejvyšší zemské úřady pečovaly o spravedlnost podle zemského práva. Zemským úřadem byl post nejvyššího komorníka a soudce i zemského písaře, na nichž záviseli pražští i krajští soudní úředníci. Počátkem 50. let stál v čele zemské soudní obce jako nejvyšší komorník Jošt z Rožmberka a nejvyšší sudí Ondřej z Dubé. Nejvyšším písařem byl pražský kanovník Štěpán z Tetína. Králův přímý vliv na zemské soudy byl omezen zvykovým právem, tudíž chránil kompetenci dvorského soudu, důležitého hlavně pro spory odúmrtí a královských le-

⁹⁹ Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355, str. 218

¹⁰⁰ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 319

¹⁰¹ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 172

¹⁰² Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 240- 241

¹⁰³ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 83

¹⁰⁴ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 56

¹⁰⁵ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346- 1378, str. 313

níků. Soudce se počítal ke dvorským úředníkům; počátkem 50. let jím byl Dětrich Špaček z Kostomlat, jeho zástupcem byl pan Remund, zřejmě jeho příbuzný. Významným postem byl úřad nejvyššího pražského purkrabí, který zastával na začátku 50. let Vilém z Landštejna, který se za vlády Jana Lucemburského dostal do popředí po boku Petra z Rožmberka, dočasně zastával i podkomorský úřad a projevil významnou finančně-administrativní schopnosti. Později si získal důvěru moravského markraběte Karla a léta ho na Moravě zastupoval jako zemský hejtman. Králova přízeň se projevila tím, že jeho syn získal roku 1352 s vyšehradským proboštvím spojenou důstojnost nejvyššího kancléře.¹⁰⁶

Mezi českými pány, kteří, nebyli-li výslovně pověřeni členstvím v královské radě, měli při občasném rokování platné slovo, měl významné postavení Póta z Turgova, který roku 1350 zastával post zemského fojta v Budyšínsku a Zhořelci. Jako svědci na královských listinách vystupovali nejčastěji: Jindřich z Hradce, Oldřich z Ústí, Jindřich Bítovský z Lichtemberka, Hynek Žlebský, Jan z Michalovic a Jan z Veselí, jeho bratr Beneš z Vartemberka, Štěpán a Jaroslav ze Šternberka, někdy i Tas ze Skuhrova na Rychnovsku.¹⁰⁷

Karel IV. nikdy nevyrazil na křížovou výpravu, nepřekročil Pyreneje a nenavštívil dolní část Apeninského poloostrova či Sicílii, přesto strávil většinu života na cestách, zejména do Francie, Itálie, na Litvu, do Lucemburska, Uher, Chorvatska i Dalmácie. Ve zcestovalosti čněl nad ostatními vladaři, neboť upřednostňoval osobní jednání, při nichž mohl uplatnit svou výmluvnost i kouzlo osobnosti. Tyto cesty zároveň rozšiřovaly jeho vlastní kulturní rozhled i rozhled jeho doprovodu; zkušenosti z cest se projevily v architektuře i v umění jeho dvora. Je zřejmé, že duchovní rozměr Karlova dvora vytvářelo mnoho vzdělanců. Karel IV. se rád tituloval jako „monarcha mundi“, tj. vládce nad světem.¹⁰⁸

Cestující dvůr byl pestrý na pohled: v čele jeli na koních trubači a heroldi, kteří ohlašovali panovníkovu přítomnost. Praporečníci nesli prapory se znaky Římského království (černá orlice ve zlatém poli), Českého království (stříbrný lev na červeném poli). Následovali je kopiníci vpředu i po stranách průvodu a za nimi jeli jezdci s praporci významných dvořanů či šlechticů, kteří se k průvodu přidali cestou. Po nich následovali na koních dvorští úředníci a dvořané s vlastním doprovodem, pak panovníkova nejbližší družina a jejich služebníci a nakonec panovnícký pár. Průvod pokračoval řadou kočárů s fraucimorem. Za nimi jely povozy

¹⁰⁶ Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355, str. 222- 223

¹⁰⁷ Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355, str. 223

¹⁰⁸ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 15

s ozbrojenou stráží a na konci opět pestrobarevné kopiníci. Při návštěvě Avignonu čítal Karlův doprovod na 3000 jezdců.¹⁰⁹

Při císařské korunovaci Alžběty Pomořanské cestoval s Karlem IV. do Říma jen malý okruh jeho důvěrníků: kancléř Jan ze Středy, špýrský biskup Lamprecht, lehnický vévoda Ruprecht, synovec Jan Soběslav, nový hofmistr Petr z Vartemberka na Kosti (nástupce Burcharda), nejvyšší maršálek Bušek z Velhartic a mistři komory Těma z Koldic a Ondřej z Dubé.¹¹⁰

Císařův doprovod do Francie pak tvořili: vévoda sasko-lüneburský Václav, slezští vévodové Jindřich Božský a Boleslav Lehnický, opavský vévoda Václav, Karlův hofmistr Petr z Vartemberka na Kosti, hofmistr Karlova syna Václava Jan, lantkrabě z Leuchtenberka, nejvyšší maršálek Českého království Hynek z Lipé, mistr komory Těma z Koldic, páni Hašek ze Zvířetic a Albrecht ze Šternberka.¹¹¹

Karel IV. udržoval styky i s předními italskými humanisty. Roku 1350 pobýval v Praze tribun lidu Cola di Rienzo. Karel IV. vyslechl jeho utopický plán na obrodu světa ve jménu prorocství o novém příchodu Ježíše Krista na zem; v jeho naplnění mu měli pomáhat papež a císař. Cola di Rienzo vyzval Karla IV. k tažení od Itálie. Osobně se setkali celkem třikrát, dále však vedli korespondenci. Karel IV. si dopisoval také s Petrarkou, a to v letech 1351- 1365. Petrarka mu napsal čtrnáct listů, Karel IV. jemu čtyři. V prvním odmítl Petrarkův požadavek na obnovu starého římského impéria, druhý a třetí list vyzýval Petrarku k návštěvě pražského císařského dvora (tyto dva listy se nedochovaly, o jejich existenci se však dovídáme z Petrarkových dopisů). Petrarka udržoval písemný styk i s jinými Karlovými spolupracovníky, s Arnoštem z Pardubic, Janem ze Středy a s císařovnou Annou Svidnickou. Jan ze Středy si tímto způsobem osvojil humanistickou latinu a její rétoriku, kterou zavedl do praxe dvorské kanceláře. Po Petrarkově vzoru rozvinul rozsáhlou korespondenci, která svědčí o jeho literárních ambicích. Roku 1356 Petrarka skutečně navštívil Prahu; Karel IV. se s ním dlouho do noci procházel a rozmlouval, čímž toto setkání vybočilo z dvorského ceremonálu. Tehdejší vznešení mužové se však nezajímali o Petrarkovu poezii, nýbrž ho uznávali jako autora křesťanské morální filosofie, i když Karel IV. s některými jeho názory nesouhlasil.¹¹²

Karel IV. věnoval prezentaci panovnického majestátu a slavnostnímu ceremonálu soustavnou pozornost, neboť tyto rituály určovaly místo jednotlivců ve společnosti, a tak omezovaly konflikty. Proto se značná část Zlaté buly z roku 1356 věnuje ceremonálním zále-

¹⁰⁹ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 250

¹¹⁰ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 266

¹¹¹ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 319

¹¹² Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 217- 218

žitostem a postavení kurfiřtů, arcibiskupů či knížat v hierarchii říše; jsou v ní určena i jejich místa ve slavnostních průvodech nebo při hostinách. Císař měl mít při sobě při slavnostních okamžicích vždy žezlo, říšský meč, jablko a všechny koruny, jimiž byl korunován.

Karel IV. byl přítomen ve vědomí svých poddaných buď prostřednictvím osobních jízd, nebo novějším způsobem- pomocí posílů a mandátů, čímž se znásobila jeho přítomnost, tudíž mohl dát všem pocítit svou vládu. Okolnímu světu se tak měla vtisknout do vědomí panovníkova přítomnost, jeho milost a spravedlivost. Karel IV. byl velmi činný; Beneš Krabice z Wetmile a František Pražský ho velebí jako rozmnožitele: např. ve vinařství, rybníkářství či ovocnářství byl příkladem pro své poddané. Karel IV. chtěl sám sebe zvýraznit rovněž propůjčováním svého jména stavbám, což bylo v panovnícké praxi spíše výjimkou; jmenují se po něm např. Karlštejn, Karlsberg (Kašperk), Karlshaus (Hrádek) či později Karlovy Vary.¹¹³

Karlovi záleželo, aby jeho vláda byla co nejpříznivěji vyličeána v kronikách; měl být představen jako přemyslovský dědic a dovršitel díla sv. Václava. Nástup Lucemburků měl být pojat jako nová éra vzestupu, vrcholící císařem Karlem IV., jenž učinil z Čech střed světa. Český dvůr Karla IV. velebil jako knížetě míru a dobu jeho vlády jako zlatou epochu. Rozvinul se tak kult uctívání, který však Karel IV. nemohl získat v Německu, kde ho řada kronikářů oslovovala spíše s nedůvěrou či dokonce odporem.¹¹⁴

Karel IV. byl přesvědčen, že byl k pozemské vládě vyvolen, neboť byl vnukem římského císaře Jindřicha VII., po matce zase potomkem přemyslovských knížat a králů i dvou světců- sv. Ludmily a sv. Václava. Toto své povolání k vládě jak v Říši, tak v Českém království bylo vyjádřeno ve vyobrazení předků na Pražském hradě i na Karlštejně v tzv. Lucemburském rodokmenu i v pěstování kultu sv. Václava a sv. Ludmily, o čemž svědčí např. schodišťové cykly na Karlštejně. Pocity Boží přízně posílily i určité události během Karlova života, např. když zemřel Ludvík Bavor, jeho sok na říšském trůně, nebo když Karel IV. náhodou unikl otravě v Pávii¹¹⁵.

Základem Karlovy dvorské ideologie byla legitimita panovníka sedícího na dvou trůnech. Karel IV. osobně a rovněž jeho spolupracovníci zdůrazňovali jeho vznešený původ, který ho opravňoval k nejvyšší světské hodnosti v Evropě. Karel IV. pověřil Itala Jana Marignolu z Florencie sepsáním univerzálních dějin, které měly mít tři části. První se měla zabývat dějinami lidstva do potopy. Druhá část měla popsat státní dějiny od Nimroda po Karla IV. a mělo v ní být pamatováno i na dějiny českých králů. Třetí část měla vyjádřit církevní dějiny

¹¹³ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346-1378, str. 294- 296

¹¹⁴ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346-1378, str. 187- 188

¹¹⁵ Martin Nodl, Tři studie o době Karla IV., str. 11

od Melchisedecka po posledního papeže a měly do ní být zařazeny dějiny českých biskupů.¹¹⁶ Marignola prokazoval Karlovu legitimitu a jeho nároky na trůn císaře, odvodil císařův původ od skutečných i fiktivních předků a vedl jeho rodokmen až k trójským hrdinům a k pohanským bohům Jupiterovi a Saturnovi. České dějiny měl nově sepsat rektor školy u sv. Jiljí na Starém Městě pražském mistr Přibík Pulkava z Radenína¹¹⁷.

Prvním dvorským kronikářem byl František Pražský, který zápisy dovedl do roku 1353. Pokračovatelem byl Beneš z Wietmile, který skončil rokem 1374. Karel IV. však nebyl spokojen, proto dal podnět k sepsání nové kroniky. Na jeho pokyn byly shromažďovány starší domácí anály, rukopisy ve špatném stavu byly opisovány a vznikla *Chronica Boemorum*, která však díky smrti autora skončila rokem 1330. Některé rukopisy kroniky určují za autora Karla IV., jiné pak správce školy u kolegiálního kostela sv. Jiljí na Starém Městě pražském Přibíka Pulkavu z Radenína. Kronika měla vyličít činy panovníků a načrtnout jejich portrét. Protože mělo jít o kroniku zemí České koruny, byly do ní přičleněny i braniborské dějiny. Stala se nejrozšířenější kronikou o českých dějinách a byla z latiny přeložena do češtiny a němčiny. Karel IV. se podílel také na sestavení korunovačního řádu českých králů i řádu ke slavnosti vystavování svatých Tato činnost svědčí o Karlově snaze vytvořit sakrální dimenzi pozemské vlády¹¹⁸.

Svůj osobitý vztah ke knížeti Václavovi zvětšil v legendě *Nová historie o sv. Václavu, mučedníku, českém vévodovi, sestavená panem Karlem, římským císařem a českým králem*. Dílo vzniklo pro liturgické účely jako součást kněžských hodinek. Karlovým nejznámějším spisem byl vlastní životopis *Vita Caroli*, byť posledních šest kapitol týkajících se let 1340-1346 dopsal neznámý autor. Byl určen pro jeho dvůr, od kterého Karel IV. očekával, že se z jeho popsání pokušení i hrdinských činů poučí. Důvodem k jeho sepsání byla potřeba objasnit a rozvíjet principy koncepce státu a osoby úspěšného vladaře. Životopis měl také sloužit za příklad jeho nástupcům, kteří budou sedět na dvojím trůně. Protože byl koncipován pro veřejnost, byl přeložen z latiny do češtiny, pak do němčiny a znovu do češtiny. Jen málo středověkých vladařů učinilo něco takového. Dalším Karlovým dílem byly *Morality císaře Karla*, které měly člověku pomáhat k lepšímu způsobu života ve středověkém pojetí zbožnosti. Dílo bylo pravděpodobně určeno Václavu IV. Poslední Karlovo dílo *Knížecí zrcadlo* obsahuje dva anonymní dopisy; v prvním se obrací nově zvolený římský král na svého otce s prosbou o poučení a návod, jak panovat. Otec tedy synovi uděluje výklad o vlastnostech,

¹¹⁶ Kavka, Karel IV. Historie života velkého vladaře, str. 176

¹¹⁷ Bláhová, Královský majestát Karla IV., str. 17 in: Lesk královského majestátu ve středověku

¹¹⁸ Kuthan, Šmied (ed.), Korunovační řád českých králů, str. 91

ctnostech a jednání panovníka. Ne všichni odborníci se shodují v tom, že je Karel IV. skutečně autorem, nicméně není pochyb o tom, že dílo vzniklo v jeho bezprostředním okolí.¹¹⁹

Karlovo pojetí kultury vycházelo z náboženství; péči o kázání tedy dbal o vzdělávání lidu. Povolával duchovní, z nichž mimořádně významný byl augustiniánský kanovník Konrád Waldhauser z Horních Rakous, jehož slova zapalovala u dvora i v kanceláři, kde se setkal s Milíčem, působícím v císařských službách, jenž se stal Waldhauserovým přítelem i žákem. Milíč kolem sebe soustředil vyvržence, nevěstky a založil pečovatelský útulek; pomáhali mu bohatí pražané. Nakonec spojil dohromady dvacet devět domů, z nichž jeden dostal od samotného císaře. Jeho kázání se nevyhnulo ani Karlu IV., který sám sebe považoval za naplnění ctností křesťanského panovníka, Milíč (jeho bývalý notář) ho však označil za Antikrista.¹²⁰

Karel IV. se považoval za vykonavatele úřadu mezi nebem a zemí, mezi pozemským a nadpřirozeným světem, který směli vykonávat jen vyvolení. Vláda je služba Bohu, předurčená v Desateru. Je to současně i spojení s Bohem, který spravedlivému vladaři odhalí tajemství a ukáže správné rozhodnutí. Vláda je však rovněž služba poddaným. Podle sv. Augustina, kdo slouží božím zákonu a božím přikázáním, slouží též Bohu a panuje společně s ním. V tomto smyslu ožívala na Karlově dvoře stará představa o králi jako obrazu Božího majestátu. Jako jáhen předčítal v císařském majestátu vánoční evangelium.¹²¹

Roku 1355 slavil Karel IV. poprvé jako císař Vánoce v Norimberku; na svátek Narození Páně oblečený do šatu jáhna a s taseným mečem pronesl slova evangelia *Exiit edictum a ceasare Augusto*.¹²² Tento zvyk snad pocházel z doby Karla Velikého, užíval se i za otonské dynastie a Karel IV. jím demonstroval svůj císařský majestát, jelikož vystoupil jako nástupce Augusta a taseným mečem vyjádřil ochranu a záštitu míru a spravedlnosti¹²³. Mnohé události se odehrávaly úmyslně v době církevních svátků, a tak se církevní obřady se svou liturgií stávaly součástí reprezentace královského či císařského majestátu.

Autorita vladaře musela být neustále obnovována, aby byla viditelně přítomna a stavěna na odív a to nejen urozeným na sněmech, před soudem či před vojskem, ale panovníka bylo nutné předvádět před nejšířší veřejností. Slavnostní audience se odehrávaly ve velkých sálech rezidenčních paláců, kde vladař seděl na trůně, v majestátu, obklopen úředníky, rady a dvořany. Jména a hodnosti příchozích ohlašovali heroldi za zvuku trub. Panovník je vyslechl, případně převzal písemné podklady či dary. Většinou jen poděkoval a pozval dotyčného

¹¹⁹ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 215

¹²⁰ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346-1378, str. 370- 371

¹²¹ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346-1378, str. 373- 376

¹²² Kavka, Vláda Karla IV. za jeho císařství, 1. díl, str. 47

¹²³ Kuthan, Šmied (ed.), Korunovační řád českých králů, str. 123

k dalším rozhovorům. Karel při audiencích vyřezával (podle florentského kronikáře M. Villaniho), lidé před ním klečeli a přednášeli své prosby, zatímco Karel IV. se rozhlížel, ale přesto jim věnoval pozornost a výstižně odpovídal¹²⁴.

Na otevřených prostranstvích před chrámy se odehrávaly akty holdu; chrámové zdi tvořily pozadí císařského trůnu a zvon zvukovou kulisu, neboť v holdu měl být spatřován projev božské vůle. Lenní přísahy se konaly na náměstích či prostranstvích za městem. Na lešení potaženém purpurem a jinými drahocennými látkami stál pod baldachýnem trůn, kam usedl vladař v plném majestátu. Po jeho boku stál dvorský maršálek s taseným mečem a přední dvořané. Duchovní a světští leníci přistupovali s praporci svých zemí, které při skládání lenního slibu a přísahy věrnosti museli odložit. Po slibu jim pak byly opět slavnostně předány jako doklad jejich oprávněné vlády. Lenní holdy se konaly v Praze na Staroměstském náměstí.¹²⁵

Karel IV. dokázal rozlišovat mezi prostým vystupováním vlastní osoby a mezi okázalostí, jež ho obklopovala, měl-li na hlavě korunu.¹²⁶ Druhou neděli před velikonoce (v týdnu Kristova umučení) Karel IV. kraloval u jedné z branek na nádvoří Hradu, kde v přední bráně předsedal soudu a rozsuzoval pře poddaných.¹²⁷

Kronikáři se obvykle moc nezajímali o slavnostní vjezdy, pokud nebyly něčím výjimečné, neboť patřily k běžné praxi. Karel IV. vjížděl v říši do měst na bílém koni vedeném konšely. Před panovníkem byl nesen praporec s říšským orlem, zatímco českou královskou hodnost vyjadřovalo erbovní znamení království na štítech a praporcích kopiníků a pěších ozbrojenců. Za vytrubování vstoupil císař špalírem městských drábů a obecného lidu do bran města. Velmi slavnostní byly Karlovy příjezdy na dvory panovníků či papežů. Triumfální byly rovněž návraty do Prahy.

Výjimečné bylo Karlovo přijetí v Avignonu roku 1365, kde se nejvyšší světský hodnostář sešel s nejvyšším církevním představitelem. Zprávy o něm přinesl český kronikář katovický opat Neplach, mnich westminsterského opatství v Londýně John z Readlingu a neznámý autor soudobé bolognské kroniky. Popsali velký počet vyslanců, církevních a světských hodnostářů, kteří vyjeli císaři naproti a zúčastnili se uvítacích ceremoniálů. Kardinálové, arcibiskupové, biskupové i ostatní preláti uvítali 23. května Karla IV. před vjezdem do města, zatímco papež a další kardinálové ho očekávali v papežském paláci. Císař se v kostele nedaleko Avignonu oblékl do císařského ornátu s insigniemi a v průvodu duchovních a světských hodnostářů vjel na bílém koni do města, oblečen do císařského pláště, s císařskou mitrou a

¹²⁴ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 246

¹²⁵ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 247

¹²⁶ Seibt, Karel IV. - císař v Evropě 1346-1378, str. 381

¹²⁷ Čechura, České země v letech 1310- 1378, Lucemburkové na českém trůně I., str. 242

dvěma korunami ozdobenými drahými kameny. Vpředu kráčeli příslušníci duchovních řádů i jiní duchovní, pak rytíři a nakonec císař s říšskými knížaty a oběma kardinály, které mu papež poslal naproti. Karel IV. kráčel pod zlatým baldachýnem neseným urozenými muži Arelatského království. Před ním tři říšští šlechtici nesli císařské insignie- uprostřed na tyči živého orla, vpravo žezlo a vlevo štít s posvátným kopím. Mezi nimi a císařem jel vévoda se zdviženým císařským mečem. Přestože papež Karlu IV. poslal bílého koně se zlatem protkávanou příkrývkou, císař ho nechal jít před sebou a jel na svém koni. Když vstoupil na schody paláce, vyšli mu za zpěvu *Te deum laudamus* vstříc papež s kardinály. Po požehnání v kapli se odehrála hostina, kde byli papež i císař obsluhováni slezskými vévody a říšskými hodnostáři¹²⁸.

Rovněž přijetí ve Francii roku 1377 bylo honosné. Vánoce císař strávil v Cambrai, v posledním říšském městě před francouzskými hranicemi, kam mu francouzský král poslal naproti čestné poselstvo čítající tři sta koní¹²⁹. Ve Francii by Karel IV. totiž nemohl na Boží hod vánoční splnit tradiční zvyk a v plném majestátu při bohoslužbě předčítat evangelijní text „*Vyšlo poručení od císaře Augusta*“. Přijetí ve Francii bylo velkolepé, ovšem hostitelé zároveň dbali, aby nenastala situace, která by naznačovala nadřazenost císaře¹³⁰. Před cestou do Paříže dostal Karel IV. od krále krásného koně s bohatým osedláním, zdobeného znaky Francie a zrovna tak jeho syn Václav; císař slíbil, že na něm vjede do Paříže. Koně však byli černí, neboť v říši císař do měst vjížděl na bílém koni a francouzský král nechtěl, aby se v království objevila jediná známka císařovy nadřazenosti¹³¹. Kvůli nemoci však Karel IV. na cestu využil královnina nosítka a na koně vsedl až v cíli¹³².

Karel IV. tedy Saint Denis opustil v nosítkách, před Chapelle mu v ústrety přijel pařížský prévôt, rytíř stráže s mnoha jízdními dráby i konšelé a pařížští měšťané odění ve stejné šaty- napůl bílé a fialové. Krojovaných jezdců bylo 1800-2000. Od nich se oddělil pařížský rychtář s primasem a rytíř stráže; rychtář pronesl uvítací řeč. Poté císař všem poděkoval a společně vyrazili do Paříže, přičemž v průvodu bylo asi 4000 lidí.¹³³ V Chapelle císař vystoupil z nosítek a spolu s Václavem vsedli na černé koně. Naproti jim vyrazil francouzský král na bílém koni se znaky Francie, s velkým průvodem vévodů, hrabat, rytířů, vysokých šlechticů i prelátů. Páni a princové jeli v průvodu rytířů a panošů oblečených do livřejí. I královi úředníci

¹²⁸ Bláhová, Královský majestát Karla IV., str. 21 in: Lesk královského majestátu ve středověku

¹²⁹ Čtení o Karlu IV. a jeho době z pramenů, str. 330

¹³⁰ Kuthan, Šmied (ed.), Korunovační řád českých králů, str. 125

¹³¹ Čtení o Karlu IV. a jeho době z pramenů, str. 333

¹³² Čtení o Karlu IV. a jeho době z pramenů, str. 331

¹³³ Čtení o Karlu IV. a jeho době z pramenů, str. 333

byli oblečení ve stejných šatech podle svých úřadů. Králi trvalo více jak půl hodiny než se pro velké množství jezdců dostal ze dvora paláce.¹³⁴

Měšťané Paříže podarovali císaře stolní lodí a dvěma zlacenými a emailovými lahvicemi v ceně 70 hřiven stříbra. Václav IV. obdržel stříbrnou láhev na víno a dvě velké nádoby ze zlaceného stříbra.¹³⁵ Při obědě 6. ledna měli císař, francouzský král i římský král pro sebe nebesa ze zlatem protkávaného a velurem lemovaného sukna se znaky Francie; nad nimi byly další veliké baldachýny, které šly podél stolu, podél všech pilířů i ostění oken. Okna za stolem byla bohatě zdobena zlacenou látkou a nebesa rovněž. U stolu seděl vedle francouzského krále římský král, z druhé strany císař a mezi oběma králi byla stejná vzdálenost jako mezi francouzským králem a císařem. Původně nařídil král čtyři chody o čtyřiceti párech jídel, ale pro císařovo onemocnění byl jeden chod zrušen, čili se podávaly tři chody, tj. třicet párů jídel s dvěma přestávkami s mezichody.¹³⁶

Od krále dostal císař darem jeden zlatý pohár vykládaný drahokamy a s jemnými smalty, dvě velké zlaté lahvice, jednu velkou zlatou konvici na trojnožce s drahokamy, zlatý pohár s konvicí a dvě velké nádoby zhotovené jako lví hlavy. Václav IV. byl obdarován velkým zlatým pohárem se zlatou konvicí, dvěma velkými zlatými nádobami s ozdobou ze slovinoviny, safírů a perel a velmi drahým zlatým pásem zdobeným kameny (v hodnotě 6 až 8 tisíc zlatých franků). Císař věnoval francouzskému králi prsten s rubínem a druhý s diamantem, za což mu král daroval velký a drahý diamant, který nosil na prstě.¹³⁷

Pokud však měl Karel IV. pocit, že jeho autorita a lesk jeho majestátu nejsou dostatečně respektovány, propadal hněvu, např. přijetí v Kolíně nad Rýnem roku 1357 připadalo Karlovi natolik zdrženlivé, že odjel rozhněván za arcibiskupem do Brühlu¹³⁸.

Jinou možností panovníkovy reprezentace byly mince, neměnnost ikonografie pražského groše však zapříčinila, že mince obsahovala jen český královský titul, nikoli jiné posty, takže Karel IV. se na pražských groších tituloval jako „*KAROLVS PRIMVS DEI GRATIA REX BOEMIE.*“ Pro své české dukáty ovšem Karel IV. nechal vypracovat nový grafický návrh. Na rubové straně se objevoval zemský znak volně v poli, na lící straně je korunovaný panovník zpříma s odznaky královské moci. Na menší ražbě dukátové velikosti je polopostava českého krále Karla a důraz je kladen na atributy panovnické moci, tj. královskou korunu, žezlo a jablko. Po císařské korunovaci byl Karel IV. na českých dukátech s císařskou korunou

¹³⁴ Čtení o Karlu IV. a jeho době z pramenů, str. 334- 335

¹³⁵ Šmahel, Cesta Karla IV. do Francie, str. 171

¹³⁶ Šmahel, Cesta Karla IV. do Francie, str. 175- 176

¹³⁷ Šmahel, Cesta Karla IV. do Francie, str. 191- 192

¹³⁸ Bláhová, Královský majestát Karla IV., str. 24 in: Lesk královského majestátu ve středověku

místo té české. Opisová část českých dukátů obsahovala titul krále římského, jenž byl předsa-
zen českému královskému titulu- „*KAROLVS DEI GRATIA ROMANORVM ET BOEMIE*
*REX*¹³⁹.“

Pohledy na Karlovu vládu a počínání se různily. Byl poslední nadějí pro ty, kdo snili o
návratu antického Říma; římský tribun Cola di Rienzo ho vyzýval k ovládnutí Říma, Petrarka
ho považoval za spasitele a byl zklamán, že Karel IV. stál jen o římskou korunu a ne o oživení
slávy Říma. Ovšem Karel IV. si byl vědom, že Itálii si nelze podmanit, neboť je jiná než Za-
alpí¹⁴⁰. V politickém traktátu o korunovaci Karla IV. římským králem ho W. Ockham nazval
popským králem (rex clericorum). Odsoudil jeho přísahu papeži i jeho povolnost
k požadavkům Klimenta VI. Karel se prý stal římským králem díky představitelům církve.¹⁴¹

V době husitské se Karel IV. objevoval jako panovník „slavné paměti“, stavěný do
kontrastu se synem Zikmundem- Liškou ryšavou. Karlova doba byla považována za zlatý věk.
E. S. Piccolomini toho o Karlovi mnoho nevěděl, ovšem zdůrazňoval, že byl mužem velkých
činů, cenil si založení univerzity, nepřehlédl jeho úzké vztahy s kurií, císařovu zbožnost a
mecenášství při zakládání kostelů a klášterů. Vyzdvihl rovněž jeho aktivitu v úsilí o očištění
církve. Jedinou chybu viděl v tom, že se jeho nástupcem stal Václav IV. (kurfiřti byli údajně
podplaceni)¹⁴².

Jak je uvedeno výše, Karlův dvůr byl v tehdejší křesťanské Evropě považován za nej-
skvělejší, hned po papežském dvoře v Avignonu. Dvůr je však odrazen svého vladaře, čili
jeho výjimečnost byla důsledkem Karlovy osobnosti, jeho vzdělanosti, zcestovalosti i zbož-
nosti. Karel IV. se vymykal běžnému středověkému průměru panovníka, byl přesvědčen o
tom, že k pozemské vládě byl vyvolen; byl potomkem významných vladařů, což zdůrazňoval
např. ve výzdobě svých rezidencí. Na podobu Karlova dvora měli nepochybně vliv i význam-
ní a vzdělaní lidé, kterými se Karel IV. obklopoval, ať již se jedná o Arnošta z Pardubic či
styky s Petrarkou. Velký vliv na Karlovu osobnost měla rozhodně i jeho francouzská výcho-
va, neboť ve Francii poznal např. důležitost vzdělání pro správu země, což vedlo později
k založení Karlovy univerzity. Rovněž Pražský hrad byl zrekonstruován podle francouzského
vzoru Palais de la Cité. Karel IV. se snažil vytvořit sakrální dimenzi světské vlády a považo-
val se za vykonavatele úřadu mezi nebem a zemí, který náležel jen vyvoleným.

¹³⁹ Vorel, Panovnícká reprezentace na českých středověkých mincích, str. 138 in Bobková, Holá: Lesk králo-
ského majestátu ve středověku

¹⁴⁰ Nodl, Tři studie o době Karla IV., str. 12- 13

¹⁴¹ Spěváček, Karel IV., Život a dílo (1316- 1378), str. 535

¹⁴² Enea Silvio Historia Bohemica, str. 269- 270

5. DVŮR JIŘÍHO Z PODĚBRAD

Podle R. Urbánka byl Jiří z Poděbrad jednou z nejvýznamnějších osobností střední Evropy, s nímž se muselo počítat, neměl však v okolí schopného muže, který by dokázal plně zachytit jeho obraz. Poznámky o králi obsahuje např. *Správovna* Pavla Žídka. Více informací by podalo dílo utrakvisty M. Šimona ze Slaného *Panegyricus*, avšak nedochovalo se.¹⁴³ Roku 1614 vyšel spis profesora Karlovy univerzity Mikuláše Troila Hagiochorana, ovšem známe pouze jeho titul *De Georgii Podiebradii amore erga religionem et patriam*.¹⁴⁴ Všechno, co bylo o Jiřím z Poděbrad napsáno, se omezuje na drobné poznámky, které pro vykreslení jeho osobnosti nestačí. Jiříka charakterizoval také Ctibor Tovačovský z Cimburka... „*byl mudřec přirozený bez písemného ostření smysla... byl pyšným protivník, poddaným obhájce, neposlušných zkotitel, pochlebníků nepřijímatel, služebníků štedrý dárce, myslí ustavičné, v práci neustálý, laskavec lidský*.“¹⁴⁵

Jiříkův rod byl stářím, vážností i mocí mezi prvními v království; dávný praděd Boček byl synem Herolta z Obřan, olomouckého purkrabího za Václava I. Boček byl znojenským purkrabím a za vlády Přemysla Otakara II. se stal v Rakousích správcem berneckého hrabství; psal se i hrabětem z Berneggu a Niddy. Poděbradská větev kunštátského rodu přesídlila do Čech roku 1350 díky Bočkovi z Kunštátu a brzy si získala v zemi vážnost. Jiří z Poděbrad byl majetný a roku 1454 koupil i zápisy na hrabství kladské a knížectví minsterberské, což mu umožnilo vstup mezi slezská knížata.¹⁴⁶

V cizině po Jiřího zvolení převládal nenávidný tón, ovšem např. německý veršovec Jan Rosenplüt i jiní museli uznat Jiřího vladařské schopnosti. Vratislavský polemik Tempelfeld upíral Jiříkovi všechny vlastnosti dobrého krále, činil z něho mravního netvora, ovšem nemohl popřít, že jeho pověst je známá, i když poskvrněna nezřízenou ctižádostí a kacířstvím. Chválil ale jeho dřívější zásluhy z gubernátorského období; tuto chválu za jeho správcování sdílel i kronikář vratislavské opozice proti českému králi Eschenloer, který se někdy nechal bezděčně svést k uznání Jiříkovy moudrosti a vladařské zdatnosti.¹⁴⁷

Zajímavé soudy o Jiříkovi napsal i Eneáš Silvia, pozdější papež Pius II.; měl pochopení pro jeho vzestup a v dopisech ho charakterizoval jako muže „*nakaženého bludem husit-*

¹⁴³ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV., str. 14

¹⁴⁴ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV., str. 14

¹⁴⁵ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 626

¹⁴⁶ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV., str. 15

¹⁴⁷ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV., str. 18

ským, ale jinak dobrého a šlechtného.“¹⁴⁸ Čechům se vnucovalo srovnání Jiřího s Karlem IV., a to díky Jiříkově lásce k právu, navíc Jiří rovněž nebyl ukvapen v prolévání krve.¹⁴⁹

Již jako správce a dokonce ještě dříve jako utrakvistický vůdce měl Jiří v Poděbradech svůj dvůr, od roku 1448 v Praze, a to nejen pro vlastní potřebu, ale i s ohledem na veřejnost, aby vyvážil magnátské vystupování svého předního odpůrce Oldřicha z Rožmberka. Roku 1448 koupil Jiří na Starém městě dům „U pelikána“, v němž bydlel do roku 1453 a pak ho za 100 kop prodal Zbyňku Zajícovi. Potom bydlel zřejmě v tzv. „Dvoře Bočkově“, kde koncem roku 1457 zasnoubil svou dceru Kateřinu s Matyášem Korvínem. Roku 1455 mu pařil i „Dům markrabín“ na Staroměstském náměstí, jehož držitelem byl od roku 1462 Jiříkův syn Viktorin. Od roku 1455 mu patřil také „Dům Míšeňský“ proti kostelu sv. Jakuba. Po roce 1448 byla zřejmě zřízena tvrz Hvězda v oboře za břevnovským klášterem na počest Jiříkovy první ženy Kunhuty ze Šternberka, podle jejího rodového erbu.¹⁵⁰

Jiříkův dvůr se nemohl měřit s nádherným dvorem Karla IV. na Pražském hradě. Již Václav IV. přesídlil z Pražského hradu a tento trend pokračoval i po husitské válce, neboť Hrad zpustl, i když i tehdy se tam vyskytovaly komnaty zařízené pro pobyt při zvláštních příležitostech, zejména při korunovacích. Královský dvůr zabíral značný prostor mezi Celetnou ulicí a městskou hradbou. Kromě lázně, stájí a velikého sněmovního sálu, zde byla i zahrada a lvárna. Již za krále Ladislava Pohrobka a poté i za Jiřího z Poděbrad se na dvoře uplatňovala symbolika zemského erbu chovem lvů. Královna Johana sídlila ve zvláštním Dvoře králové v Celetné ulici. Roku 1463 přikoupil král protější dům, neboť v Králově dvoře zřejmě nebylo dost místa. Jiříkův dvůr byl menší, a to zřejmě kvůli nižším královským důchodům, ale také kvůli utrakvistické střídmosti. Jiří zachovával kompromis mezi obvyklou reprezentativností vladaře a mezi husitskou vážností. Na dvoře působili zpěváci, hudci, kejklíři, šašci- známým utrakvistickým šaškem byl Paleček, který svým jadrným vtípem vyjadřoval vážnou mravní husitskou náladu a historky o něm se zachovaly i mezi prostým lidem. Paleček stál nad obvyklou úrovní šašků, své komentáře věnoval dvořanům i králi, královně či Rokycanovi. Přesto byl velmi oblíben díky své prosté a vrovnané osobnosti i zbožnosti. Na dvoře se někdy konaly i turnaje.¹⁵¹

Katolík Pavel Žídek, který na sklonku života našel uplatnění na královském dvoře, ve svém díle *Správovna* (sepsaném na přelomu let 1470 a 1471), knížecím zrcadle adresovaném Poděbradovi, radil králi, které osoby by se měly u dvora vyskytovat: „*Najprvé, potřebie jest*

¹⁴⁸ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 19

¹⁴⁹ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 20

¹⁵⁰ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 30- 31

¹⁵¹ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 38- 41

*králi, u svého dvora mieti z každého stavu, z každého stupně a z každé vysokosti i nízkosti vážné lidi i lehké potřebie kniežat, a kteří jsú v zemi králi českému přidáni, duchovní i svěští, to sem prvé položil. Druhé, aby byl vždy některý legát od papeže při boku pravém královu, potom patriarcha Vyšehradský, potom arcibiskup, potom jiní preláti, doctoři a opathové, těm v radě stolici zvláštní připraviti a světským jinú. Tito at' se sázejí svým řádem a oni také. Ale nynie, kde jsú tito lidé etc. Vedle lechkých lechčí se král, vedle vysokých roste až k nebi.*¹⁵² Vytýkal králi vzpurnost proti starším, tj. proti císaři a papeži a byl rovněž proti Jiříkovým snahám o Římské království. Administrátor české katolické strany Hilarius Litoměřický však nevylučoval zisk římské koruny, pokud bude český král poslušen papeži a uvede Čechy v pravou církevní jednotu.¹⁵³

Srovnáme-li soupis dvorských úředníků a služebníků z předhusitské doby a z doby poválečné, zjistíme, že některé starší posty zanikly a že vznikly i nové, kterých je však méně. Nejsou však doklady o obsazení jednotlivých úřadů, neboť v seznamech jsou mezery. Některé posty jsou uvedeny ve starších soupisech, v nových nikoli, přesto však tyto úřady existovaly i po husitské válce. Na starém seznamu figuroval např. drastník- správce královny šatny, pradlí, hlídači, lazebník, lesmistr, maštalíř, pícník, parkaněř, brníř, šermíř, pekař, špižíř, šišléř. Na novém seznamu přibyl topič, zahradník, řezník, kožešník či svícník. Došlo ke zjednodušení dvora, v soupisu totiž chybí druhý mistr královské komory, místopísař, menší maršálek; jejich funkce byly nejspíše spojeny s jinými úřady. Chybí rovněž písař královských mlýnů, malíři, iluminátoři, zlatníci, puléři, tesaři, hodináři, z čehož by se dalo usuzovat na menší zájem husitství o umění¹⁵⁴.

Ke změnám došlo i na dvoře královny; byl rozvinutější než dříve. Chybí sice doklady o hofmistryni, ale nově se na něm objevil nejvyšší komorník s podkomořím, sekretářem, písařem, lovčím. V novém soupisu personálu chybí písař kuchyně, špižíř a snad i kaplan, ale zřejmě z nedostatku dokladů. Mistr královniny komory byl před válkou a asi i později spojen s úřadem podkomořího. Podkomořím královny byl pravděpodobně od roku 1445 Vaněk Valečovský. Mistrem královniny kuchyně byl roku 1468 Jan mladší Toš z Hlince (snad již od roku 1458).¹⁵⁵ Roku 1459 byl podkomořím a zároveň kancléřem Bořek z Hrádku¹⁵⁶, roku 1460

¹⁵² Židek, Správovna, str. 41

¹⁵³ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV., str. 16- 17

¹⁵⁴ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV., str. 32

¹⁵⁵ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV., str. 33

¹⁵⁶ Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 567, listina č. 726 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivůw domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

Augustin z Dlouhé Vsi. Královnin hofmistrem byl roku 1462 Jindřich Berka z Dubé¹⁵⁷, maršálkem Diviš z Talmberka.¹⁵⁸ V letech 1470- 1475 byl královniným hofmistrem a podkomořím Aleš Berka z Dubé.¹⁵⁹

Nejsou zprávy o zvláštních dvořanech královských dětí, neboť byly malé, proto měl královnin dvůr větší rozsah. Jen Boček byl šestnáctiletý a Viktorin patnáctiletý. Existuje nejistá zmínka, že královští synové bydleli v Loudově koleji vedle kaple Betlémské, což se v prvních letech Jiříkovy vlády týkalo asi Viktorina a Jindřicha, jemuž bylo deset let, nikoli šestiletého Hynka, ani Bočka, jenž trpěl mentálním defektem.¹⁶⁰ Něco přes dva měsíce byl jakoby členem Jiříkovy rodiny i Matyáš Korvín, když byl jako vězeň krále Ladislava přiveden do Prahy; roku 1458 se stal uherským králem.¹⁶¹

Dcery Kateřina a Zdeňka zůstaly na dvoře, dokud nebyly provdány. Zdeňka se roku 1459 provdala do Saska, Kateřina roku 1461 do Uher. Ke dvoru se připojila Hynkova šestiletá nevěsta, saská princezna Kateřina. Do otcovy smrti zůstaly na dvoře Ludmila (narozená roku 1456) a jinak neznámá Anežka.¹⁶²

Jediným synem Jiříka a Johany byl Jindřich alias Hynek, narozený roku 1452. V dospělosti se proslavil jako velký záletník, otec mnoha nemanželských dětí. Dlouhodobější poměr udržoval s Kateřinou ze Strážnice a ze Štítar, s níž měl několik potomků. Roku 1473 přestoupil ke katolictví. Kromě žen měl Hynek zálibu v poezii, konkrétně v milostné lyrice. Měl pozitivní vztah ke kulturním aktivitám všeho druhu a přitahovalo ho prostředí raně renesančního dvora Matyáše Korvína v Budíně. Stál v čele svatebního poselstva, které doprovázelo Korvínovu novomanželku Beatrix do Uher. Jeho literární a překladatelská tvorba se dochovala dodnes; byl autorem např. básně *Májový sen*, prozaických dílek *Ctnost* a *O štěstí*, přeložil také některé části Boccacciova Dekameronu.¹⁶³

Při sjednávání sňatků se Jiří choval jako král, nikoli kališník, čili dynastické principy a politické zájmy měly přednost před konfesijními, což představitelé kališnické církve vnímali velmi negativně. Jiří spojil své děti s respektovanými knížecími dynastiemi; synové měli být

¹⁵⁷ Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 571, listina č. 750 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivův domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

¹⁵⁸ Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 571, listina č. 753 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivův domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

¹⁵⁹ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 181

¹⁶⁰ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 33

¹⁶¹ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 308

¹⁶² Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 36- 37

¹⁶³ Čechura, České země v letech 1437- 1526, I. díl, str. 129- 131

vnímání jako aristokraté, což jim mělo jednou usnadnit cestu k trůnu¹⁶⁴, k čemuž ovšem nedošlo. Stavovská obec jeho syny nevnímala jako prince z královského rodu, Viktorin byl dvakrát prosazen do úřadu moravského zemského hejtmána, ale král se neodvážil jmenovat ho markrabětem. Nerealizoval ani plán, jež zamýšlel roku 1461- jmenovat syna Jindřicha lužickým markrabím. Je však zajímavé, že říšská knížata považovala za samozřejmé, že po Jiřím získá trůn některý z jeho synů, což před rokem 1464 nevyklučovala ani papežská kurie, pokud by se Jiří zřekl kalicha¹⁶⁵.

Král Jiří z Poděbrad nebyl mecenášem umělců ani učenců, byl omezen jen na češtinu, latinsky neuměl vůbec, německy jen málo. Písemnosti v těchto jazycích byly pro krále překládány, při ústním styku využíval služeb tlumočnicků, v 50. letech pro latinu Prokopa z Rabštejna, pro němčinu zřejmě Fridricha z Donína. Tlumočnický mohli být i jiní dvořané zběhlí v němčině, např. Jošt z Einsiedlu, Jan Toš z Hlince (zeman z Chebska), známý z několika diplomatických akcí, roku 1468 mistr kuchyně královny Johany. Král však dovedl koncipovat smlouvy v češtině.¹⁶⁶

Synům ovšem výuku latiny i němčiny dopřál. Připravovali se tak pro budoucí politikou činnost. Učitelem starších princů Viktorina a Jindřicha byl Václav z Chocně, Hynka vyučoval latinský básník M. Martin z Rokycan. Jindřich německy uměl, neboť ho otec poslal v květnu roku 1464 vstříc Markétě Saské. Hynkova pozdější básnická činnost byla založena na německých vlivech. Navíc oba synové se měli oženit s německými kněžnami.¹⁶⁷ Viktorin byl i s bratry Jindřichem a Hynkem povýšen na hraběte kladského a vévodu minsterberského. Od roku 1462 měl vlastní dvůr i kníže Jindřich¹⁶⁸.

Cizinci v králových službách se naučili česky, např. Fantin de Valle, Marini a snad i Řehoř z Heimburku, aby si usnadnili důvěrný styk s králem. Veřejný život- na královském dvoře, na sněmech či soudech- tedy ovládala čeština. Českému sebevědomí nevadila v listinách a veřejných zápisech tradiční latina, jen když paralelní místo vedle ní patřilo češtině a ne němčině.¹⁶⁹

Jiří měl vztah k učeným lidem, přihlížel však k praktické stránce, tudíž podporoval vědecké pracovníky, od nichž se mohl dočkat praktických výsledků. Král měl také vztah ke knihám. Roku 1466 dostal od královny na Štědrý den darem modlitební knížku. Má česky psané veršované věnování, a jelikož je toto věnování psáno stejným písmem jako text knížky,

¹⁶⁴ Felcman, Fukala, Poděbradové, str. 74

¹⁶⁵ Felcman, Fukala, Poděbradové, str. 77

¹⁶⁶ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 308

¹⁶⁷ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 42

¹⁶⁸ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 37

¹⁶⁹ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 329

Lze předpokládat, že kodex byl zhotoven na královninu objednávku. Zajímavá je reprezentace královského majestátu Jiřího z Poděbrad v ní. Na foliu 3v v iniciále P je vyobrazen klečící král v bohatém rouchu, s korunou na hlavě. Ve spodní části folia se nacházejí tři erbovní štíty. Na středním s dvouocasým lvem spočívá královská koruna podpíraná z heraldicky pravé strany drobnou figurou anděla, zleva drobnou polofigurou s vévodskou čapkou na hlavě a se žezlem, pravděpodobně je to sv. Václav. Po stranách ústředního erbu jsou znakové štíty s moravskou a slezskou orlicí. Další dva erby pod těmito znaky byly poškozeny a odříznuty při převazbě kodexu; snad to byly znaky Lucemburska a Dolní Lužice. Na foliu 33 je panovník klečící u pulpitu s otevřenou knihou. V pravém horním rohu se mu zjevuje Bůh Otec. V iniciále H na foliu 94 se klečícímu a modlícímu králi zjevuje Panna Marie s dítětem. Král je zde zobrazován jako modlící se prosebník před trůnícím Kristem (na foliu 12v), Bohem a pannou Marií, kteří k němu shlížejí.¹⁷⁰

Jiří své knihy půjčoval, např. jeho lékař M. Jan z Krčina měl od krále půjčené knihy Magnus Albertus, které měly být podle jeho závěti z roku 1470 králi navraceny; pravděpodobně se jednalo o sborník mravoučných a mystických traktátů „*Alberta Velikého Ráj duše*.“ Janu Krčínovi král daroval roku 1462 dům, o rok později další a slíbil mu ponechat jeho týdenní plat jedné kopy grošů z ungelu. Jiří byl příznivý i k jiným lékařům, snad proto že nebyl zdravý; potýkal se s obezitou (o níž jsou zprávy z roku 1462). M. Zikmundovi, staroměstskému měšťanovi a „vnitřnímu lékaři,“ a M. Augustinovi, děkanovi od sv. Apolináře, dovolil vyplatit ves Domašice. Dr. Čejkeříkovi pomohl finanční podporou k doktorátu v Itálii. Jiným motivem králova zájmu o lékaře byla další neplodnost královny Johany, která od Jiříkova zvolení králem neměla další děti, byť právě po volbě by král potřeboval dědice. Pavel Židek žárnil, že ke královně nebyl povolán on a popouzel krále proti Čejkeříkovi.¹⁷¹ J. Čechura se domnívá, že za neplodnost královského páru mohly četné choroby krále a jeho silná obezita¹⁷².

M. Šimonovi ze Slaného snad jeho urologické znalosti zajistily místo na královském dvoře, neboť král trpěl od roku 1462 žlučovými kamínky. Zřejmě se podobně jako jiní královští lékaři věnoval i výnosné soukromé praxi, takže se mohl věnovat i literárním zálibám. Byl autorem výše zmíněného spisu *Panegyrika*, který měl být obranou krále proti jeho odpůrcům.

¹⁷⁰ Údaje o modlitební knížce pocházejí z knihy: Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců, 1. díl- Král šlechta, str. 53- 54

¹⁷¹ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 43- 45

¹⁷² Čechura, České země v letech 1437- 1526, 1. díl, str. 52

Další spis *Chronici annotationes* (s časovým rozsahem 1417- 1473) byl latinskou obdobou tehdejších českých letopisů.¹⁷³

Král se rovněž obracel k učitelům svých synů či k astrologům (k nimž patřil i Marini); např. při korunovaci se muselo čekat, než nastane správná doba, vypočtená podle astrologických propočtů, což byla patnáctá hodina, tj. hodina a půl před polednem, aby mohla být králi na hlavu vložena koruna, čekalo se tedy zhruba hodinu a půl.¹⁷⁴

Jiří se také zajímal o historii, což naznačuje jeho vztah k M. Šimonu ze Slaného. Z okruhu králových diplomatů pocházelo mnoho mužů s literárními zájmy. Literárně činní byli kromě M. Šimona ze Slaného utrakvista Vaněk Valečovský, katolík Hilarius Litoměřický (nejvyšší písař královské kanceláře) či Jan mladší z Rabštejna, který byl vedle biskupa Tasa hlavním zástupcem českého humanismu. Dávali svou činností dvoru kulturní ráz a vyvraceli tak Žídkova tvrzení, že král nemá rád učené lidi.¹⁷⁵ Podle P. Žídka ... „*biskupi, doctoři, pány velikými lidem neznámým, rozličnými jazyky, a krojem rozděleným, měla by Vaše Jasnost ozdobena býti. A toho všeho nenie viděti při Vašie Jasnosti. Ale viec znamenati jest, že vysocí a múdří lidé se utlačují, posmívají se jim chasy a rúhají, a nízcí lezú zhůru.*“¹⁷⁶

Podle některých autorů byl král lakotný, jak podotkli Řehoř z Heimburku či Ctibor Tovačovský. Dá se však spíše předpokládat, že král se snažil neutrácet v předtuše boje s panskou jednotou. Král odměňoval své služebníky dle jejich zásluh dary, zápisy, udílel jim domy i zboží. Komorníkům Volfhartovi a Janovi ze Štampachu i jejich bratrům roku 1460 zvýšil zástavu na hradě Kynšperku o 800 kop, roku 1463 zapsal kominíkovi Pikartu Klaretovi ze Žirovnice městečko Přelouč v 1200 kopách, roku 1468 dvořenínu Janovi z Roupova rybník Janov, Jošt z Einsiedlu dostal kromě povýšení na rytíře roku 1460 v zástavu hrad Týřov. Vrátný Mařík, služebník Mikuláš (řečený Hemerka), kuchař Petr (řečený Picek), krejčí Martinek ze Lstiboře dostali domy v Praze.¹⁷⁷ Z 18. 3. 1468 pochází zápis, kde... „*Král Jiří zapisuje p. Wilémowi mladšímu z Risenberka a na Rabí, raddě své, pro jeho věrné a stálé služby sto kop platu ročního na Písku městě královsém, až do výplaty čtyřmi tisíci zlatými Uher-*

¹⁷³ Urbánek, *Z husitského věku*, str. 260- 261

¹⁷⁴ Urbánek, *Věk poděbradský III/3*, str. 358

¹⁷⁵ Urbánek, *Věk poděbradský III/4*, str. 46- 47

¹⁷⁶ Žídek, *Správovna*, str. 11- 12

¹⁷⁷ Urbánek, *Věk poděbradský III/4*, str. 47- 49

ských.“¹⁷⁸ 17. 7. 1470... „Král Jiří zapisuje p. Jencowi z Janovic a Petrspurce, nejvyššímu purkrabí Pražskému, a Janowi synu jeho, za jich věrné služby, wsi kláštera Milevského...“¹⁷⁹

Ve druhé polovině 14. století se dostal do držení pánů z Kunštátu a z Poděbrad hrad Litice. Po smrti Bočka z Kunštátu připadl jeho synovi Viktorínovi a po jeho smrti jej získal roku 1427 Jiří, který ho nechal přestavět. Jižní i severní palác byl ve všech poschodích dělen na tři části. Druhé poschodí jižního paláce sloužilo obytným účelům; místnosti vytápěly krby či kamna. Ve čtvrtém patře Litické věže se nacházela kaple.¹⁸⁰

Nad brankou pro pěší je na vnějším boku torza vstupní věže deska s nápisem a heraldickou výzdobou, nad portálem brány jsou nad sebou reliéfy mužské masky, sedícího muže s nápisovou páskou okolo těla a nad ním reliéf muže s kladivem pod hrotitým obloukem završeným motivem stylizované koruny. O době vzniku brány a vnějšího opevnění vypovídá deska, v jejímž středu se nacházejí nad sebou dvojice erbů. V horních znakových polích je heraldicky vpravo český lev a vlevo orel, dole vlevo znak pánů z Kunštátu (tři břevna ve znakovém poli). Heraldicky vpravo se nachází ve znakovém poli cimbuří, z něhož vyrůstá polofigura korunované dvouocasého lva. Nad horní dvojicí znaků je v ose přilba s klenotem s drobným znakovým polem s českým lvem. Po obou stranách přilby je vytesán nápis „*Regenti a. d. m. ccc. sex. viij. regi Georgio.*“ Pod dolní řadou erbů byl vytesán nápis: „*Tato weze dielana za neyjasniejsiehi krále girziho czeskeho kr(ale) markrab(i) morawskeho.*“ To znamená, že brána byla zbudována roku 1468 za krále Jiřího z Poděbrad. Heraldickou výzdobou tak vnější litická brána připomínala okázalé brány doby Karla IV. a Václava IV. Snad se alespoň Jiříkův soukromý hrad měl podobat monumentům lucemburské éry, ovšem provedení kamenického díla je poněkud neobratné a hrubé¹⁸¹.

Jiříkovým oblíbeným místem bylo Kladsko, které zakoupil roku 1454, a když byli roku 1462 císařem povýšeni jeho synové Viktorin, Jindřich Starší a Jindřich Mladší mezi říšská knížata, získali titul hrabat Kladských a Münsterberských. Při této příležitosti a za pomoc poskytnutou císaři, když byl v zajetí, obdržel Jiří i královna vzácné dary. Král byl podarován drahocenným zlatým řetězem, Johana zlatou korunou; mladší synové dostali knížecí mitry. Dostalo se i na české pány, kteří se zasloužili o císařovo zajetí, např. Zdeňka ze Šternberka,

¹⁷⁸ Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 575, listina č. 781 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivůw domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

¹⁷⁹ Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 578, listina č. 797 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivůw domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

¹⁸⁰ Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců, 1. díl- Král šlechta, str. 49

¹⁸¹ Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců, 1. díl- Král šlechta, str. 50- 51

Zdeňka Kostku, Zbyňka Zajíce z Hazmburka, Beneše i Ludvíka z Weitmile či Prokpa z Rabštejna.¹⁸²

V letech 1462- 1468 probíhaly v Kladsku práce na stavbě farního kostela, ovšem do konce Jiříkova života nebyly dokončeny. Jiří na Kladsko často jezdil, přijímal zde návštěvy a vedl důležitá jednání. Po králově smrti Kladsko připadlo Jindřichu Staršímu¹⁸³.

Dvořany pojila s králem srdečnost. V Jiříkově službě působili čeští i němečtí katolíci z vyšší vrstvy, např. Jošt z Einsiedlu; z katolíků se rekrutovala i nižší služebná a řemeslná vrstva, např. nejvyšší přísežný posel Michal (řečený Ulrich). Díky nepříznivému vztahu s kurií sílil vliv utrakvistických rádců, král se ale nezříkal ani věrných katolíků, a to hlavně při stycích s cizinou.¹⁸⁴

Král se při rozhodování radil se svou radou... „Nikdy nerozhodoval se o věci jakékoli, aby nepodal jí dříve na zdání rad svých: ale slyšev prve hlasy rozdílné, potom teprv ustanovoval se sám dle zdání svého a věc jednou usouzená provozována důrazem neoblomným.“¹⁸⁵

Podle P. Žídka měl král ... „v své radě mieti lid stavu duchového, totiž od papeže vždy *cardinala a arcibiskupa domáciho, biskupa Holomúckého, Litomyšlského, Řezenského, Bamberského, neb ti věcně poddáni jsú arcibiskupu českému i vším lidem a mají patřiti k králi českému. Item doctory nejstarší v právích světských i duchovních učenie pražského mieti v své radě, aneb najméně jednoho najstaršieho doctora, a knížata Bramburská, Bavorská, Slezská a jiné hrabie i pány korúhevné, panoše znamenitější, ale lechčejších nic, aby tvé Jasnosti nelechčili. Těch lidí radda měla by býti příjemna, neb jich rada nemuože býti lstiva, jakožto lakomých lidí pro zisk, neb dosti mají.*“¹⁸⁶

Radu král sestavoval sám z lidí všelijakých stavů, nejen z domácích, ale i z cizinců. Duchovní v ní nepanovali a přední čeští páni, byť byli členy rady, se stávali spíše vykonavatelí nežli původci králových úmyslů. K nejdůležitějším rádcům patřil Zdeněk Kostka z Postupic, Marini, Mair či Heimburk.¹⁸⁷

Rod pánů Kostků na Litomyšli ve 2. polovině 15. století vynikal vzdělaností a diplomatickou způsobilostí, zvláště Albrecht byl proslulý svým válečným uměním, učeností a láskou k literatuře i jemnými šlechtickými způsoby a mravy. Nehorlil pro kalich tolik jako jeho starší bratr Zdeněk; patrně se časem přihlásil k přijímání pod jednou způsobou, byl však králi

¹⁸² Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 629- 630

¹⁸³ Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců, 1. díl- Král šlechta, str. 52

¹⁸⁴ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 49

¹⁸⁵ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 350

¹⁸⁶ Žídek, Správovna, str. 12

¹⁸⁷ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 350

vždy věrný.¹⁸⁸ Vedle bratrů Kostků byl co do bohatství, mnohostranného umění a vážnosti nejvýznamnějším kališnickým mužem Ctibor Tovačovský z Cimburka. Byl básníkem i válečníkem, později se proslavil jako právník, vynikal vtípem v řeči, energií při jednání, tudíž se stal první autoritou ve státních záležitostech celé Koruny. V díle *Hádání Pravdy a Lži* radil králi, dílo mělo být roku 1467 posilou králi proti jeho nepřátelům. Ctibor Tovačovský se později stal předním přívržencem Vladislava Jagellonského, s nímž se seznámil jako člen poselstva do Polska spolu s Benešem z Weitmile a zderazským proboštem Pavlem. Měli jednat o nástupnictví Vladislava na český trůn a o sňatku s Jiříkovou dcerou Ludmilou.¹⁸⁹ Roku 1469 se sešel valný sněm Polského království a Jiřík zmocnil své vyslance, např. Jana Tovačovského z Cimburka, zderazského probošta Pavla, Beneš z Wetmile, Viléma z Riesenberka a z Rabí, Jindřicha Smiřického, posly Starého i Nového Města pražského, posly ze Žatce i z Mostu, svolil, aby byl Vladislav korunován za českého krále ještě za jeho života, ovšem trval na tom, že Ludmila bude korunována s ním. Mladý král se měl zavázat, že vládnout začne až po tchánově smrti.¹⁹⁰

Jiříkovou rádkyní byla rovněž králova druhá manželka královna Johana z Rožmitálu. Vedla již volební přípravnou akci spolu s bratrem Lvem z Rožmitálu, Janem Caltou z Kamenné Hory, staroměstským purkmistrem Samuelem Velvarem a jeho svakem královským komořím Vaňkem Valečovským z Kněžmosta.¹⁹¹ Byť byla původně katolička, stala se pravou husitskou královnou. Měla bystrý politický smysl a Jiří jí během své nepřítomnosti v zemi svěřoval správu země. Např. v dopise z 23. ledna 1459 stavům Bechyňského kraje oznámil: „*že swěřil vládu w nepřítomnosti swé králové Johanně, k níž tudíž zřetel míti poručí*“. ... „*I w našem tomto odjezdu poručili sme najjasnější králové České, manželce naše milé, kdyžby která potřeba kterého kraje byla, a pro tu příčinu od nie byliby obesláni, žádáme od wás, abyste k ní přijeli a jí radni a nápomocni byli.*“¹⁹²

Na rozdíl od první ženy Jiřího z Poděbrad Kunhuty ze Šternberka, která byla současníky považovaná za laskavou ženu, matku a hospodyní, jež nezasahuje do politiky¹⁹³, byla královna Johana († 1475) emancipovaná žena, která sídlila ve Dvoře králové přes ulici proti Královu dvoru. Ve svém věnném městě Mělníku vydávala listiny ve vlastní kanceláři, měla svůj dvůr, hofmistra, kancléře a podkomořího. Vedla vlastní politická jednání s manželovými

¹⁸⁸ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 443

¹⁸⁹ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 591

¹⁹⁰ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 603

¹⁹¹ Urbánek, Věk poděbradský 3/III, str. 261

¹⁹² Psaní Jiřího krále českého, str. 275, dopis číslo 6 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl pátý A XX, z archivův domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1862

¹⁹³ Felcman, Fukala, Poděbradové, str. 73

protivníky a dokonce se roku 1470 sama postavila do čela zemské hotovosti a zastavila vpád uherského vojska. Po Jiříkově smrti se stala oporou krále Vladislava II. Byla všeobecně respektována a byla schopna několikahodinovým projevem zahájit a výrazně ovlivnit společný sněm kališnické a katolické strany v Benešově roku 1473.¹⁹⁴

U posuzování její osobnosti jsme odkázáni na podání, jež jí nebylo příznivé, tudíž jsou informace zkreslené. Např. P. Žídek ji podezíral ze smilnosti, líčil ji jako ženu reptavou, nemilostivou k chudým a nemocným, mstivou, která chce vše, co vidí. Také prý byla mlsná a zrádkyně mužových tajemství. Skutečné prameny ji však líčí jako poručnici sirotků a podporovatelku chudiny.¹⁹⁵ Např. podle listiny z 12. 5. 1459 ... „*špitálům města Chrudimského, i chudině v nich přebývající, ze sumy, kterauž to město jí jakožto králové České ročně platiti powinno jest, 10 kop ročně na věčné časy vydávati poraučí a odkazuje.*“¹⁹⁶

Johana se angažovala také v záležitosti s knížetem Otou II., jenž zdědil knížectví Neumarkt a měl s králem spory o zámky, ovšem díky zprostředkování královny a knížete Ludvíka přijal tyto zámky smlouvou z roku 1465 jako léno České koruny a poté byl dobrým sousedem přítelem.¹⁹⁷

Královna Johana rovněž vybavila svého bratra Lva z Rožmitálu průvodním listem na jeho cestu po evropských dvorech, na niž se s poselstvem krále Jiřího vydal roku 1465. „*Přejíce si tedy, aby s ním na kterémkoli místě přátelsky a vlídně bylo jednáno jako s nejmilejším bratrem naším, kterého neméně než sami sebe milujeme, aby tak požíval plné bezpečnosti, všem vám ho, jak nejsnažněji můžeme, doporučujeme a těmito listy svými vás a každého z vás prosíme, poddaným však zemí našich vážně přikazujeme: svrchu psaného bratra našeho nejmilejšího, až k vám přijde, laskavě přijměte, vlídně se k němu chovejte a ve věcech, které se týkající rychlosti a bezpečnosti jeho cesty, jemu jak po zemi, tak po vodě pomocnou a odměny nepožadující vůli projevujte!*“¹⁹⁸

Král jí dal roku 1467 plnou moc jednat se Zelenohorskou jednotou, o čemž svědčí list královny z 20. 4. 1467, kterým potvrzuje Zdeňkovi Konopišťskému ze Šternberka, že obdržela jeho list, a chce-li jednat, ať jí dá vědět. ... „*Však hledíce obecního dobrého, i také k tvé prosbě, vnesli jsme ty věci na Jeho Milost královskou podlé vaší potřeby i svú sme přímluvu v tom učinili, aby Jeho Milost nám v tom svůj vuoli ráčil dáti, abychom v tom pracovali a*

¹⁹⁴ Ledvinka, Králův dvůr a královský dvůr v Praze 1436- 1490, str. 249- 250 in: Dvořáčková-Malá, Zelenka (ed) Dvory a rezidence ve středověku II., Skladba a kultura dvorské společnosti

¹⁹⁵ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 51

¹⁹⁶ Výtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 567, listina č. 726 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivův domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

¹⁹⁷ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 477

¹⁹⁸ Ve službách Jiříka krále: deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bírškova, str. 188

*tu věc k dobrému konci přivést mohli. Tu Jeho Milost, předloživ široce, co škodného jest z takového prodlévání šlo, však Jeho Milost královská naší pilné prosbě dal jest nám to konečně v moc, co se stranních i obecních věcí mezi Jeho Milostí, tebe a tvými přátely dotýče.*¹⁹⁹

Zdeněk ze Šternberka býval královým přítelem, ovšem počátkem roku 1465 se s králem nepohodli. Zatímco Jiří vynikal duchem a mravní povahou, Zdeněk tělem; byl záletný a byl vzorem těch, kdo měli zálibu v dobrodružství a módě. Prý se obohatil dědictvím mladých pánů Hradeckých, Holických ze Šternberka i Smiřických, a zřejmě proto mu král odepřel nové poručnictví, což asi vedlo ke konci jejich přátelství. Zdeněk se stal nadmíru horlivým katolíkem a toužil po pomstě.²⁰⁰ Kolem něho se roku 1465 zformovala Zelenohorská jednota jako opozice katolických pánů proti králi.

Panská jednota si stěžovala, že se proti sobě staví dvorské a zemské úřady, král se neradí s pány v zemské radě, složené z nejvyšších zemských úředníků, zemských soudců i jiných stavovských osob, ale radí se s několika „lehkými“ osobami a až poté s pány a kdo nesouhlasí, bývá obořen. Král do své rady bral měšťany i cizí rádce; zde mohl uplatnit svou vůli, neboť tato dvorská rada měla poradní úkol. Vliv utrakvistických důvěrníků se pak přenášel i do zemské rady. Panská opozice ukazovala na povýšence, např. Zdeňka Kostku z Postupic či Prokopa z Rabštejna, povýšeného zřejmě před rokem 1462, spolu s ním byli povýšeni i Albrecht Kostka a Jan mladší z Rabštejna; Kostka byl mincmistrem a roku 1462 předním zástupcem utrakvismu a krále v Římě.²⁰¹

Jiřík se musel vyrovnávat s rychle se měnícími okolnostmi, tudíž jeho vláda vypadala záhadně a nevyrovnaně.²⁰² Papež Pius II. však uznal, že lid svého krále miluje... „*vieme, že lid český velmi miluje krále svého*“ ...²⁰³

Každá korunní země měla své zvláštní ústavy a práva, svou vládu a sněmy, přičemž král byl jediným pojítkem mezi nimi. Sněmy představovaly zákonodárnou moc. Celonárodní sněm byl jediný- brněnský, konaný o sv. Markétě roku 1463. O zemskou vládu se král dělil se stavy, korunní vládu obstarával sám. Nejvyšší zemští úředníci nemohli být jmenováni králem, nýbrž sněmem. Nejvyšší pražský purkrabí, nejvyšší komorník a nejvyšší sudí měli pocházet z panského stavu, nejvyšším písařem mohl být pán, rytíř či měšťan. Do nejvyššího zemského soudu byli za kmety a soudce ustavováni páni a rytíři kompromisem mezi králem a stavy

¹⁹⁹ Království dvojího lidu. České dějiny let 1436- 1528 v soudobé korespondenci, str. 160

²⁰⁰ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 460

²⁰¹ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 52- 53

²⁰² Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 59

²⁰³ Poselství krále Jiřího do Říma k papeži roku 1462, str. 353 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích, díl osm D XIV, redaktor Josef Kalousek, Praha 1888

shromážděnými na sněmu. Soudní a politická administrativa ještě nebyly oddělené, proto nejvyšší úředníci a zemští soudci spolu vytvářeli přirozenou královskou radu, bez níž se nemohlo jednat o zemských věcech, ovšem kompetence této rady byla omezená, vztahovala se jen k věcem zemským v užším smyslu, nebděla nad celkem státu či koruny víc, než aby nemohla být vedlejší země bez vědomí a vůle české země odcizena od koruny.²⁰⁴

Ostatní záviselo na králově vůli- jmenoval nejvyšší hejtmany korunních zemí i úředníky svého dvora. Zemská rada mohla jen velmi málo zasahovat do řešení městského stavu a do zádušních a klášterních statků. Od smrti Václava IV. se dvorský soud v manských záležitostech začal považovat za zemskou věc, tudíž pře o držbě a dědictví pozemků v Čechách soudila země sama. Jiné spory mohl každý přednést královskému komornímu soudu, jenž se vztahoval ke všem korunním zemím. Král v něm osobně předsedal, takže svou důležitostí často zastínil i nejvyšší zemský soud. Zemská rada se zabývala zemskými záležitostmi a ve státní hierarchii měla přednost před královskými radami, ustavenými podle potřeby a vůle krále, avšak důležitostí a působností se této královské radě nerovnála, neboť v zahraničních a mezinárodních záležitostech a potřebách korunních zemí, pokud se dostaly před krále, radívali královští radové, nikoli zemští kmeti, i když mnozí členové českého sněmu se z královy vůle účastnili porad obojího způsobu. Co uzavřel nejvyšší zemský sněm královým jménem, to již král nemohl změnit. Král však nebyl vázán radami dvorských nebo korunních rad a mohl ustanovit i opak toho, co mu radili.²⁰⁵

Staré dvorské úřady měly spíše reprezentační význam, i vedlejší země v nich měly své zastoupení. Páni z Lipé drželi dědičně úřad nejvyššího maršálka, dědičné bylo i nejvyšší truksaství, nejvyšší číšnictví a snad i nejvyšší kráječství v českých rodech pánů Zajíců, z Var-temberka a pánů z Ústí; úřad nejvyššího lovčího se dědičným nestal. Z dvorských úřadů bylo nejvýznamnější nejvyšší hofmistrovství. Za vlády Ladislava Pohrobka tento úřad vykonával Jiří z Poděbrad, který předsedal i komornímu soudu, což se pak stalo tradiční zvyklostí a zákonným právem. Maršálkovství stálo daleko za hofmistrovstvím a mělo podíl na soudnictví o čest, spolu s hofmistrovstvím a nejvyšším purkrabstvím²⁰⁶.

Hlavním zdrojem příjmů královské komory byly kutenské stříbrné doly, králem zvelebené. Jejich vrchním ředitelem byl králův přední rada i přítel Zdeněk Kostka. Výtěžek byl ceněn v průměru každého dne do 2600 hřiven, což se rovnalo 13 000 tehdejších českých zlatých. Ročně to bylo 135 000 hřiven, což mnohá knížata českému králi záviděla. Pro ilustraci

²⁰⁴ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 451

²⁰⁵ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 452

²⁰⁶ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 75- 76

lze uvést, že např. jezdcí se platil 1 český zlatý na týden, což stačilo k udržení 13 000 jezdců za rok. Jiří nikdy nevedl do pole více než 4- 5000 jezdců. Předvídal totiž, že jeho synové korunu nezdědí a nechtěl tedy nasadit všechny své statky, proto válčil jen potud, pokud stačila na krytí nákladů královská komora. Mnozí Češi nechválili králův zvyk dávat vojsku za vůdce vlastní syny, i když oba byli stateční a zběhlý ve válečnictví, přičemž král jim za rádce přidával zkušené válečníky- Viktorínovi většinou Václava Vlčka, Jindřichovi Petra Kdulince z Ostroměře. Zejména Viktorin byl až příliš odvážný a nestaral se o bezpečí svých bojovníků.²⁰⁷ Kvůli své zbrkllosti se dopouštěl na bojišti taktických chyb, dostal se dokonce do Korvínova zajetí (roku 1469) a byl uvězněn v podzemí trenčínského hradu, poté v Uherském Vyšehradě. Viktorin poté konvertoval ke katolické víře.²⁰⁸

Roku 1455 se Jiří v Novém Městě seznámil s Martinem Mairem, který v letech 1459-1461 působil v Jiříkových službách. Mair je nejvíce znám díky Piccolominimu, který jako kardinál proti němu sepsal knihu *De Moribus Germanorum*, k vyvrácení jeho stížností. Mair totiž nejen hájil práva svého národa, ale staral se i uvnitř Říše o potřebné reformy.

Roku 1459 se konal sjezd a svatby Jiříkových dětí v Chebu. Město se na událost pečlivě připravovalo, došlo k opravě radnice, hradeb, věží i mostu, byla zřízena rozsáhlá krytá tanečnírna. Před 22. říjnem dorazil do Chebu královský komorník Jan Štampach s informacemi o turnaji. Jiří přijel s královnou a s dětmi, ale bez Hynka, v doprovodu četných pánů a rytířů a s 3000 koňmi. 10. listopadu se konal sňatek šestnáctiletého Albrechta s desetiletou Zdeňkou, a sňatek šestileté Vilémovy Kateřiny s nepřítomným sedmiletým Hynkem, kterého zastoupil jeho královský otec.²⁰⁹

Při těchto svatbách Mair, působící ve službách Fridricha Falckého²¹⁰, vylíčil českému králi špatný stav německých záležitostí, přičemž prý jedině Jiřík může přinést Říši pokoj... „Protož račež Jasnost Vaše ujmout se věci veliké, a stana se obnovitelem svaté říše římské, získati sobě památku navěky požehnanou. Račte především pokusiti se u císaře i u knížat, zda-li by nechtěli sami svěřiti Vám administraci říše.“²¹¹

Martin Mair byl původcem plánu na ustavení postu s názvem *conservator pacis*, přičemž na tuto funkci počítal s Jiříkem, který byl např. v Rothu a Norimberku přijat za rozsudího sporu mezi Hohenzollerny a Wittelsbacht, zatímco císař byl jen pasivním divákem. Politický význam Prahy stoupal, k čemuž přispěli i Jiříkovi knížecí spojenci svými skvělými ná-

²⁰⁷ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 556- 558

²⁰⁸ Čechura, České země v letech 1347- 1526, I. díl, str. 127

²⁰⁹ Urbánek, Věk poděbradský III/3, str. 574- 574

²¹⁰ Urbánek, Věk poděbradský III/3, str. 223

²¹¹ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 353

vštevami provázenými okázalými slavnostmi.²¹² Na přelomu let 1459 a 1460 odjel Mair jednat do Milána s F. Sforzou o přátelské smlouvě a Jiříkově investituře za římského krále; jednal i o případném sňatku Sforzových a Poděbradových dětí, čímž však překročil královy instrukce.²¹³

Na další chebský sjezd roku 1461 Jiří přijel s „velikou mocí“, ovšem spíše s reprezentativním úmyslem. Doprovázeli ho syn Viktorin, přední čeští a moravští páni, např. Jan z Rosenburka, Zdeněk ze Šternberka, Zbyněk Zajíc, Jindřich ze Stráže, Jindřich z Lipé, Lev z Rožmitálu, Jan z Cimburka, rytíři Jan Calta, Albrecht Kostka, Beneš z Weitmile.²¹⁴ Chebská rada měla potíže s umístěním a zčásti i přímým pohoštěním či pobavením mnoha hostů, jejichž průvod čítal zhruba 5000 koní. Na heroldy, trubače, pištce, kejklíře a žertěře vydali konšelé 19 kop. Např. Jošt z Eindiedlu byl podarován čtyřmi ručnicemi a tarasnicí.²¹⁵

Mair dále vyjednával o Jiříkově volbě římským králem a Jiří mu dovolil, aby u každého knížete, s nímž bude jednat, přijal do českých královských služeb dva jeho rádce s platem 200 zlatých. Mair skutečně přijal úředníky Fridricha Falckého, poté zřejmě důvěrníky arcibiskupa mohučského.²¹⁶ Mair však neváhal slíbit i to, co nebylo možné splnit – mohučský arcibiskup požadoval, aby se Jiří kvůli římské koruně vzdal kalicha.²¹⁷ Jiří sice nebyl vášnivý fanatik, ale byl odhodlaný setrvat při kompaktátech.²¹⁸ Mair připravil také návrh na jednání s papežem, které mělo být tajné a opatrné. Chtěl ho získat pro plán ustavit Jiřího vládcem Římské říše²¹⁹. Jiří se však obával, že by mohl ztratit Čechy, proto od poloviny května 1461 nejsou zprávy o tom, že by usiloval o nějaké povýšení. Mair vystoupil z jeho rady a sloužil Ludvíku Bavorskému.²²⁰

Roku 1465 sepsal Mair pro krále odpověď k papeži, který chtěl dosadit na český trůn křesťanského krále a nabádal poddané, aby nebyli věrni kacířskému králi. Mair psal dopisy i císaři a jiným křesťanským panovníkům. I Řehoř z Heimburku, který byl rovněž v papežské klatbě, upozornil kardinála Karvajala na nevhodnost a nebezpečí takového jednání vůči českému králi, neboť Poděbradova moc velmi vzrostla.²²¹

²¹² Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 363

²¹³ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 366

²¹⁴ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 327

²¹⁵ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 386

²¹⁶ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 374

²¹⁷ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 371

²¹⁸ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 284

²¹⁹ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 397

²²⁰ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 379

²²¹ Palacký, Dějiny národu českému 475- 477

Za vlády Jiřího z Poděbrad vznikl nový úřad mistra důlního, který měl na starosti hledání nových dolů i dozor nad doly a dolování. Post s titulem „*magister minerarium regni huius et monetarum*“ zastával Antonio Marini.²²² Marini sjezdil jako český poslanec v letech 1460- 1464 všechny královské dvory v Evropě, strávil několik měsíců v Římě u papeže, byl i v poselstvu francouzského krále Ludvíka XI. k Benátčanům, k polskému a uherskému králi. Byl obratný a všetečný pedant, který se vyznal hlavně v národní ekonomii. Aby mohl jednat s králem, naučil se česky, a to tak, že v češtině dovedl i psát.²²³

Král Jiří se totiž snažil pozvednout v zemi výrobu i obchod, proto se obracel k odborníkům, např. Antoniovi Marinimu, který byl velmi podnikavý. Tento Francouz z Grenoble, jenž byl radou francouzského krále, pobýval od roku 1459 v Praze a na dvoře zaujal jako technický odborník v hornictví a mincovnictví přední místo vedle Zdeňka Kostky, který se při mincovním regálu roku 1462 stal z mincmistra kutnohorského nejvyšším mincmistrem Českého království. Marini se dále zřejmě staral o zásobování českých dolů dřevem, což patřilo k jeho úřadu, ale zaváděl i nové metody při pálení uhlí.²²⁴

Král uložil Marinimu odpovědět na sedm otázek:

- 1) Jak by se dalo smířit Čechy s římskou církví bez zrušení kompaktát?
- 2) Jak by se dalo uvést všechny křesťanské krále a knížata k všeobecné smlouvě, aby zavládl mír, papež a císař byli zachováni v jejich moci, přičemž by bylo možné bránit křesťanství proti Turkům?
- 3) Jak zavést v Českém království stálou minci, aby se její platnost a míra nikdy nezměnila?
- 4) Jak opravit hornictví v zemi?
- 5) Jak by měly být v Čechách zřízeny regálie?
- 6) Jak by se dalo zjistit množství importu a exportu v českém kupectví, kam směřuje většina i zisk zahraničního obchodu, k dobrému-li Čechů nebo cizozemců?
- 7) Jak by se dalo dovést kupectví v Čechách do kvetoucího stavu?

Marini měl odpověď na vše, jeho spisy se však téměř nedochovaly, jen k sedmé otázce se zachoval spis *Rady o zlepšení kupectví v Čechách*. Králi šlo hlavně o to, aby Češi nakupovali sami, ne jen Němci a Vlachové.²²⁵

Podmínkou úspěšného českého obchodu podle Mariniho je, aby si český lid na obchod zvykl, tudíž Marini chtěl, aby král poskytl poddaným bezúročný úvěr deseti tisíc zlatých, aby

²²² Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 89

²²³ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 351

²²⁴ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 215- 218

²²⁵ Palacký, dějiny národu českého IV., str. 351- 352

Češi nabyli v kupectví zběhlost, přičemž nezaviněnou ztrátu měl nést král. Zboží mělo kupcům sjednat další úvěr dvaceti tisíc zlatých, i více, pokud vloží vlastní peníze; pak by jim připadl výnos podle vložené sumy. Králi mělo hlavně záležet na tom, aby domácí kupci měli v rukou dovoz i vývoz domácího i cizího zboží. Na královu námitku, kde vzít na tento plán finance, navrhl Marini úvěr od Benátek či od Židů a rovněž z výnosu drobné běžné mince, která nebyla dosud ražena. Mariniho lidé měli být prostředníky, kteří by zajistili styky s cizinou. Sklady zboží měly být v Salcburku či Pasově, což by ušetřilo cesty do Benátek. Nezbytnou podmínkou pro řádný obchod mělo být důsledné plnění slibů a závazků, proto měli dlužníci dostávat vysoké pokuty. Plány na obrodu českého obchodu však zmařil konflikt s papežskou kurií.²²⁶

Roku 1463 sepsal Marini spis o křesťanském spolku, v němž by nejvýše stál nej- křesťanštější francouzský král, který by sjednal smír Čech s papežskou kurií. Další spis byl o minci či o regáliích; Marini pojednával o mincmistrovském a solním úřadu, o mýtech a soudních pokutách i měnách, přičemž využíval zkušenosti načerpané v cizině. Podle zmínek o měnách je patrné, že měl Marini účast na revizní organizaci při proměně mince roku 1460. Marini se rovněž zmínil o „*diskách zemských*“, čímž nejspíš nemyslel desky zemské, ale jiné knihy, jež měly souviset s českým obchodem, v nichž snad byla i registra o městském dovozu a vývozu při mincovní proměně roku 1460, čili se jednalo o přehledy českého obchodu. Jiří si přál, aby český obchod dospěl do stavu, který měl za Karla IV., jenž byl Jiříkovým vzorem.²²⁷

I po rozchodu s kurií král svěřoval velmi odpovědné posty katolíkům, kancléřství ponechal Prokopovi z Rabštejna (který byl po návratu z Říma roku 1462 pro podezřelé styky s papežským okolím zbaven úřadu, avšak po dvou měsících na své místo opět vrátil), hornolužické fojtství Benešovi z Kolovrat, přední vojenské funkce vykonávali Hanuš Velfl z Varnsdorfa (kladský hejtman) a Václav Vlček z Čenovnic. I v králově nejbližším okolí stáli věrní katolíci- královský sekretář Jošt z Einsiedlu a lékař Jan z Krčina. Rudolf z Rüdelsheimu roku 1463 uvedl, že král upřednostňuje kacíře před katolíky, kteří nemají volnost při podávání návrhů, a omezuje jejich svobodu. Tempelfeld hned na počátku Jiříkovy vlády tvrdil, že král chrání všechny kacířstva a na svém dvoře má ty nejhorší kacíře.²²⁸

Roku 1464 se objevila senzační zpráva, že hlavní utrakvistický mluvčí Zdeněk Kostka byl v Kutné Hoře zasažen bleskem, což katolíci považovali za spravedlivý Boží trest... „*ohněm nebeským spálen prý za to, že zdvihnuv prsty k nebi, přísahal, že nikdy svou sektu*

²²⁶ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 229- 233

²²⁷ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 218- 220

²²⁸ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 292

neopustí, i že neprávem užíval po více let důchodů uzurpovaného biskupství litomyšlského.“ Kostka však zemřel až roku 1468 na zranění z boje.²²⁹

Roku 1466 získal král stavovský souhlas zemským hejtmanstvím pro Viktorina, jemuž v Čechách svěřil Karlštejn s korunou, klenoty a privilegii.²³⁰

I po roce 1467 zůstali v nejvyšších zemských úřadech katolíci; roku 1471 se v soupisu šlechty věrné králi objevují i jména katolíků, i když jich byla menšina. Na údiv, že bere katolíky do své rady, král odpověděl: „*Kdo Bohu a králi je věren, tomu možno věřiti; ale kdo si s vírou hraje, před tím Ať se každý střeží.*“ Např. Jošt z Einsiedlu byl v Jiřího službách již za doby Poděbradova správcovství, dříve sloužil Vilémovi Saskému a Pak Alšovi ze Šternberka. Ke králi měl prostý a srdečný vztah. Na dotaz katolických rádců, proč se král obklopuje chudými a nevzhlednými utrakvistickými kněžími, král tvrdil, že mu spíše prostí lidé povědí evangelickou pravdu, než pyšní katoličtí preláti, kteří chtějí být před světskými. Značná část katolické šlechty zůstala králi věrná až do jeho smrti. Zejména Chebští se těžce rozhodovali, když museli díky kuriálnímu rozkazu z poslušnosti králi vystoupit²³¹.

Katolickým pánem, jenž se nedal odvést od poslušenství králi, byl např. Vilém mladší z Riesenberka a z Rabí, Tvrdil, že je věrný katolík a hodlá ve své víře setrvat, nechce však směšovat věci světské a duchovní. Když králi přísahal věrnost, nemůže ji zrušit. Ve věcech církevních bude poslušen svatému otci, ve věcech správy a světské vlády nemůže a ani nechce opustit krále.²³²

Roku 1469 se znovu začaly znovu razit pražské groše, ovšem zcela respektovaly tradiční vzhled mince, tudíž ani u nich ani u stříbrných mincí nedošlo k žádné ikonografické změně²³³.

Roku 1466 přivedl Jiříkův zeť Albrecht Saský do Prahy německého doktora Řehoře z Heimburku, který měl vést královskou obranu proti Římskému dvoru. Řehoř se stal ministrem zahraničních záležitostí a za své cenné a věrné služby byl odměněn propůjčením chvatěrubského a nelahozevského statku nad jeho roční plat.²³⁴ Ještě než Řehoř z Heimburku vstoupil do Jiříkových služeb, obdivoval obratnost, s níž si český král zjednal obecné uznání i vážnost. Knížata vyhledávala jeho přátelství i spolky s ním či příbuzenství. V politických schop-

²²⁹ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 741- 642

²³⁰ Akta mezi králem Jiřím a jednotou panskou, 128 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl čtvrtý, z archivův domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1846

²³¹ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 292- 293

²³² Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 520- 521

²³³ Vorel, Panovnícká reprezentace na českých středověkých mincích, str. 139 in: Bobková, Holá, Lesk panovníckého majestátu ve středověku

²³⁴ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 489

nostech ho srovnával s Theodorichem Ostrogótským. Později styk s králem ještě zvýšil Heimburkovu vážnost k němu, i když Řehoř kritizoval jeho finanční opatrnost.²³⁵

S Řehořem z Heimburku, právníkem, politikem a obhájcem Jiříka ve sporu s kurií, je spojen soubor písemností „*Cancellaria regis Georgii*“ (Kancelář). On sám sice není původcem této sbírky, je však zakladatelem mnoha kusů v Kanceláři; ve většině ostatních částí lze vidět studijní materiál, který mu umožňoval po příchodu do Prahy roku 1466 vniknout do znalosti českých poměrů. Úvodním číslem Kanceláře je Jiříkův manifest ke králi Matyášovi z 28. 7. 1466, což byl první výsledek Heimburkovy činnosti v Praze, posledním číslem je Matyášův manifest z 8. 4. 1468, jímž odůvodňuje svou válku s českým králem. Právě tento manifest byl ztroskotáním Heimburkových snah získat Matyáše pro spolek s Jiřím. Jistou naději ještě vzbudily vilémovské dohody roku 1469, avšak po jejich ztroskotání a další válce se Heimburk stáhl do pozadí.²³⁶

Heimburk tedy není původcem této sbírky písemností, ale mohl by jím být zderazský probošt Pavel, královský sekretář a důvěrník, jehož diplomatických služeb užíval král ve stycích s Polskem. Souvislost mezi Pavlem a Kanceláři ukazují dva Mairovy dopisy, adresované Pavlovi (z 26. 1. 1467 a z 24. 6. 1467). Společný zájem a další okolnosti sváděly Pavla dohromady s Heimburkem, neboť ho zasvěcoval do českých poměrů a z královského archivu mu dodával listy, jež Heimburk potřeboval k obraně krále. Pavel byl i překladatelem, který Heimburkovy latinské listy i jiné latinské listiny překládal pro krále. Pavel tak měl i osobní zájem pořídit si soubor písemností, na nichž se svými překlady podílel, přičemž k sebrání písemností mohlo vést i jeho postavení královského sekretáře. U řady listin chybí datum, adresa i jméno pisatele, což svědčí o tom, že pořadatel sbírky měl spíše praktický než historický zájem; sbírka měla být vzorem pro skládání listin. Listiny Pavel jistě neopisoval sám, ale pověřil někoho jiného, kdo psal s mnoha chybami, na což si stěžoval Palacký při vydání svého výběru z Kanceláře.²³⁷

Ve sbírce se nacházejí dvě souvislejší skupiny, první (čísla 1- 48) je spojena s manifestem z roku 1466, obsahuje formulace přímo od Heimburka i kusy týkající se obnovy sporů s kurií za Pavla II. a listy Heimburkova předchůdce Maira z roku 1465, jimiž se Heimburk zabýval po svém příchodu do Prahy. Druhá skupina (čísla 255- 333) je až na několik výjimek

²³⁵ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 22

²³⁶ Urbánek, Z husitského věku, str. 222

²³⁷ Urbánek, Z husitského věku, str. 223

česko-uherskou korespondencí, hlavně z období 1466- 1468. Zbytek není chronologicky srovnán, pojí ho jen Heimburkovo jméno.²³⁸

Jiřího přední síla spočívala v diplomacii, ovšem Žídek jeho diplomacii kritizoval, podle něj měl pro diplomatické služby využívat lidi vážné, světské i duchovní a spíše ty duchovní a mistry a doktory hovořící latinsky. Patrně úmyslně Žídek přešel, že k Jiříkovým diplomatům náležel i Tas z Boskovic a vytýkal mu, že král nemá u papeže prokurátora, i když až do roku 1462 ho Jiří měl, byl to Fantin de Valle a do jisté míry i Antonio Marini.

I když Jiří neměl své stálé zástupce na jiných dvorech, byly jeho diplomatické styky živé. Při jízdách českých zástupců do ciziny i při pobytu cizích poselstev v Praze udržoval čilou výměnu zpráv, tudíž byl dobře informován o dění v okolí. Král nelitoval nákladů na informační službu. Cizí diplomaté byli získáváni pro českou politiku, byť třeba nevstoupili přímo do českých služeb, např. roku 1460 lákal Mair při jednání o království římském rádce kurfiřtů Fridricha Falckého a Dětricha Mohučského do Jiříkových služeb²³⁹. Sliboval, že je český král přijme za rádce s velkým ročním platem.²⁴⁰

V diplomacii se v 15. století uplatňovali muži zběhlí v politice a znalci mezinárodního práva, kteří však nesloužili jen jednomu mocnáři, nýbrž byli najímáni k několika dvorům jako radové za stálý roční plat, někdy jen skromný. Jejich povinností bylo přispívat znalostmi a radou při státních potřebách, jednat s poselstvy a pomáhat k dorozumění i přízni mezi mocnáři. Diplomaté byli vázáni přísahou sloužit jen dvorům, které spolu byly v pokoji a přízni; vypuklo-li nepřátelství mezi jejich pány, museli službu jednoho z nich opustit. Tito muži, v jejichž rukou byla téměř celá tehdejší diplomacie, se všichni osobně znali. Vladaři využívali jejich služeb ve všech zahraničních potřebách i k seznámení se o stavu věcí v cizích krajinách. Titul rady byl často jen čestným osobním vyznamenáním, např. francouzský král Ludvík XI. přijal Albrechta Kostku do své tajné rady, aby tím prokázal své přátelství ke králi Jiříkovi.²⁴¹

Základem diplomatické služby u Jiříka byli cizinci. Ti, kteří si krále zvláště získali, měli postavení podobné pozdějším ministrům zahraničí; jednalo se o Maira, Mariniho či Heimburka. Později patřil mezi české diplomaty i rakouský šlechtic Jiří ze Steinu. Prostřednictvím těchto diplomatů mohl Jiří přesvědčit jejich pány o významu české otázky, navíc tito muži nebyli podezříváni z kacířství, což se leckdy přihodilo i katolickým diplomatům. Před

²³⁸ Urbánek, Z husitského věku, str. 223

²³⁹ viz také str. 54

²⁴⁰ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 24- 25

²⁴¹ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 350

konfliktem s papežem z roku 1462 vystupovali v Jiřího diplomatických službách i vratislavský biskup Jošt z Rožmberka a olomoucký biskup Tas z Boskovic.²⁴²

Z katolického panstva se v diplomatických službách uplatnili: Jan z Rožmberka, Zdeněk ze Šternberka, Lev z Rožmitálu, Opl z Fictum, Zbyněk Zajíc z Hazmburka, Vilém z Rábí, Beneš z Weitmile a Matouš Šlik. Utrakvistickými diplomaty byli: Jan a Ctibor Tovačovští z Cimburka, Jan Jičinský z Cimburka, Zdeněk a Albrecht Kostkové z Postupic, kteří byli Jiříkem povýšeni do šlechtického stavu. S nimi se bratřili utrakvističtí rytíři Burian Trčka z Lípy, Jiříkův svak Jan Calta z Kamenné Hory, Matyáš ze Všechovic a panoš Jaroslav, původce deníku o jízdě do Francie a také královský posel do Říma roku 1465. Katolické rytířstvo zastupovali: Prokop z Rabštejna, Hanuš Štampach, Hanuš Velfl z Varnsdorfa. Z řad měšťanstva pocházeli domácí Němci z Chebu- Jošt z Einsiedlu (královský sekretář, Jiří užíval jeho služeb při jednání s Chebskými, Jošt býval i jeho tlumočnickem. Roku 1455 mu císař vylepšil erb a Jiří ho roku 1458 povýšil na rytíře). Z pražského patriciátu byli tito diplomaté: Vaněk Valečovský z Kněžmosta, jeho svak Samuel z Hrádku, k nim se roku přidali M. Šimon ze Slaného a M. Václav Koranda mladší. Tito diplomaté drželi leckdy ještě vojenské hejtmanství. Na českých korouhvích byly kalichy, v králově okolí se pohybovali utrakvističtí kaplani, čili každý návštěvník viděl, že je opravdu na dvoře husitského krále.²⁴³

Pro ilustraci složení poselstev lze např. uvést, že roku 1460 byli u císaře tito katolíci: Tas z Boskovic, kancléř prokop z Rabštejna, Beneš z Boskovic, Jindřich z Kolovrat.²⁴⁴

Roku 1462 zmocnil Jiří poselstvo, které mělo v Římě složit poslušnost papeži. Členy poselstva byli kancléř Prokop z Rabštejna, Zdeněk Kostka z Postupic, M. Václav Vrbenský (děkan u sv. Apolináře v Praze), M. Václav Koranda (pražský purkmistr, který vedl o cestě deník)²⁴⁵. Přestože po návratu byl Rabštejn podezírán ze zrady, zachoval Jiříkovi plnou věrnost a hájil královu vládu jako vládce dvojího lidu. Roku 1466 se však musel rozhodnout, na čí straně bude stát a přestoupil k odbojným pánům.²⁴⁶ Kostka hájil kompaktáta, neboť Češi mají povolení od koncilu.²⁴⁷ S Rabštejnovou tlumočnickou pomocí tvrdil, že kompaktáta Čechy od církve neodlučují.²⁴⁸ Nicméně papež nakonec kompaktáta zrušil

Koncept řeči k Piovi II. napsal M. Šimon ze Slaného; poukázal na platnou autoritu basilejského koncilu, navíc kalich byl povolen téměř všem východním křesťanům, zatímco

²⁴² Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 26- 27

²⁴³ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 28- 29

²⁴⁴ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 352

²⁴⁵ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 395

²⁴⁶ Urbánek, O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458, str. 84

²⁴⁷ Staré letopisy české z rukopisu křižovnického, str. 236

²⁴⁸ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 526- 534

Čechům a Moravanům byl zakazován. Zdůrazňoval i turecké nebezpečí, proti kterému mohli Češi vojensky pomoci. Šimon tedy žádal papeže o odstranění rozporu mezi utrakvistickými Čechami a katolickým Západem a neodvolatelné potvrzení kompaktát i očištění české pověsti. Tento koncept z roku 1461 však zůstal nepoužit, neboť Šimonovo místo v poselstvu převzal Václav Koranda, jehož řeč se ale od Šimonova konceptu příliš nelišila. Šimonovu účast nejspíše překazila nenadálá osobní příčina, snad nemoc, neboť jeho vztahy s králem se nepřerušili a Šimon žil na královském dvoře asi jako lékař.²⁴⁹

Roku 1462 se vypravil král Jiří s družinou 2000 osob na jednání s polským králem Kazimírem v Hlohově, Kazimírova družina čítala 5000 osob. S Jiříkem přicestovali zřejmě synové Viktorin a Jindřich, dále např. Jošt z Rožmberka, Tas z Boskovic, slezská knížata, z českých pánů např. Zdeněk ze Šternberka, Jindřich z Michalovic, či Albrecht Kostka z Postupic. V souvislosti s tímto jednáním vzniklo Mariniho memorandum k oběma králům, které bylo základem Mariniho dalšího jednání v Benátkách, Burgundsku, Francii i Uhrách a v němž se jednalo Jiříkovým jménem o návrh knížecího spolku.²⁵⁰

V květnu 1464 vyrazilo poselstvo k francouzskému králi, vedl ho A. Marini a Albrecht Kostka z Postupic a byli zplnomocněni jednat i jménem polského a uherského krále²⁵¹. V Abeville připravil Kostka předním měšťanům a milánskému vyslanci slavnostní oběd, kterým udivil hosty zaujaté proti českým kacířům... „že Čechové tak se pěkně a slušně mají v krmiech...“²⁵² Papež však vyhlásil na českého krále pŕuhon- Jiří se měl během sto osmdesáti dní vydat do Říma, kde měl být souzen jako kacíř. Tyto zprávy se jistě dostaly i k francouzskému králi, neboť jednání začala až po vyhlášení pŕuhonu, pokračovala na různých místech a s přestávkami trvala přes tři týdny. Deník poselstva vedl panoš Jaroslav. Jiříkův projekt spolku evropských panovníků byl odmítnut, neboť český král nemůže takový návrh předkládat bez povolení papeže a císaře; český král se neměl plést do takových záležitostí... „*praviac, že toho neslušie žadatí králi Českému, zvláště bez povolenie Otce Svatého papeže a ciesaře křest'anského*“...²⁵³ Byly tedy zpečetěny jen přátelské smlouvy mezi francouzským a českým králem... „*Bud' tomu libo, nebo žel, já chci s králem Českým dobře býti a s ním*

²⁴⁹ Urbánek, Z husitského věku, str. 259- 260

²⁵⁰ Urbánek, Z husitského věku, str. 212

²⁵¹ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 443

²⁵² Deník českého poselstva ku králi Francouzskému r. 1464, str. 434 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích dílu VII. sešit šestý, redaktor Josef Kalousek, Praha 1887

²⁵³ Deník českého poselstva ku králi Francouzskému r. 1464, str. 437 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích dílu VII. sešit šestý, redaktor Josef Kalousek, Praha 1887

v přiezeň v přátelstvie vstúpiti“ ...²⁵⁴ Ztroskotání projektu evropských panovníků považoval Marini za osobní prohru, vystoupil z Poděbradových služeb a zůstal ve Francii.

Roku 1465 se vydalo na cestu poselstvo vedené Lvem z Rožmitálu, které mělo na dvořech předních monarchů šířit pověst českého krále a jeho poddaných jako skutečných křesťanů a kulturně i vojensky zdatných lidí. Roli obávaného českého válečníka zastával turnajový přeborník Jan Žehrovský z Kolovrat a uváděl publikum v úžas. Delegaci tvořili především katolíci, k nimž se na německém území přidali G. Muffel a G. Tetzl z Gräfenberku; měli rozrušit negativní obraz Čechů jako kacířů a poselstvo rovněž sondovalo možnosti dalších Poděbradových plánů. Navštívilo v Bruselu burgundského vévodu Filipa III., Ludvíka XI. ve Francii, Jindřicha IV. v Kastilii, aragonského krále Jana II., portugalského panovníka, milánského vévodu, benátského dóžete i císaře Fridricha III. Korvín poselstvo nepřijal.²⁵⁵

Bolestné pro krále bylo, když se Tas z Boskovic přidal k opozici. Tas sice nebyl královým přítelem, ale byl příbuzný z matčiny strany a Jiří ho znal jako přítele vlasti, osvíceného preláta, který byl v církevních věcech svobodomyšlnější než jiní. Studoval v Itálii a vrátil se nadšený duchem humanismu i láskou k literatuře. Staral se o zvelebení škol ve své diecézi. Ani přes papežovy zákazy nepřestal chodit ke královu dvoru, proto mu papež Pavel II. odňal moc požívat statky olomouckého biskupství a vyhrožoval mu ještě přísnějšími tresty. Tas se tedy musel přidat na stranu králových protivníků.²⁵⁶

Ctibor Tovačovský z Cimburka mu za to vypověděl v červenci roku 1467 opověď - vadilo mu, že Tas uposlechl autoritu papeže, postavil se králi a podporuje válečné běsnění, k němuž dalo podnět vyhlášení kříže proti Jiříkovi a jeho stoupencům... *„Neobcuju s těmi, ješto tajné a falešné jidášné zrady o Jeho královské Jasnosti skládají a nad svými přísahami vysoce se zapomenuli! Nechval zlým zlého, nemlč dobrého, okaž že podlé urozenie svého smělym v pravdě, podlé učenie svého hotovým k jednotě... ... Chtě v tom svú čest opatřiti, tiemto listem sám svú, svých služebníkův, pomocníkuov, lidí poddaných, světských i duchovních, čest okazuji a ničímž nemiením povinovat býti proti tobě i tvým všem poddaným, což v těchto mierách počínati budu.“*²⁵⁷

²⁵⁴ Deník českého poselstva ku králi Francouzskému r. 1464, str. 438 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích dílu VII. sešit šestý, redaktor Josef Kalousek, Praha 1887

²⁵⁵ Ve službách Jiříka krále: deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bříkova, str. XX

²⁵⁶ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 500

²⁵⁷ Království dvojího lidu. České dějiny let 1436- 1528 v soudobé korespondenci, str. 166- 168

Pro krále byl Tasův přechod k opozici velkou ranou, neboť úřad olomouckého biskupa byl nejvyšším církevním postem v českých zemích, jelikož arcibiskupský stolec nebyl obsazen.²⁵⁸

Jan Rokycana byl voleným arcibiskupem, kterého ovšem papež neuznal. Půl století stál v čele utrakvistů a řídil jejich veškerý duchovní život²⁵⁹. Byl jedním z hlavních strůjců Poděbradova zvolení králem, avšak míval s králem rozpory. Byl mužem středu, vyhýbal se krajnosti a za příznivější situace by našel smířlivější stanovisko vůči katolíkům. Nevěřil však již v úspěch při jednání s kurií a klonil se k tomu, že je důležité, aby byl dosavadní příznivý stav, založený na klidném soužití obou náboženských stran, zachován. K tomu byla nutná snášenlivost obou táborů, bez ohledu na kurií i nsnášenlivost sousedů, kteří považovali utrakvisty i Čechy vůbec za vyvržence.²⁶⁰ Rokycana zemřel v únoru roku 1471.

Roku 1468 Jiří přišel v krátkém čase o své blízké spolupracovníky, Zdeněk Kostka byl v boji zraněn a zemřel, stejně jako Burian starší Trčka z Lípy a Jindřich Kruhulata z Michalovic. Před Konopištěm zemřel rytíř Vilém Dubánek z Čejovic (přední královnin úředník) i Fridrich z Šumperka. Jejich smrt byla pro krále bolestná, navíc smrt Jindřicha Michalce z Michalovic vedla k proměně veřejných poměrů, neboť byl posledním potomkem svého rodu a bezdětný. Byl sice katolík, ale držel s králem, neboť první žena knížete Viktorina Markéta Ptáčková v něm ctíla svého druhého otce, poté, co se oženil s její matkou Annou z Hradce, vdovou po Hykcem Ptáčkovi z Pirkštejna. Král po něm povýšil na nejvyššího komorníka Viléma mladšího z Riesenberka a z Rabí, též oddaného katolíka.²⁶¹

Král Jiří z Poděbrad zemřel 22. 3. 1471 a již 25. března byl pochován v královských hrobkách u sv. Víta. Srdce a vnitřnosti byly pochovány v Týnském chrámu. Tak zůstal i po smrti Jiří z Poděbrad králem dvojího lidu, neboť jeho ostatky spočívali jak v katolickém, tak v kališnickém chrámu²⁶².

Historici umění se domnívají, že za Jiřího vlády dvorské umění neexistovalo, přičemž vycházeli z dokladů protireformačního asketismu vnějšího králova projevu, který podporovala rétorika Jana Rokycany. Výrazem odhodlání kališníků uhájít své hodnoty byla výzdoba štítu hlavního průčelí chrámu Panny Marie před Týnem. Ve výklenku střední slepé arkády byla z Rokycanova podnětu umístěna zřejmě v letech 1462- 1463 mramorová socha krále s korunou na hlavě, v jedné ruce držel meč spravedlnosti, ve druhé kalich. Nad ní byl další

²⁵⁸ Čechura, české země v letech 1437- 1526 I. díl, str. 115

²⁵⁹ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 624

²⁶⁰ Urbánek, Věk poděbradský III/4, str. 295

²⁶¹ Palacký, Dějiny národu českého IV., str. 568

²⁶² Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců, 1. díl- Král šlechta, str. 44

kalich s nápisem Veritas Dei vincet, jenž naznačoval, že Husův výměr pravdy ještě nezvítězil. Nad tímto kalichem byl umístěn kříž- symbol Ježíše Krista jako nejvyššího soudce a panovníka. Tato socha i další symboly demonstrovaly, že král pokládá za závaznou husitskou interpretaci Božího zákona. Kalich však králi způsobil značné problémy, neboť si v něm udělali hnízdo čápi, tudíž z něj vypadávali červi a žáby, což ve středověku ztělesňovalo ďábelské síly, proto dal Rokycana kalich překrýt²⁶³.

Kromě nástěnných maleb v poděbradském zámku s náměty např. krále Davida a vedle knižních iluminací královny modlitební knihy se neví o dalších uměleckých dílech bezprostředně souvisejících s Jiřím z Poděbrad. Do širšího okruhu dvorského umění by se snad dala počítat monumentální nástěnná výzdoba se světskými motivy ve velkém sále na hradě Blatná, kterou pořídila rodina královny Johany²⁶⁴.

Jiří tak byl... „Tísňen dvěma krajnostmi a vystaven výtce přepychu z jedné strany a chudosti z druhé strany, volil moudrou cestu takového kompromisu mezi oběma krajnostmi, který by smiřoval novou potřebu reprezentativnosti s husitskou střídmostí.“²⁶⁵

²⁶³ Čornej, Pohaslý lesk panovnického majestátu v porevolučních Čechách, str. 110 in: Bobková, Holá (ed), Lesk královského majestátu ve středověku

²⁶⁴ Bartlová, Vlastní cestou. Výtvarné umění ve službách vladařské reprezentace Jiřího z Poděbrad a českých stavů v době Jagellonské, str. 244 in: Bobková, Holá (ed), Lesk královského majestátu ve středověku

²⁶⁵ Kuthan, Šmied (ed.), Korunovační řád českých králů, str. 161

6. KOMPARACE DVORŮ KARLA IV. A JIŘÍHO Z PODĚBRAD

Karlův dvůr patřil ke špičkovým dvorům křesťanské středověké Evropy. Informací o jeho fungování se zachovalo více než informací o dvoře Jiřího z Poděbrad, neboť Karel IV. si přál, aby zprávy o jeho vládě přetrvaly pro další generace a podporoval činnost kronikářů. Dvorními kronikáři byli např. František Pražský a jeho pokračovatelem Beneš Krabice z Weitmile. Kromě toho Karel IV. sám literárně tvořil, aby představil svou koncepci vlády a předal své zkušenosti následovníkům. Jiří z Poděbrad neměl vlastního kronikáře, který by byl schopen vykreslit jeho osobnost a zanechat zprávy o jeho úmyslech a vnitřních pohnutkách. Poznámky o králi obsahuje dílo Pavla Židka *Správovna*, v němž se objevují kritické poznámky, např. o hraní v kostky či o ideálním složení dvora. Více podrobností by nejspíše přineslo dílo M. Šimona ze Slaného *Panegyricus* nebo spis profesora Karlovy univerzity Mikuláše Troila Hagiochorana *De Georgii Podiebradii amore erga religionem et patriam*, která se však nedochovala.²⁶⁶ Vše, co víme o Jiříkově dvoře a osobnosti, vychází z drobných poznámek, které nestačí na vykreslení celé osobnosti husitského krále.

Karel IV. sídlil se svým dvorem na Pražském hradě a pro některá knížata kupoval domy v Praze. Jiří sídlil v Králově dvoře a rovněž za dobré služby obdaroval některé své dvořany domem, např. lékaře Jana Krčína. Jiříkův dvůr byl menší než ten Karlův, jednak díky nižším královským důchodům, jednak kvůli utrakvistické střídmosti.

Téměř polovina Karlových rádců byla duchovního stavu, čtvrtinu tvořili měšťané a zbytek šlechta, např. říšská hrabata ze středního Porýní, Frank a Švábska. Mezi duchovními převažovali právníci. Poradců z řad profesorů vysokého učení bylo jen málo, z právnické fakulty dokonce nikdo; Karlovi postačovali kanonisté, kteří se osvědčili v arcibiskupových službách.

Pro vládu v českých zemích stáli králi po boku čeští páni, o něž se opíral při komorní správě; v čele stál v 50. letech Rus z Litic, vrchním mistrem komory byl Zbyněk Zajíc z Hazmburka, Hašek ze Zvířetic a Bušek z Velhartic. Karel IV. převzal otcův závazek nechat výkon tří předních dvorských úřadů v dědičném držení; nejvyšší maršálek proto pocházel z rodu pánů z Lipé, stolník z rodu z Valdeka a číšník z rodu z Vartemberka. Po jejich boku pak Karel IV. ustavil dvorské úředníky: po bok maršálka postavil královského hofmistra a po bok nejvyššího číšníka mistra dvorských číšníků. Neví se však, zda vedle nejvyššího stolníka stál ještě ten dvorský, neboť úřad zastával Zbyněk z Hazmburka, který měl královu důvěru.

²⁶⁶ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 14

V době nepřítomnosti v zemi svěřoval Karel správu země Arnoštu z Pardubic²⁶⁷ a po jeho smrti jeho nástupci Janu Očku z Vlašimi.²⁶⁸

Jako Karlovi poradci se uplatnili pánové z těchto rodů: z Velhartic, z Vartemberka, z Hazmburka, z Oseka, z Pardubic, z Vlašimi, z Jenštejna. Karel IV. zřídil nový úřad vikariát jako dočasnou zástupnou formu vlády, kterou vykonávali jeho příbuzní: Balduin trevírský, falckrabě Rudolf, vévoda Václav Lucemburský, arcibiskup Fridrich, Karlův syn Václav. Karel IV. se však o vládu nedělil s žádným orgánem, jeho císařská rada neměla pevnou personální, funkční ani kompetenční základnu, jednalo se o volné seskupení Karlových blízkých přátel a rádců. Nejbližšími spolupracovníky Karla IV. byli: Arnošt z Pardubic, Jan Očko z Vlašimi, Jan ze Středy, Bušek z Velhartic starší a mladší, Vilém z Landštejna, Těma z Koldic, Ondřej z Dubé, Zbyněk z Hazmburka, Boreš z Rýzmburka, Hašek ze Zvířetic, Karlův mladší bratr Jan Jindřich.

Mezi Karlovými dvořany se nacházeli i malíři Dětřich Pražský, Mikuláš Wurmster Štrasburský, Mistr Theodorik, zlatníci mistr Hanuš z Kolína nad Rýnem, Gerhard z Dortmundu. Dvůr bavili šašci, kejklíři, herci i pravděpodobně najímané kočovné společnosti. Někteří šašci však byli jazykově dobře vzdělaní, neboť cestovali s Karlem IV. do Avignonu, kde bavili papeže a kardinály, tudíž bylo nutné, aby ovládali latinu a francouzštinu.²⁶⁹ Oblíbenou zábavou byl turnaj, kterého se rád účastnil i Karel IV., avšak po vážném úrazu na tuto zábavu zanevřel.

Jiří z Poděbrad svěřil významné zemské i dvorské úřady lidem, kteří k němu byli loajální už v dobách, kdy byl správcem země, a kteří mu pomohli získat korunu, což byli nejvyšší sudí Zbyněk Zajíc z Hazmburka, nejvyšší dvorský sudí Jan Zajíc z Hazmburka, nejvyšší komorník Jan Kruhlata z Michalovic a hlavně nejvyšší purkrabí Zdeněk Konopišťský ze Šternberka, jehož kariéra byla velmi těsně spjata s králem a který se stal později královým nepřítelem.

Úřady obsazované tradičně nižší šlechtou patřili utrakvistům, kteří pocházeli z východních Čech, např. Burian Trčka z Lípy na Lipnici byl nejvyšším písařem, Petr Kdulinec z Ostroměře hofmistrem královského dvora, Vaněk Valečovský z Kněžmosta podkomořím. Bratři Albrecht a Zdeněk Kostkové z Postupic byli roku 1461 povýšeni do panského stavu; Albrecht se stal dolnolužickým fojtem a Zdeněk kutnohorským mincmistrem. I když zdánlivě existovala vyváženost mezi stavy i konfesemi, vznikala rivalita díky míře politického

²⁶⁷ Čechura, Karel IV. na dvořím trůně, str. 161

²⁶⁸ Šmahel, Cesta Karla IV. do Francie, str. 122

²⁶⁹ Kavka, Život na dvoře Karla IV., str. 35

vlivu a osobních či příbuzenských vztahů s králem, k němuž měli nejbližší bratři Kostkové. Nejvyšší maršálek Jindřich z Lipé byl příbuzným krále, stejně jako Jan mladší z Vartenberka, Jan Calta z Kamenné Hory i katolík Lev z Rožmitálu a karlštejnský purkrabí Beneš z Wietmile. Velmi přátelské vztahy s králem měl také Jindřich Kruhulata z Michalovic, otčím Markéty z Pirkštejna, manželky Viktorina z Poděbrad.

V Jiříkově službě našli uplatnění čeští i němečtí katolíci z vyšší vrstvy jako byl třeba Jošt z Einsiedlu. Nižší řemeslná a služebná vrstva pocházela také z řad německých katolíků.

Radu král sestavoval sám z lidí všelijakých stavů, nejen z domácích, ale i z cizinců. Duchovní v ní nepanovali a přední čeští páni, byť byli členy rady, se stávali spíše vykonavatelii královy vůle.

Některé starší posty z doby předhusitské zanikly a po válce vznikly nové, avšak bylo jich méně. Doklady o obsazení jednotlivých úřadů nejsou, neboť v seznamech jsou mezery. Na starém seznamu figuroval např. drastník- správce královy šatny, prادلí, hlídači, lazebník, lesmistr, maštálíř, pícník, parkanéř, brníř, šermíř, pekař, špižíř, šišléř. Na novém seznamu přibyl topič, zahradník, řezník, kožešník či svícník. Došlo ke zjednodušení dvora, neboť v soupisu chybí druhý mistr královské komory, místopisář či menší maršálek, jejichž funkce byly nejspíše spojeny s jinými úřady. Chybí rovněž písář královských mlýnů, malíři, iluminátoři, zlatníci, pulěři, tesaři, hodináři, z čehož by se dalo usuzovat na menší zájem husitství o umění.

Dvůr královny byl rozvinutější, patrně díky přítomnosti dětí. Nově se na něm objevil nejvyšší komorník s podkomořím, sekretářem, písářem a lovčím. V novém soupisu personálu chybí písář kuchyně, špižíř a snad i kaplan, ale zřejmě z nedostatku dokladů. Mistr královniny komory byl před válkou a asi i později spojen s úřadem podkomořího. Podkomořím královny byl pravděpodobně od roku 1445 Vaněk Valečovský. Mistrem královniny kuchyně byl roku 1468 Jan mladší Toš z Hlince (snad již od roku 1458).²⁷⁰ Roku 1459 byl podkomořím a zároveň kancléřem Bořek z Hrádku²⁷¹, roku 1460 Augustin z Dlouhé Vsi. Královnin hofmistrem byl roku 1462 Jindřich Berka z Dubé²⁷², maršálkem Diviš z Talmberka.²⁷³ V letech 1470-1475 byl královniným hofmistrem a podkomořím Aleš Berka z Dubé.²⁷⁴

²⁷⁰ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 33

²⁷¹ Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 567, listina č. 726 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivůw domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

²⁷² Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 571, listina č. 750 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivůw domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

O zemskou vládu se král dělil se stavy, korunní vládu obstarával sám. Co uzavřel nejvyšší zemský sněm královým jménem, to již král nemohl změnit. Král však nebyl vázán radami dvorských nebo korunních rad a mohl rozhodnout podle svého uvážení.

Staré dvorské úřady měly spíše reprezentační význam, i vedlejší země v nich měly své zastoupení. Páni z Lipé drželi dědičně úřad nejvyššího maršálka, dědičné bylo i nejvyšší truksaství, nejvyšší číšnictví a snad i nejvyšší kráječství v českých rodech pánů Zajíců, z Var-temberka a pánů z Ústí; úřad nejvyššího lovcího se dědičným nestal. Nejvýznamnějším dvorským úřadem bylo nejvyšší hofmistrovství, které za vlády Ladislava Pohrobka vykonával Jiří z Poděbrad, jenž předsedal i komornímu soudu. Až za hofmistrovstvím stálo maršálkovství, které se podílelo na soudnictví o čest spolu s hofmistrovstvím a nejvyšším purkrabstvím.²⁷⁵

I po rozchodu s kurií král svěřoval velmi odpovědné posty katolíkům, kancléřství ponechal Prokopovi z Rabštejna, hornolužické fojtství Benešovi z Kolovrat, přední vojenské funkce vykonávali Hanuš Velfl z Varnsdorfa (kladský hejtman) a Václav Vlček z Čenovic. I v králově nejbližším okolí stáli věrní katolíci- královský sekretář Jošt z Einsiedlu a lékař Jan z Krčina.

Jiříkův dvůr byl charakteristický diplomacií. Z katolického panstva se v diplomatických službách uplatnili: Jan z Rožmberka, Zdeněk ze Šternberka, Lev z Rožmitálu, Opl z Fictum, Zbyněk Zajíc z Hazmburka, Vilém z Rábí, Beneš z Weitmile a Matouš Šlik. Utravistickými diplomaty byli: Jan a Ctibor Tovačovští z Cimburka, Jan Jičín-ský z Cimburka, Zdeněk a Albrecht Kostkové z Postupic, kteří byli Jiříkem povýšeni do šlechtického stavu. S nimi se bratřili utravističtí rytíři Burian Trčka z Lípy, Jiříkův svak Jan Calta z Kamenné Hory, Matyáš ze Všechovic a panoš Jaroslav, původce deníku o jízdě do Francie a také královský posel do Říma roku 1465. Katolické rytířstvo zastupovali: Prokop z Rabštejna, Hanuš Štampach, Hanuš Velfl z Varnsdorfa. Z řad měšťanstva pocházeli domácí Němci z Chebu- Jošt z Einsiedlu (královský sekretář, Jiří užíval jeho služeb při jednání s Chebskými, Jošt býval i jeho tlumočnickem. Roku 1455 mu císař vylepšil erb a Jiří ho roku 1458 povýšil na rytíře). Z pražského patriciátu byli tito diplomaté: Vaněk Valečovský z Kněžmosta, jeho svak Samuel z Hrádku, k nim se roku přidali M. Šimon ze Slaného a M. Václav Koranda mladší. Tito diplomaté drželi leckdy ještě vojenské hejtmanství. Někteří diplomaté byli literárně činní, např. Ctibor Tovačovský z Cimburka či M. Šimon ze Slaného.

²⁷³ Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471, str. 571, listina č. 753 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, díl třetí, svazek první, z archivův domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844

²⁷⁴ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 181

²⁷⁵ Urbánek, Věk poděbradský 3/IV, str. 76

Jiřík měl vztah k učeným lidem, avšak hleděl k praktické stránce, takže podporoval vědecké pracovníky- zvelebil stříbrné doly v Kutné Hoře; jejich vrchním ředitelem se stal králův přední rada a přítel Zdeněk Kostka. V souvislosti s doly vytvořil král nový úřad důlního mistra, který svěřil A. Marinimu. Zvláště kladné vztahy udržoval Jiří s lékaři, neboť ho trápily četné zdravotní potíže. Na Poděbradově dvoře se uplatnili také překladatelé a tlumočníci, např. Jošt z Einsiedlu, Prokop z Rabštejna, Fridrich z Donína nebo Jan Toš z Hlince, neboť král neznal cizí řeči.

Poděbradovými významnými rádci byli osoby světského stavu- Martin Mair, který se pokoušel českého krále prosadit jako správce Římské říše, Antonio Marini, jenž se pokoušel povznést hospodářství země a vypracoval návrh na spolek křesťanských panovníků, či právník Řehoř z Heimburku. Dalšími rádci a nejbližšími spolupracovníky byl např. Zdeněk a Albrecht Kostkové z Postupic, Ctibor Tovačovský z Cimburka a v neposlední řadě sama královna Johana, která se angažovala v politice a které král svěřoval v době své nepřítomnosti vládu v zemi. Z Karlových manželek byla nejvýraznější osobou Alžběta Pomořanská, která se pokoušela občas zasáhnout do dění v zemi, ovšem ne v takové míře jako královna Johana.

I na Poděbradově dvoře se vyskytovali různí baviči, kejklíři či známý šašek Paleček. Někdy se konaly i turnaje.

Karel IV. i Jiří z Poděbrad byli velmi obratní sňatkoví politici. Karel IV. se oženil celkem čtyřikrát a vždy výhodně. I pro své děti hledal výhodné partie, přičemž byl schopen oženit nejen čerstvě narozeného syna Zikmunda, ale i dceru, která se měla narodit během pěti let. Karel IV. se totiž místo válčení snažil vyjednávat a dohodnout se a právě sňatková politika k tomu byla nejvhodnějším prostředkem. Ani Jiřík nebyl příznivcem prolévání krve, avšak občanské válce, kterou Petr Čornej nazval druhou husitskou válkou²⁷⁶ (1467- 1471), se nevyhnul. Po ní nastalo v zemi dvojvládí.

Jiří z Poděbrad se oženil dvakrát, poprvé s Kunhutou ze Šternberka a po její smrti se roku 1450 stala jeho druhou ženou Johana z Rožmitálu. Jiřík spojoval své děti rovněž s nevěstami a ženichy z významných rodů, aby vyrovnal určitý handicap svého původu a aby získal spojence. Z toho důvodu se dětem dostalo lepšího vzdělání, než měl on sám, synové se učili cizím jazykům- němčině a latině. Jiříkovi synové Viktorin a Jindřich byli schopnými vojevůdci, na rozdíl od Karlova syna Václava IV., kterého otec na bitevní pole nepustil, dokonce nejsou zprávy ani o jeho pasování na rytíře.

²⁷⁶ Čornej, Bartlová, Velké dějiny zemí Koruny české VI., str. 242

Podle historiků umění za Jiřího vlády dvorské umění neexistovalo. Kromě nástěnných maleb v poděbradském zámku s náměty krále Davida a vedle knižních iluminací královny modlitební knihy se neví o dalších uměleckých dílech bezprostředně souvisejících s Jiřím z Poděbrad. Do širšího okruhu dvorského umění by se snad dala počítat monumentální nástěnná výzdoba se světskými motivy ve velkém sále na hradě Blatná, kterou pořídila rodina královny Johany. Jiří z Poděbrad se snažil navázat na honosnou architekturu lucemburské doby na svém hradě v Liticích, ovšem kamenné zpracování bylo poněkud hrubé. Kvalitou a rozsahem královských staveb či objednávkou uměleckých děl se Poděbradova doba nemohla měřit s érou posledních Přemyslovců či s dobou Lucemburků. Nejznámější a nejkontroverznější byla zřejmě Jiříkova socha na fasádě Týnského chrámu, která ho prezentovala jako ochránce víry.

Poděbradův dvůr se tedy nemohl měřit svou nádherou a velkolepostí s dvorem Karla IV. a král Jiří z Poděbrad musel udržovat rozumný kompromis mezi reprezentativností vladaře a husitskou umírněností.

7. ZÁVĚR

Při srovnání panovnických dvorů obou panovníků je v první řadě třeba vycházet z osobností obou mužů a také přihlídnout k politickým okolnostem jejich doby a vlády.

Karel IV. se stal nejprve římským králem, poté králem českým a nakonec římským císařem, což se odrazilo ve velikosti jeho dvora i jeho reprezentaci; Karlův dvůr byl nejspokolejším dvorem v tehdejší křesťanské Evropě, hned po papežském dvoru v Avignonu.

Karel IV. byl přirozeným dědicem trůnu, neboť byl královským synem. Po otci i matce pocházel z vládnoucích rodů, jeho předky byli i dva světci- sv. Ludmila a sv. Václav. Z tohoto postavení se poté odvíjela i jeho výchova a vzdělání. Již jako dítě byl Karel IV. poslán na výchovu k francouzskému královskému dvoru, což ho ovlivnilo na zbytek života a přes Karlovu osobu pak i celou zemi. Za pobytu ve Francii si Karel IV. zvykl na stálou rezidenci, proto po svém návratu do vlasti začal s rekonstrukcí Pražského hradu podle francouzského vzoru. Rovněž ve Francii se seznámil s důležitostí vzdělání při správě země, což vedlo k založení pražské univerzity. Karlovým vychovatelem i přítelem byl opat Pierre de Rosières, který ho zasvětil do znalosti Písma a podnítil zřejmě Karlův celoživotní zájem o duchovní věci. Karel IV. se tak snažil vytvořit sakrální dimenzi světské vlády. Byl přesvědčen o tom, že byl k vládě vyvolen, k čemuž dopomohly i některé šťastné náhody v jeho životě, např. uniknutí otravě v Pávii.

Naproti tomu Jiří z Poděbrad byl „pouhý“ pán, i když slezský kníže, jenž byl za krále zvolen. Napomohla tomu politická situace po husitských válkách, kdy v zemi existovaly dvě konfese- katolická a kališnická. Jiří byl nadějí na dobrou vládu, navíc jak katolická, tak kališnická šlechta se během válek obohatila církevními statky a Jiří byl zárukou, že je nebudou muset vrátet. Kališníci chtěli pochopitelně krále svého vyznání, a z Českého království se tak stala národní monarchie. Jiříkova výchova tedy byla jiná než Karlova. Zatímco Karel IV. hovořil několika jazyky, Jiří byl omezen jen na češtinu, která ovládala veřejný život; německy uměl málo a latinsky vůbec, byl tedy odkázán na tlumočníky a překladatele. V některých případech se jeho blízcí spolupracovníci naučili česky, aby mohli s králem důvěrně jednat. Přestože Jiříkovo vzdělání nedosáhlo kvalit vzdělání Karla IV., byl velmi bystrý a obratný, byl realista a dovedl odhadnout své možnosti. O jeho schopnostech svědčí i to, že byl mnohými současníky navrhován na správce Římské říše, ovšem díky tomu, že se odmítl vzdát utrakvismu, se správcem Říše nakonec nestal.

Jiří měl svou vládu a postavení ztížené nejen tím, že nebyl z vládnoucí dynastie a jako volený pán mohl být de facto vyměněn a nahrazen vhodnějším adeptem, ale také svým utrakvismem. Cizina a zejména papež na něj pohlíželi jako na kacíře. Papež se snažil přimět Jiří-

ka, aby se kalicha vzdal, což Poděbrad odmítal, a to bylo také jedním z důvodů, proč nezaložil novou vládnoucí dynastií. Papež uvrhl jeho rodinu do klatby, tudíž bylo nereálné, že by některý ze synů mohl být zvolen a přirozeného dědice Jiřík neměl, neboť královskému páru se po jeho volbě českým králem již žádné další dítě nenarodilo.

Za vlády Karla IV. nepanovala v Českém království dvojitá víra, ostatně Karel IV. netoleroval herezi a i když Karlovy zájmy nebyly vždy ve shodě se zájmy římské kurie, k viditelné roztržce mezi Karlem IV. a papežem nikdy nedošlo. Karel IV. byl dokonce pro své dobré styky s kurií přezdíván popský král.

Zájmy Karla IV. a jeho dvora byly duchovní a směřovaly ke zniternění náboženského života a ke kultu krásna. Karel IV. byl literát, jehož kulturní aktivity překročily hranice dvora a spolupodílely se na kulturním rozvoji země. Obklopoval se zejména vysokými církevními hodnostáři, kteří měli vzdělání a zkušenost se správou. Stýkal se rovněž s učiteli a vzdělanci své doby, např. udržoval písemný styk s Petrarkou. Jeho rozhled zvyšovala také jeho zcestovalost.

Jiřík měl zájmy spíše praktické, podporoval vědce, od nichž se mohl dočkat praktických výsledků. Jeho přední síla spočívala v diplomacii, neboť český král potřeboval spojence, kteří by mu mohli pomoci získat papežův souhlas s kompaktáty. Cizí diplomaté byli získáváni pro české služby. I když Jiřík neměl stálé diplomatické zástupce na jiných dvorech, udržoval čilé diplomatické styky. Základem Poděbradovy diplomacie byli cizinci- Mair, Marini, Heimbork, z domácích spolupracovníků se v diplomacii uplatnili Prokop z Rabštejna, bratři Kostkové, někdy i Tas z Boskovic. Na rozdíl od doby Karla IV. za vlády Jiřího z Poděbrad neexistovalo dvorské umění, Jiřík také nebyl takový fundátor či objednatel uměleckých děl jako Karel IV.

Oba panovníci byli pro českou zemi významní. Karel IV. byl nejen českým králem, ale rovněž římským císařem, který svou vzdělaností vynikal nad ostatními vladaři. Jiří z Poděbrad byl zase prvním zvoleným králem na českém trůně a také posledním Čechem, který na něj usedl.

8. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

8. 1. PRAMENY:

- Wýtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i morawské, díl třetí, svazek první, E IV, z archivův českých i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1844
- Akta mezi králem Jiřím a jednotou panskou in: Archiv český čili staré písemné památky české i morawské, díl čtvrtý, B VII, z archivův domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1846
- Psaní Jiřího krále českého in: Archiv český čili Staré písemné památky české i morawské, díl pátý, A XX, z archivův domácích i cizích sebral a vydal František Palacký, Praha 1862
- Denník českého poselstva ku králi Francouzskému r. 1464 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivův domácích i cizích, dílu VII. sešit šestý, redaktor Josef Kalousek, Praha 1887
- Poselství krále Jiřího do Říma ku papeži r. 1462 in: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivův domácích i cizích, díl osm D XIV, redaktor Josef Kalousek, Praha 1888
- Čtení o Karlu IV. a jeho době z pramenů, uspořádal a přeložil F. Heřmanský, Praha 1958
- Enea Silvio Historia Bohemica, z latinského originálu přeložili D. Martínková, A. Hadravová aj. Motl, Praha 1998
- Kuthan Jiří, Šmied Miroslav (ed): Korunovační řád českých králů, Praha 2009
- Staré letopisy české z rukopisu křížovnického, k vydání připravili F. Šimek a M. Kaňák, Praha 1959
- Tetzl Gabriel: Cestovní deník Lva z Rožmitálu a na Blatné (1465- 1467), Olomouc 2003
- Ve službách Jiříka krále: deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bířkova; úvod, ilustrační doprovod k celému dílu a textovou úpravu Deníků panoše Jaroslava pořídil R. Urbánek; deník Václava Šaška přeložil z latiny B. Mathesius, Praha, 1940
- Židek Pavel: Správovna, ed. Tobolka, Praha 1908

8. 2. LITERATURA

- Bláhová Marie, Mašek Richard (ed): Karel IV. Státnické dílo, Praha 2003
- Bobková Lenka, Holá Mlada: Lesk královského majestátu ve středověku, Paseka, Litomyšl, 2005
- Bobková Lenka, Konvičná Jana: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14. - 17. století, Praha 2007
- Boubín Jaroslav: Česká „národní“ monarchie, Praha 1992
- Čechura Jaroslav: České země v letech 1310- 1378. Lucemburkové na českém trůně I., Praha 1999
- Čechura Jaroslav: České země v letech 1437- 1526, I. díl, Mezi Zikmundem a Jiřím z Poděbrad (1437- 1471), Praha 2010
- Čechura Jaroslav: Karel IV. na dvojím trůně, Praha 1998
- Čornej Petr, Bartlová Milena: Velké dějiny zemí koruny české, Paseka, Litomyšl, 2007
- Dvořáčková- Malá Dana: Dvory a rezidence ve středověku, Praha 2006
- Dvořáčková- Malá Dana, Zelenka Jan: Dvory a rezidence ve středověku II, Praha 2008
- Dvořáčková- Malá Dana, Zelenka Jan: Dvory a rezidence ve středověku III, Praha 2009
- Elias Norbert: O procesu civilizace I, Praha 2007
- Felcman Ondřej, Fukala Radek a kol.: Poděbradové, Rod českých pánů, kladských hrabat a slezských knížat, Praha 2008
- Hroch Miroslav: Úvod do studia dějepisu, Praha 1985
- Jůzlová Jana, Diestler Radek: Velcí panovníci Evropy, Praha 2008
- Kavka František: Vláda Karla IV. za jeho císařství, 1. díl, Praha 1993
- Kavka František: Život na dvoře Karla IV., Apeiron, 1993
- Kavka František: Karel IV. Historie života velkého vladaře, Praha 1998
- Království dvojího lidu. České dějiny let 1436- 1528 v soudobé korespondenci, Praha 1989, texty vybral, připravil a opatřil poznámkami i vysvětlivkami Petr Čornej
- Kubů František: Chebský městský stát, počátky a vrcholné období do počátku 16. století, České Budějovice, 2006
- Kuthan Jiří: Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců, 1. díl- Král a šlechta, Praha, 2010

- Le Goff Jacques, Schmitt Jean- Claude: Encyklopedie středověku, Praha 2002
- Macek Josef: Česká středověká šlechta, Argo 1997
- Nodl Martin: Tři studie o době Karla IV., Argo, 2006
- Nodl Martin, Šmahel František: Člověk českého středověku, Argo 2002
- Nodl Martin, Šmahel František: Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století, Praha, 2009
- Palacký František: Dějiny národu českého II., Praha, 1968
- Palacký František: Dějiny národu českého IV., Praha, 1968
- Seibt Ferdinand: Karel IV. – císař v Evropě 1346- 1378, překlad M. Maurová, Praha 1999
- Spěváček Jiří: Karel IV., Život a dílo (1316- 1378), Praha 1979
- Šusta Josef: Karel IV. Za císařskou korunou 1346- 1355, Praha 1948
- Šmahel František: Cesta Karla IV. do Francie, Praha 2006
- Urbánek Rudolf: O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458, Praha 1958
- Urbánek Rudolf: Věk poděbradský III/3, Praha 1930
- Urbánek Rudolf: Věk poděbradský III/4, Praha 1962
- Urbánek Rudolf: Z husitského věku, výbor historických úvah a studií, Praha 1957

9. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. Detail vyobrazení pražských dam (Velislavova bible, 1. polovina 14. století)

2. Mladík v přiléhavých kalhotách a s nakadeřenými vlasy (Klementinský sborník Tomáše ze Štítného)

3. Stříbrná, zčásti pozlacená miska na pití hanap

4. Piják z misky zvané hanap (Livre d'heures v Bibliothèques municipale, Rouen)

5. Prostírání při slavnostním banketu (Z knihy F. Šmahela Cesta Karla IV. do Francie)

6. Císař Karel IV. s císařovnou obsluhováni kurfiřty (Zlatá bula)

7. Karel IV. (detail z votivního obrazu Jana Očka z Vlašimi)

8. Jan Očko z Vlašimi (detail votivní desky)

9. Blanka z Valois

10. Anna Falcká

11. Anna Svídnická

12. Alžběta Pomořanská

13. Arnošt z Pardubic (busta z triforia Svatovítské katedrály)

14. Pečeť Arnošta z Pardubic

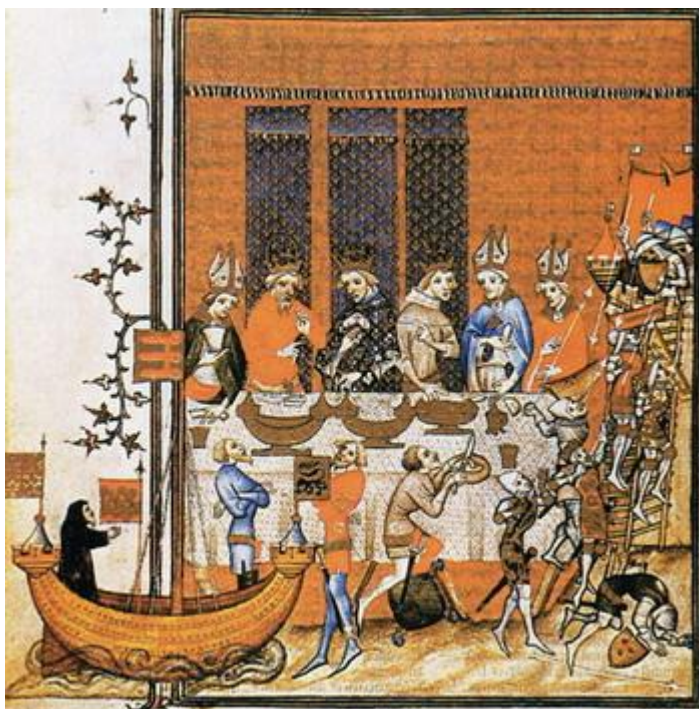
15. Slavný vjezd Karla IV. do Říma roku 1355 (reprodukce obrazu S. Hudečka)

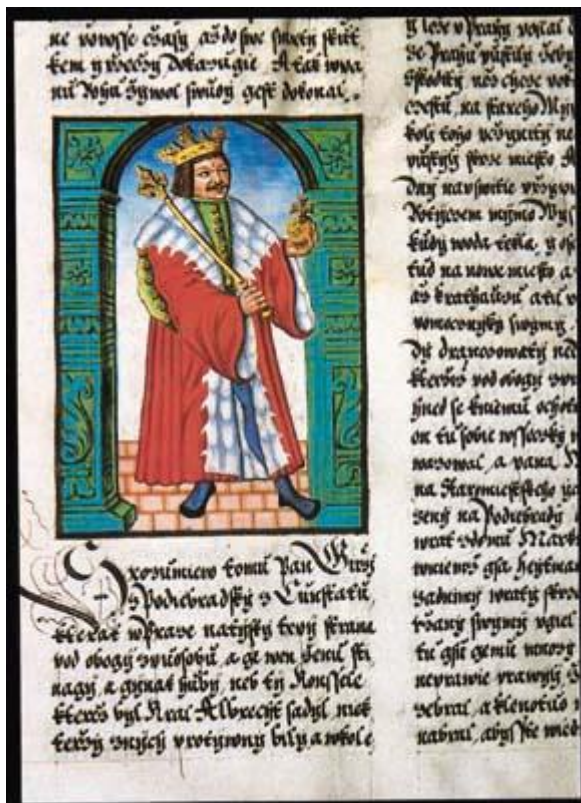
16. Karel IV. přijímá dary města Paříže (Paris, bibliothèque nationale)

17. Císař Karel IV. čte 7. lekci z vánočního oficia (Paris, bibliothèque nationale)

18. Hostina u francouzského krále na počest návštěvy Karla IV. r. 1378 (Velké kroniky Francie)

19. Jiří z Poděbrad v rukopise Starých letopisů českých

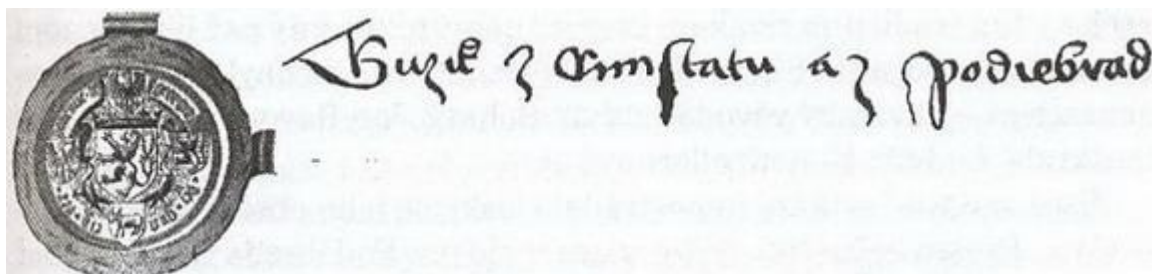
20. Jiří z Poděbrad (Kronika o založení země české M. Kuthena)

21. Zlatý dukát Karla IV. (líc)

22. Kutnohorský kruhový peníz a pražský groš Jiřího z Poděbrad

23. Pečeť a podpis Jiřího z Kunštátu az Poděbrad

24. Královna Johana z Rožmitálu (kresba M. Háška)

25. Modlitební kniha Jiřího z Poděbrad. (Z knihy J. Kuthana: Královské dílo za Jiřího z poděbrad a dynastie Jagellonců, 1. díl, Král a šlechta)

26. Ctibor Tovačovský z Cimburka

27. Jan Rokycana